

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

לימור עציוני*

במהלך השנים האחרונות אנחנו עדים להתגברותה של תופעת הבריונות המקוונת – הכוללת סוגים שונים של אלימות בין ילדים ובני נוער באמצעים אלקטרוניים. בדומה לבריונות רגילה, בריונות מקוונת היא בעלת השלכות קשות על הקרבן ועל התוקף כאחד; היא פוגעת בהשתלבותם בבית הספר ובמסגרות חברתיות אחרות, ויכולה לגרום לנזקים פיזיים ונפשיים שונים. אולם בניגוד לבריונות רגילה, הבריונות המקוונת אינה מוגבלת לשטח בית הספר, והיא יכולה להתקיים בכל מקום ובכל זמן. בנוסף, האנונימיות, היעדר הפיקוח, המרחק הפיזי והיעדרן של נורמות התנהגות ברורות במרחב המקוון מסירים עכבות אשר מצמצמות ותוחמות את תופעת הבריונות הרגילה. כיום מרבית הפתרונות נוגעים לתפקידו של בית הספר בחינוך התלמידים ובהתמודדות משמעתית עם תקריות אלו. מעטים המקרים שבהם בפועל מטילים אחריות על ההתנהגות הפוגענית, זאת בייחוד בגלל הקושי לתחום את ההתנהגות האסורה ולהתאימה לחוקים הקיימים כגון לשון הרע או חדירה לפרטיות. אמנם ראוי לאמץ כלים משפטיים שמעודדים ומפתחים את הפתרונות החינוכיים-מניעתיים, אולם נראה שלא ניתן להימנע מהגדרת "מבוגר אחראי" אשר יפקח על הנעשה במרחב המקוון. הורים ומורים אינם נגישים לעולם זה, אך נראה כי ספקיות התוכן ומנהלי האתרים יכולים באמצעות כלים טכנולוגיים מודרניים לפקח בקלות יחסית על הנעשה במסגרת האתרים שבשליטתם. אחריותם נובעת מכך שהם יוצרי "מגרש המשחקים המקוון" שבו בפועל מתבצעות התקיפות, והם המפיקים רווח ממנו, יכולים לעצבו ולשלוט בכללי המשחק בו. הגדרתה של אחריות כזו תידרש לאיזונים אל מול הזכות לפרטיות ולחופש הביטוי של הקרבנות והתוקפים, אולם השקעת המאמצים הדרושים למציאת איזון זה אינם צריכים לעמוד מול שמירה על שלום ילדינו.

- א. מבוא – מגרש המשחקים המקוון. ב. תופעת הבריונות המקוונת.
- ג. ייחודיות תופעת הבריונות המקוונת לעומת בריונות רגילה;
1. ייחודיות התופעה – מבחינת הקרבן; 2. ייחודיות התופעה – מבחינת

* דוקטור למשפטים. סגנית דקאן בית הספר למשפטים, מכללת שערי משפט.

התוקף; 3. השלכות הבריונות המקוונת והיקף התופעה. ד. אפיון הגורמים המעורבים; 1. ההורה והמורה; 2. האתר וספקית השירות; 3. ספקית האינטרנט; 4. כלים פרטיים-מסחריים. ה. דרכי התמודדות משפטיות ופתרונות אפשריים; 1. כלים מניעתיים; 2. תגובה אוחרת. ו. סיכום.

א. מבוא – מגרש המשחקים המקוון

רשת האינטרנט המוכרת לנו כיום התחילה לפעול במתכונתה הנוכחית לפני כעשרים שנה בלבד. ולמרות זאת מהווה כיום חלק בלתי-נפרד מחיינו – בסדר יומנו המקצועי בחיי העבודה, בהתנהלות שלנו כצרכנים, במגעינו עם הרשויות, כמקור לידע וככלי לניהול מידע, כמקור לאמנות ויצירה, וגם כמרחב חברתי לניהול קשרים ומערכות יחסים. האדם הממוצע מבלה שעות רבות ביום בגלישה באינטרנט.¹ זמינות השימוש באינטרנט רק גוברת: כיום בכל בית פרטי, בית קפה ותחנת אוטובוס ניתן להתחבר לרשת, זאת נוסף על חבילות הגלישה הסלולריות שהן חלק בלתי-נפרד מכל עסקאות המכר הסלולרי, netstick ורשתות אלחוטיות אזוריות שמגבירות גם הן את זמינות הגלישה באינטרנט, אשר נעשית זולה וזמינה לכולם. בפועל, כמעט בכל מקום ובכל רגע ניתן לגלוש ברשת ולחלוק את מציאות חיינו בה.

מרבית השימושים של הרשת מתקבלים לחיינו בברכה: תכניות לימוד והכשרה בבתי ספר יסודיים כוללות שימוש במאגרי המידע השונים; רשויות מקומיות מחויבות בתחזוקה ובפרסום של מידע באינטרנט, וחלק נכבד מהשיווק והפרסום נעשה באמצעים אלו. כיום את מרבית הסידורים והפעולות ניתן לבצע דרך האינטרנט – מתיאום מס וקבלת אישורים מביטוח לאומי ועד לביצוע קניות וצפייה בסרטים.

נוסף על הנגישות הנרחבת למידע, האינטרנט גם מהווה מרחב ליצירת קשרים ותקשורת בין-אישית. עובדה זו מצמצמת את המרחקים ומאפשרת לחצות אוקיינוסים במהירות, ובכך לפתח את חקר הזהות העצמית ולגשר בין תרבויות מגוונות.² למרות ההשפעה הדרמטית על צמצום המרחקים הפיזיים, נדמה כי ההשפעה המשמעותית היא בעיקרה על הכפלה והעצמה של הקשרים דווקא בסביבה הקרובה. השימושים החברתיים הנפוצים הם דווקא אל מול אותם הגורמים שהיינו מתקשרים עמם פנים מול פנים – החברים ללימודים

1 לא ניתן למצוא נתונים עדכניים וחד-משמעיים לגבי נפח השימוש, אשר מושפע גם מגלישה במהלך שעות העבודה או בטלפון הסלולרי. נראה כי מרבית ההערכות נעות בין 5–9 שעות גלישה ביום. ראו לדוגמה עפרי אילני "האינטרנט: מכון הכושר של המוח" **הארץ** 2.11.2008 www.haaretz.co.il/captain/spages/1033817.html (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

2 Faye Mishna, Charlene Cook, Michael Saini, Meng-Jia Wu & Robert MacFadden, *Interventions to Prevent and Reduce Cyber Abuse of Youth: A Systematic Review*, 21 *RESEARCH ON SOCIAL WORK PRACTICE* 5, 5 (2011).

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

ולעבודה – בהעלאת תמונות משותפות, בתיאום אירועים ובתקשורת שוטפת ויומיומית זמינה ונוחה. וכך, מתוך תפקידה החברתי והזמינות הכמעט מלאה שלה, הפכה רשת האינטרנט להיות אמצעי נוסף שבו אנו מגדירים את עצמנו ואת זהותנו אל מול העולם – הכישורים החברתיים שלנו נמדדים גם במרחב הזה, שבו אנחנו יוצרים קשרים, מקבלים חיזוקים מן הסביבה ומעצבים את דמותנו בהתאם. רשת האינטרנט גם מעצימה את חופש הביטוי של הפרט בכך שהיא מאפשרת לכל אחד להשתתף במרחב. באמצעות הסרת הסינונים והתלות בגורם המפרסם ומפיץ את המידע, כל אחד יכול לפרסם את מחשבותיו ודעותיו. לכך יש להוסיף את הקלות שבה ניתן להתחבר מאחורי האנונימיות שמספקת האינטרנט, אשר נתפסת כחלק מחופש הביטוי משום שישנם אנשים שלא האנונימיות לא יתבטאו. רשת האינטרנט זמינה לכל דורש – בכל בית ובכל מוסד ציבורי ישנו מחשב בעל חיבור לאינטרנט – ועל כן היא נחשבת "כיכר העיר" של הדמוקרטיה כיום.³ בעקבות הזמינות וחופשיות השימוש, עולה שאלת הגבלת חופש הביטוי כאשר מדובר בביטויים מזיקים ולא רצויים, שכן ישנו חשש לפגיעה בחופש הביטוי בעקבות הגבלת האינטרנט.⁴ בקרב ילדים ובני נוער נראה שמציאות זו מקבלת ממדים נרחבים אף יותר. נכון לשנת 2007, ל-90 אחוזים מהילדים בני 5–17 הייתה גישה למחשבים, ול-80 אחוזים מבני הנוער בני 12–17 היה מכשיר סלולרי. ניתן להניח שכיום המספרים גדלו אף יותר. מנתונים עדכניים לשנת 2009, המתבגר הממוצע בארץ מבלה עד ל-12 שעות בשבוע בגלישה באינטרנט,⁵ וסביר להניח שמאז חל גידול משמעותי נוסף בנפחי השימוש. בני הנוער לרוב בקיאים בשימוש ביישומונים השונים יותר מהוריהם, והאינטרנט מאפשר להם ליצור קשרים חברתיים ולעצב את דמותם באופן ייחודי. האינטרנט משמש עבורם פחות ככלי לעבודה, והשימושים העיקריים הם גלישה ברשתות החברתיות, צפייה בסרטים ובתכניות טלוויזיה והשלמת המטלות הלימודיות. נכון לשנת 2009, 73 אחוזים מבני הנוער דיווחו על שימוש באתרי הרשתות החברתיות ועל קיומו של פרופיל אישי ברשת, זאת לעומת 58 אחוזים

3 רע"א 4447/07 מור נ' ברק אי. טי. סי. [1995] החברה לשירותי בוק בינלאומיים בע"מ, פס' 14 (פורסם בנבו, 25.3.2010).

4 בארצות הברית הודגשה חשיבותו של חופש הביטוי באינטרנט. בעניין Reno v. American Civil Liberties Union, 521 U.S. 844 (1997) נקבע כי בשל אופייה הייחודי של רשת האינטרנט יש להגן באופן מוגבר על חופש הביטוי.

5 הנתונים נלקחו מתוך הודעה לתקשורת שניתנה על ידי משרד החינוך ב-15.2.2009: "היום הלאומי לאינטרנט בטוח – תשס"ט" 17 בפברואר 2009, [cms.education.gov.il/Education/CMS/Units/Dovrut/actualya/shvoainternetbatuach.htm](http://cms.education.gov.il/Education/cms.education.gov.il/Education/CMS/Units/Dovrut/actualya/shvoainternetbatuach.htm) (נבדק לאחרונה ב-3.6.2013), ומתוך המועצה הלאומית לשלום הילד ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי – 2009 (ד"ר אשר בן אריה, יפה ציונית וציפי ברמן עורכים, 2009). יש לציין כי נתונים אלו עדכניים לשנת 2009 ולאורך השנים חל גידול בהיקף השימוש באינטרנט בקרב ילדים ומתבגרים. www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/2EA2384E-9024-4329-AFDE-29ADA70595D0/0/telefonnoar.pdf (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

בלבד בשנת 2005. יש להניח שמספר זה גדל אף יותר כיום.⁶ אתרים כגון myspace, linkedIn, twitter, facebook ועוד מאפשרים למשתמש ליצור פרופיל אישי, המציג את תכונותיו והעדפותיו האישיות, שדרכו המשתמש יכול ליצור קשרים חברתיים, כמו גם לחשוף פרטים אישיים ותמונות לגבי עיסוקיו, להגיב לגבי עיסוקיהם של אחרים ולתקשר באמצעות הודעות או צ'ט. אתרים אלו הם בין הפופולריים ביותר ברשת, ואחוז ניכר מן המשתמשים הם מתבגרים.⁷ כך נוצר "מגרש משחקים" חדש, אשר כולל מאות ואלפים של קשרים פוטנציאליים,⁸ והדמות הווירטואלית מקבלת תוקף במעמדו החברתי של הפרט, אשר חושף את מערכות היחסים שלו, סדר יומו, תחושותיו ומחשבותיו בפני העולם הרחב. "מגרש המשחקים" החדש הזה מאפשר לילדינו להכיר, לתקשר, לשחק, ואף לפגוע ולהיפגע. לא ניתן ליצור הפרדה בין הדמויות הווירטואליות השונות לבין חיי היומיום – מרבית הקשרים החברתיים הקיימים ברשת הם משותפים וחופפים לקשרים הקיימים במסגרות החברתיות והמקצועיות שאליהן הפרט משתייך. לאורך השנים נראה שגוברת ההבנה בקרב המשתמשים שההתנהגות המקוונת והמידע אשר נחשף ברשת יכול להיות בעל משמעות והשלכות גם בחיים האישיים (בעיקר אם מדובר על התנהגות פלילית או פרובוקטיבית של המשתמשים הנחשפת בפני מעסיקים), עובדה אשר משפיעה על המודעות לאופי התכנים המועלים על ידי המשתמשים לאינטרנט.⁹

וכך, פרט לערך הרב והעושר שהיא מביאה עמה, רשת האינטרנט מציגה, בייחוד כלפי ילדים, גם מגוון רחב של סכנות שאנו לומדים לראשונה להתמודד עמן. חשיפה לתוכן מיני ודרכון לקיום פעילות מינית, חשיפה של מידע פרטי רגיש ויצירת זהויות בדויות, התמכרות ואלימות מסוגים שונים – כל אלה הן תופעות מוכרות שאינן ייחודיות לעולם המקוון, והמסגרות החינוכיות והפיליות מתמודדות עמן כבר שנים רבים. עם זאת, המאפיינים הייחודיים של האינטרנט מגדירים ומעצבים מחדש את הסכנות הללו, ויוצרים תנאים חדשים שמעצימים ומשנים את תנאי המסגרת של תופעות אלו והשפעתן עלינו, ומחייבים

- Justin W. Patchin & Sammer Hinduja, *Changes in Adolescent Online Social Networking Behaviors from 2006 to 2009*, 26 COMPUTER IN HUMAN BEHAVIOR 1818, 1818 (2010) שם. לפרטים על אודות מדרג תדירות השימוש באתרים השונים ראו www.alexa.com (נבדק לאחרונה ב-4.1.2014); Jodi L. Whitaker & Brad Bushman, *Online Dangers: Keeping Children and Adolescents Safe*, 66 WASH. & LEE L. REV. 1053, 1058 (2009)
- למשתמש הממוצע בפייסבוק יש 130 חברים המקושרים אליו, כאשר סביר שבאופן מעשי מספרים אלו נמוכים מהמציאות, שכן הם כוללים משתמשים שאינם פעילים. בקרב בני נוער כמות החברים גדולה פי כמה, ועומדת על כמה מאות (כתלות בגיל ובמדינה). חשיפה זו נרחבת בהרבה מכמות האנשים שעמם ילדים ובני נוער היו מתקשרים, בוודאי באופן יומיומי. לנתונים סטטיסטיים כלליים על השימוש בפייסבוק ראו לדוגמה www.digitalbuzzblog.com/facebook-statistics-stats-facts-2011 (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).
- כיום, בעת סינון מועמדים לתעסוקה או קבלה למסגרות אחרות, ישנה התייחסות גם לפרופיל האינטרנט של המועמד פרט לקורות החיים שלו. מודעות למגמה זו הובילה לשינוי נורמטיבי בהתייחסות של בני נוער לסוג המידע שהם מעלים וחושפים בפני הציבור הרחב. ראו Patchin & Hinduja, לעיל ה"ש 6, בעמ' 1818.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

אותנו לעצב נורמות התנהגות ונורמות משפטיות חדשות. בשנים האחרונות ניתן לזהות גידול דרסטי בתקיפות מסוגים שונים במסגרת המרחב המקוון.¹⁰ המודעות לסכנות הגלומות במציאות הזו, כמו גם הצורך בפיתוח אמצעים טכנולוגיים להתמודד עמן מקבלים בימים אלו תשומת לב נרחבת בספרות הפסיכולוגית והחינוכית, ובהדרגה גם באמצעי התקשורת ובעולם הפוליטי־משפטי.

למרות זאת, הספרות המשפטית בעולם בכלל ובארץ בפרט, טרם הפנימה באופן מספק את הצורך בהתאמת ההסדרים הקיימים למציאות המשתנה למציאת פתרון הולם למצבים החדשים שנוצרים. אם מעמידים את הפתרונות המשפטיים הקיימים, במסגרת המאפיינים הפיזיים והפסיכולוגיים הייחודיים של המרחב המקוון, הפתרונות הקודמים אינם מספקים מענה הולם. ניסיונות החקיקה השונים בעולם מתמקדים בעיקר בחקיקה המקדמת תכנים חינוכיים, ולכל היותר סנקציות במסגרת בית הספר. נראה כי טרם נמצא פתרון הנוגע גם לאחריות הנזיקית והפלילית של הגורמים השונים, וכי טרם עוצבו פתרונות הוליסטיים, אשר נותנים מענה מקיף ושלם לתופעות המקוונות.

רשימה זו תתמקד בתופעת הבריונות המקוונת (cyberbullying). תופעה זו אינה בהכרח האלימה והקשה ביותר, והיא אף אינה הנפוצה ביותר מבין אלו המנויות לעיל, אך השלכותיה של הבריונות המקוונת על הקרבן יכולות להיות חמורות במיוחד, ובכך היא מהווה פגיעה בערך מוגן שעליו יש קונצנזוס נרחב – בריאותם הפיזית והנפשית של ילדינו.¹¹ תופעה זו מעניינת במיוחד משום שבשל המאפיינים הייחודיים של הבריונות בהתגלמותה המקוונת, נראה כי מתקשים לאתר הסדר משפטי ראוי להתמודדות עם התופעה. תופעות אחרות כגון פדופיליה וחשיפה לתכנים מיניים עודן מהוות בעיה קשה ורחבת היקף, אולם נראה שגם אם קיימים פערים וקשיים בסוגיית האכיפה ובניטור העבריינים, החקיקה הפלילית והאזרחית מצאה, או לפחות היא שואפת להתמודד עם הקושי שבמציאת הסדרים הולמים ומידתיים להתמודדות עם תופעות אלו, ולמצער, סוגיות אלו נבחנות באופן תדיר.¹²

10 Mishna, Cook, Saini, Wu & MacFadden, לעיל ה"ש 2, בעמ' 5.

11 לדוגמה, נער קנדי בן 15 התפרסם שלא מרצון בגלל סרטון שהופץ ברשת על ידי חבריו לכיתה שבו הוא נראה מחקה סצנת קרב מהסרט מסע בין כוכבים. בסרטון צפו למעלה ממיליון צופים מרחבי העולם, ועקב כך אותו נער נאלץ להתחיל טיפול פסיכולוגי ואף נשר מבית הספר. Li Qing, *New Bottle But Old Wine: A Research of Cyberbullying in Schools*, 23 COMPUTERS IN HUMAN BEHAVIOR 1779 (2007).

12 נראה כי החקיקה בארצות־הברית עודנה מתמודדת עם קשיים לעצב חקיקה אשר תגן על ילדים מפני חשיפה לתכנים מיניים באינטרנט. החוק, Child Online Protection Act (COPA, 1998) נועד לחייב אתרים מסחריים שמפרסמים תכנים פוגעניים לילדים למנוע כניסה של ילדים לאתר. הוא נפסל בשל היותו בלתי־חוקתי, אף שניסה להיות גרסה מצומצמת לחלקים בחוק ה־Communications Decency Act, שנפסלו גם הם בשל הפגיעה הבלתי־מידתית בחופש של גולשים מבוגרים מתוך הניסיון להטיל אחריות על כל מבוגר שידוע שמעביר תכנים בעלי אופי מיני לקטין, American Civil Liberties Union v. Gonzales, 478 F.Supp.2d (E.D. Pa. 2007). חוק ה־Protect Act (2003) מתייחס להגנה על ילדים באופן כללי, ולא

דווקא משום שלכאורה תופעת הבריונות המקוונת אינה תחומה להתנהגות מסוג מסוים, המתבצעת במטרה להביא לתוצאה ייחודית, קשה יותר להגדיר את האמצעים המשפטיים שבעזרתם ניתן למנוע ולצמצם את מופעיה. בפרק הראשון אציג את תופעת הבריונות המקוונת, ואטען שייחודה הוא בכך שהיא דורשת התייחסות נפרדת מבריונות רגילה. בפרק השני אציג את הגורמים השונים אשר נוטלים חלק בתקריות של בריונות מקוונת או שהם בעלי יכולת השפעה עליה, ובפרק השלישי אציג את הכלים האפשריים לצמצום התופעה. מטרת המאמר היא להצביע על הקשיים הקיימים בהתמודדות עם הבריונות המקוונת, כמו גם להסביר מדוע השימוש בהסדרים הקיימים כגון לשון הרע ופגיעה בפרטיות אינו מהווה מענה הולם לתופעה. נשאף להצביע על פתרון שונה – שהוא הטלת אחריות פלילית ואזרחית על צדדים שלישיים, ספקיות התכנים השונים – כפתרון משלים למיקוד האחריות על התוקף ועל סנקציות במסגרת בית הספר. כמו כן, נצביע על המקומות שבהם המשפט הפלילי נאלץ לסגת ולפנות מקום לחינוך ולמניעה מסוגים אחרים.

ב. תופעת הבריונות המקוונת

כדי להבין את תופעת הבריונות המקוונת רצוי להכיר את הטכנולוגיה שמאפשרת את קיומה של התופעה. רשת האינטרנט, World Wide Web, היא מערכת מסועפת של קישורים המשמשת להעברת מידע.¹³ מי שמאפשרות את הגישה לרשת האינטרנט מכונות ספקיות האינטרנט או ספקיות הגישה, והן חברות האינטרנט המוכרות לנו שמציעות את החיבור לרשת עצמה. גורם נוסף ברשת האינטרנט מכונה ספקיות תוכן – אלו הם האתרים הקיימים ברשת ומציעים את התוכן שאנו רואים כאשר אנחנו גולשים. לכל אתר ולכל מחשב המחובר לרשת יש כתובת IP (Internet Protocol) המורכבת מרשימה ארוכה של מספרים; מה שמאפשר זיהוי פשוט של האתרים של מערכת שמות המתחם (Domain Names System) שנותנת לאתרים את השם הפשוט שאנו מקלידים על מנת להגיע אליהם.¹⁴ נראה שבעברית טרם הוטמע מושג רשמי למונח Cyberbullying. ישנם מקומות אחדים שבהם מכנים את התופעה בשם "פגיעה מקוונת", אולם הואיל והמילה פגיעה יכולה להצביע על סוגים מגוונים של פגיעות, נראה כי המונח "בריונות מקוונת" מתאים יותר להגדרת התופעה, ובו נשתמש להלן. ההגדרה המקובלת לבריונות מקוונת היא "שימוש של פרט או קבוצה במידע וטכנולוגיה כדי לתמוך בהתנהגות נשנית, מכוונת ותוקפנית, במטרה

באינטרנט בפרט. חקיקות דומות הנוגעות לעברות מין ולשידול אינן מתייחסות בנפרד לתחום המקוון, אולם חלות גם עליו. זוהי סוגיה מורכבת אשר קיימים גם בה פערים רבים, אולם לא ניגע בהם במסגרת רשימה זו.

13 אברהם טננבוים "השלכות רשות האינטרנט על המשפט המהותי" **שערי משפט** א 133 (התשנ"ח).

14 מיכאל בירנהק **מרחב פרטי: הזכות לפרטיות בין משפט לטכנולוגיה** 339 (התשע"א).

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

לפגוע באחרים".¹⁵ אף שאין אחידות בשיח, יש המבחינים בין בריונות מקוונת, לבין cyberharrasment ו־cyberstalking. האחרון נבדל בכך שבדומה ל־stalking רגיל, הוא כולל איום ממשי לפגיעה בקרבן, רק שזו מתבצעת באמצעים אלקטרוניים. Cyberharrasment לרוב אינה כוללת איום ממשי לפגיעה, ומקובל להבחין בינה ובין בריונות מקוונת רק באמצעות זיהוי הגילים המעורבים. בריונות מיוחסת לקטינים ו־cyberharrasment מיוחסת למבוגרים.

עוד מקובל לייחס cyberharrasment לפעילות המבוצעת על ידי זר, ואילו בריונות מקוונת מיוחסת למקרים שבהם התוקף והקרבן מכירים (גם במקרים שבהם התוקף אנונימי).¹⁶ הגבול בין harassment לבין stalking מטושטש מעט כאשר מדובר בהגדרה הפלילית הסטנדרטית, במידה כזו שבעברית המונח "הטרדה" משותף לשניהם. כאשר מדובר על המרחב המקוון, נראה כי גבולות אלו מיטשטשים אף יותר, שכן פגיעה באמצעים אלקטרוניים לעתים קרובות אינה נתפסת כאיום ממשי, הואיל ואינה טומנת בחובה, לפחות לא באופן עצמאי, סכנה לפגיעה פיזית. בנוסף, כאשר נשלחים איומים לפגיעה, אולם הם נשלחים מגורם המוכר לקרבן ושהוא מתבגר, נראה כי הנטייה בספרות היא להתייחס לכך כ־cyberbullying ולא כאל stalking. חקיקה בארצות־הברית מופנית בעיקרה באופן ממוקד כלפי התעמרות הנעשית בין בני אותה קבוצת גיל במסגרות חינוכיות כגון בתי ספר ומכללות, והיא עוסקת בכל התופעות הללו כאחת.

לבסוף, ניתן גם להבחין בין פגיעה המכוונת כלפי האדם ה"מציאותי", בזהותו האמתית, לבין פגיעה אינטואיטיבית פחות, המכוונת כלפי הדמות הווירטואלית הקיימת רק במרחב המקוון ומבוצעת באמצעותה. האינטרנט מאפשר מגוון מרחבים שונים שבהם יש אינטראקציה חברתית, ובהם קיימת דמות וירטואלית חלופית – "אווטר", אשר גם אותה ניתן לתקוף, וגם לתקיפה מסוג זה יכולות להיות השפעות רגשיות וחברתיות על הקרבן העומד מאחורי הדמות הווירטואלית.¹⁷

הגדרת השימוש במידע ובטכנולוגיה גם היא אמורפית מעט, וכוללת אמצעים מגוונים, משימוש ברשתות חברתיות ועד לטלפונים קוויים וניידים, משחקי מחשב ועוד. עובדה זו תואמת גם את המציאות, שבה כלל המדיה משמשת באופן משולב ומגוון ולא ניתן לקבוע הפרדה דיכוטומית בין האמצעים השונים. לעניינו נתמקד בשימוש באתרים חברתיים בעלי תפוצה רחבה כגון youtube, myspace ו־facebook.¹⁸ נראה כי אתרי רשתות חברתיות

15 Clayton R. Cook, Kirk R. Williams, Nancy G. Guerra & Louis Tuthill, *Cyberbullying: What it is and What We Can Do About it*, 36 NASP COMMUNIQUE 2 (2007)

16 Anirban Sengupta & Anoshua Chaudhuri, *Are Social Networking Sites a Source of Online Harassment for Teens? Evidence from Survey Data*, 33 CHILDREN AND YOUTH SERVICES REVIEW 284, 285 (2011)

17 Whitaker & Bushman, לעיל ה"ש 7, בעמ' 1059.

18 הבחירה להתמקד באתרים אלו היא בשל הפופולריות הרבה שלהם ובשל מקומם המרכזי בסדר היום של הילד והמתבגר, אשר נראה כי הרוב המוחלט של זמן הגלישה שלו מוקצה לגלישה באתרים אלו. ראו לדוגמה www.digitalbuzzblog.com/facebook-statistics-stats-

תופסים נתח משמעותי מאוד (הגדל עם הזמן) מעיסוקי הילדים באינטרנט, וכי הם בעלי המשקל הרב ביותר בהגדרת זהותו החברתית של המשתמש. זו ככל הנראה הסיבה לכך שמחקרים שונים הראו שקיימת קורלציה מסוימת בין השימוש באתרים של רשתות חברתיות לבין מידת החשיפה לבריונות מקוונת.¹⁹ לבסוף, נראה כי הדיון והפתרונות הרלוונטיים לכלים אלו, יוכלו, בהיקש מסוים ובהתאמות מסוימות, להתאים לכלל המדיה. הקושי האמיתי בהגדרה, בייחוד כשבילדים ובבני נוער עסקינן, הוא הגדרת ההתנהגות כ"מכוונת ותוקפנית במטרה לפגוע באחרים". הואיל ומדובר לרוב בשימוש במילים ובתמונות, הגבול שבין הצקה פשוטה של צערנו מאפיינת קשרים בין בני אדם בכלל וילדים בפרט, לבין התנהגות "מכוונת ותוקפנית במטרה לפגוע" אינו ברור. בנוסף, ההתנהגות יכולה להיות גם התעלמות או נידוי ממסגרת או ממרחב מסוים, תופעות כגון חרם ומניעת השתתפות הן בעלות עצמה רבה. בטרם דודאל מזרחי, בן ה-15, התאבד במעלה אדומים בתחילת שנת 2011, הופנו כלפיו ביטויים מסוגים שונים ומגוונים, החל בהקנטה על כך שאין לו חברים, התייחסות לכך שהוא "הומו מציק" וכלה בקריאות לכך ש"כלב, הייתי הורג אותך, אבל בגלל שאומרים תנו לחיות לחיות, אז לא נהרוג אותך".²⁰ האם הביטוי האחרון, החרף ביותר, הוא מכוון ותוקפני במטרה לפגוע? ברי כי ישנה כוונה לפגוע ברגשותיו של הילד, אך האם המטרה היא להביא להתאבדותו? האם נער אחר, אשר מגיב לאמרה זו או מביע כלפיה תמיכה, ולו הסמלית ביותר, גם הוא מבצע התנהגות מכוונת שמטרתה לפגוע? נראה שגם אם מדובר בהקנטה "פשוטה" יותר – כגון תגובות פוגעניות לתמונות, או לגלוג פשוט – כאשר היא מגיעה מעשרות או מאות תגובות מקוונות, יכולה להיות בעלת השלכות חמורות ומרחיקות לכת. הקושי במקרה הזה נובע מכך שייטכן שמדובר בביטוי מעליב אך לא בהכרח חורג מביטוי מקניט המאפיינן התנהגות של ילדים. אך צירוף של כמה ביטויים כאלו ושימוש במרחב המקוון הרודף אחרי הילד גם לביתו ולא רק בבית הספר הם שמעצימים את הפגיעה, ולכן נראה שלא ניתן לייחס אחריות לתוצאה לכל אחד מהמגיבים. נראה כי הדרישה לכך שההתנהגות תישנה מגבילה טווח זה, אולם לא ברור כלל אם במקרה של פרסום סרט פוגעני שבו מופיע הקרבן מדובר בהתנהגות נשנית. זאת, אף שהשפעתה השלילית ברורה, ואף נתפסת כפוגענית יותר מהרבה התנהגויות אחרות

facts-2011 (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013), אשר מציין כי 48% מן המשתמשים הבגירים בפייסבוק מתעדכנים בו ברגע שהם מתעוררים, ושאוזו ניכר מתוכם עושים זאת עוד לפני שהם יוצאים מהמיטה). פרט לשימוש הנרחב באתרים אלו, הם גם מאפשרים אינטראקציה חברתית אשר היא מרכזית לתופעת הבריונות המקוונת, כגון יצירת פרופילים אישיים, העלאת תמונות וסרטים לעיני הציבור, העלאת פרטי מידע אישיים, תגובות והתייחסויות כמו גם ניהול צ'ט משותף. בכך הם הופכים להיות המוקד לעיסוק החברתי ברשת, כמו גם המוקד להצקות ולהתעמרות. אתרים נוספים כגון משחקי מחשב מרובי משתתפים או רשתות חברתיות אחרות, כמו גם טוויטר אינם נפוצים באותה מידה בקרב קטינים, אולם דברים שייאמרו ויודגמו על אתרים אלו יפים גם בנוגע אליהם ברוב המוחלט של המקרים.

Sengupta & Chaudhuri, לעיל ה"ש 16, בעמ' 286.

19 ראו www.nrg.co.il/online/1/ART2/197/550.html (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

בשל התפוצה הרחבה ומידת החשיפה האישית המיוחסת לסרטים. ספק אפוא אם נרצה להתעלם מתקריות אלימות "חד-פעמיות" שכאלו. ייתכן שניתן להסתכל על התפוצה הרחבה, או ההעברה הלאה של המידע הפוגעני כיוצר את החזרה הרלוונטית להגדרה.²¹ כפתרון חלקי, ניתן להבחין בין התנהגויות הפוגעות בילד מעצם הרגישות לביקורת חברתית, אל מול התנהגויות אשר מטרתן לפגוע ברגשותיו של האחר והן מהוות "בריונות" חברתית. אולם כאשר בילדים עסקינן, והפגיעה הרגשית גורמת גם לפגיעה פיזית כגון מקרים של התאבדות, לעתים רחוקות אפשר לייחס לתוקף כוונה לפגיעה מסוג זה, וגם מתעורר ספק אם ניתן לייחס לילד או למתבגר עצימת עיניים לגבי האפשרות שהקנטותיו יגרמו להתאבדותו של מקור הלעג. העובדה שהסבירות שקרבן הבריונות יבצע התאבדות בעקבות הפגיעה או יסבול מנזקים פסיכולוגיים לא ידועה, מקשה על קביעת חומרת האמצעים שיש לנקוט בתגובה על פגיעות מסוג זה.

טווח ההתנהגויות הוא בלתי-נגמר, כיד הדמיון. ההתנהגויות הפשוטות והנפוצות ביותר הן שליחת דוא"ל, מסרונים והודעות במסגרת המסנג'ר או הפייסבוק, בכמות גדולה, לפרט שאינו מעוניין בכך. התוכן יכול להיות איומים לפגיעה פיזית, התייחסויות מיניות, ביטויי שנאה וכדומה.²² התבטאויות אלו יכולות לבוא לידי ביטוי גם בפרסום הודעות והתבטאויות באתר כלשהו, או בדף המייצג את הפרט בפייסבוק, התקבצויות ויצירת קבוצות ההופכות את הילד כמקור ללעג. העלאת תמונות מביכות ופרסום מידע המשמיץ (אותו או אחרים) בשמו של הקרבן. בעקבות לחץ חברתי ילדים רבים מעלים סרטונים ליר-טיוב שבהם נראים מעשי קונדס ואלומות. לפעמים אף ניתן לראות ילדים המסכימים להיות הקרבן של ההתנהגויות האלימות לשם פרסומן, אולם במרבית המקרים הדברים מועלים בניגוד לרצונם.²³ משחקי מחשב הכוללים משחקי לחימה שונים מאפשרים זירה שבה ניתן להתנכל לדרמותו הווירטואלית של הילד כגון באמצעות התאגדות נגדו או תקיפות המכוונות נגדו גם מעבר למטרות המשחק הרשמית.²⁴ עולים הבדלים בין המחקרים השונים לעניין המדיה הנפוצה ביותר להתעמרות. ניתן לראות מעבר משימוש בטלפון ובמסרונים, למשקל רב יותר לתכנות צ'ט ורשתות חברתיות, ככל הנראה מתוך השינויים בין אזורים, גילים ותקופות לעניין סוג השימוש הנפוץ בכלים אלו.²⁵ ניתן לזהות הבדלים בעצמת ההשפעה

Robert Slonje & Peter K. Smith, *Cyberbullying: Another Main Type Of Bullying?*, 49 21
SCANDINAVIAN JOURNAL OF PSYCHOLOGY 147, 154 (2008).

Francine Dehue, Cathrine Bolman & Trijntje Vollink, *Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception*, 11 CYBERPSYCHOLOGY & BEHAVIOR 217, 217 (2008).

Sengupta & Chaudhuri, לעיל ה"ש 16, בעמ' 284. 23

Whitaker & Bushman, לעיל ה"ש 7, בעמ' 1060. 24

Peter K. Smith, Jess Mahdavi, Manuel Carvalho, Sonja Fisher, Shanette Russell & Neil Tippet, *Cyberbullying: Its Nature and Impact in Secondary School Pupils*, 49 JOURNAL OF CHILD PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY 376, 376 (2008); Dehue, Bolman & Vollink; לעיל ה"ש 22, בעמ' 220. 25

הרגשית של ההתעמרות במדיות השונות – כשמדובר בהתעמרות באמצעות סרטוני וידאו של המותקף או שיחות לסלולרי, היא בעלת עצמה רבה יותר. ייתכן שהשפעה זו נובעת מכך שהסרטים נתפסים כקונקרטיים ומשפילים יותר, וכי שיחות סלולריות נתפסות כאישיות יותר, ומכוונות יותר לקרבן הספציפי, בניגוד להתעמרות במדיות האחרות אשר יכולה להתפס כפנייה כללית ("מתוך שעמום") ולא כמכוונת ספציפית לקרבן.²⁶

בריונות במהותה כוללת אלמנט מסוים של כוח או שליטה של התוקף המופנית כלפי הקרבן, בין שהכוח הזה קיים במציאות ובין שהוא רק נתפס כקיים על ידי הצדדים. כבריונות רגילה מדובר לרוב על כוח פיזי או מעמד חברתי, ולעתים גם יכולות חברתיות (כגון שנינות או כריזמה). תכונות אלו מספקות לתוקף יתרון באינטראקציה בין השניים. ייתכן כי ידע והבנה במרחב המקוון ובאופן השימוש בכלים השונים יכול לספק עליונות רלוונטית לפרטים התוקפים במרחב זה, ובכך ליצור קבוצה חדשה של תוקפים פוטנציאליים, ולאפשר לקבוצה רחבה יותר, אשר נעדרת יתרון פיזי או חברתי, להיות תוקפים.²⁷ התגובות הנפוצות ביותר לבריונות המקוונת הן התעלמות (או העמדת פנים שמתעלמים) או תקיפה נגדית של הנפגע את התוקף. מרבית הקרבנות אינם מדווחים להוריהם על ההתעמרות, ואלו שבוחרים לשתף, לרוב יספרו על כך לחבריהם. כמעט אף אחד אינו מדווח למורים או לרשויות.²⁸

נראה כי בקרב ילדים, התנהגות כזו מתחילה כבר בסביבות כיתה ב' (בני 7–8). אצל בנים התופעה לרוב מופיעה מוקדם יותר מאשר אצל בנות, אולם אצל בנות היא בעלת עצמה מעט גבוהה יותר ומתגברת בהמשך, והשיא הוא בכיתה ח' (בני 13–14).²⁹ אמנם יש חוסר אחידות לגבי החלוקה המדויקת בין המחקרים השונים, אולם מכולם עולה שבשונה מבריונות רגילה, אשר לרוב מתבצעת בעיקר על ידי בנים (אולם מופנית כלפי שני המינים באופן שווה), כבריונות המקוונת ניתן לראות מעורבות גבוהה יותר באופן משמעותי של בנות.³⁰ עובדה זו תואמת את הנטייה של בנות לקחת חלק בבריונות חברתית (פגיעה במעמד החברתי או בביטחון העצמי של הקרבן) יותר מבריונות פיזית, שבה משתתפים בעיקר בנים.³¹ לעתים ההתייחסויות יכללו גם התייחסויות מיניות, אולם מקובל להבדיל

- Slonje & Smith, לעיל ה"ש 21, בעמ' 153. 26
 Sammer Hinduja & Justin W. Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, 6 27
 J. OF SCHOOL VIOLENCE 89, 93 (2007); Sammer Hinduja & Justin W. Patchin,
Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and
Victimization, 29 DEVIANT BEHAVIOR 129, 150 (2008) (להלן: An Hinduja & Patchin,
Exploratory Analysis).
 Dehue, Bolman & Vollink, לעיל ה"ש 22, בעמ' 221; Slonje & Smith, לעיל ה"ש 21, בעמ' 28
 152.
 Whitaker & Bushman, לעיל ה"ש 7, בעמ' 1060. 29
 Kirk R. Williams & Nancy G. Guerra, ; 288 בעמ' 16, לעיל ה"ש 16, בעמ' 288 30
Prevalence and Predictors of Internet Bullying, 41 JOURNAL OF ADOLESCENT HEALTH
 S14, S19 (2007).
 Slonje & Smith, לעיל ה"ש 21, בעמ' 149. 31

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

זאת מהטרדה מינית שכן היא נבדלת במטרתה ובמאפיינים ובמטרות של התוקף.³² נכון לשנת 2007, יותר מ-30% מבני הנוער דיווחו על כך שהיו קרבנות לבריונות מקוונת, ונראה כי עם העלייה בהיקף השימוש באינטרנט ובזמינות שלו, מספרים אלו רק גדלים.³³ נראה כי יותר משליש מהקרבנות אינם יודעים מיהו התוקף, והרוב המוחלט של התקיפות מבוצעות מהבית.³⁴

ג. ייחודיות תופעת הבריונות המקוונת לעומת בריונות רגילה

ניתן בצדק לטעון שהתנהגויות כאלו קיימות גם באופן בלתי-מקוון, ואכן מבחינת אפיון תכונות התוקפים, ומבחינת ההשפעות הרגשיות על הקרבנות, קיים דמיון רב בין בריונות מקוונת לבריונות רגילה. אולם כפי שנדגים להלן, דווקא האופי והמרחב המקוון מעצים ומחריף התנהגות כזו, ומקשה על התמודדות עמה. בהקשר זה חשובה ההבחנה בין תוצאותיו של ביטוי, שהן לרוב פגיעה ברגשות או הנעה לפעולה מסוימת (כדוגמת ביצוע התאבדות בעקבות ביטוי פוגעני), לבין התוצאות של פעולות שגורמות לפגיעה ישירה במושא הפעולה.³⁵ מאחר שהביטוי אינו יוצר פגיעה או סכנה ישירה, קשה לקבוע בוודאות שהיא תתרחש, והדבר עלול להשפיע על אפשרות התגובה ונחיצותה, ואף על היכולת להכריע לגבי מידת האשם. פעמים רבות הקרבן לאלומות חווה אותה במקביל גם מחוץ לרשת, במסגרת בית הספר, מה שמעצים את הפגיעה שלו.³⁶

1. ייחודיות התופעה – מבחינת הקרבן

אלימות והקנטות קיימות גם במסגרות רבות אחרות, ונראה כי ההתמודדות עמן במסגרות בית הספר היא יחסית מקיפה. על כן נידרש לשאלה מה מבחין בריונות מקוונת מבריונות רגילה. ככלל, ניתן להצביע על מגמת ירידה מסוימת בכמות התקיפות של בריונות רגילה, לעומת עלייה דרסטית בכמות המקרים של בריונות מקוונת.³⁷ הסבר פשוט לכך הוא שנצבר כעת יותר ניסיון בהתמודדות עם בריונות מקוונת במסגרת בתי הספר, והם פיתחו

32 Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell & Tippett, לעיל ה"ש 25, בעמ' 380.
33 Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 101; Mishna, Cook, Saini, Wu & MacFadden, לעיל ה"ש 2, בעמ' 6.
34 Dehue, Bolman & Völlink, לעיל ה"ש 22, בעמ' 220.
35 ראם שגב **חופש הביטוי נגד רשויות המדינה** 114–115 (2001).
36 תמר טרבלוס, טלי היימן ודורית אולניק-שמשי "אלימות באינטרנט מול אלימות פנים-אל-פנים בקרב בני נוער" **ספר כנס צי"ס למחקרי טכנולוגיות למידה 2011: האדם הלומד בעידן הטכנולוגי** 174, 179 (2011).
37 Lisa M. Jones, Kimberly J. Mitchell & David Finkelhor, *Trends in Youth Internet Victimization: Findings from Three Youth Internet Safety Survey 2000–2010*, JOURNAL OF ADOLESCENT HEALTH 179, 184 (2012).

לאורך השנים מדיניות חינוך וענישה. ניסיון זה גם מוביל להתגבשותן של נורמות חברתיות מקובלות בקרב הילדים עצמם לגבי התנהגות מקובלת לעומת התנהגות פסולה מבחינה מוסרית. עלתה גם מודעותם של ההורים לסכנות הטמונות בבריונות מקוונת ועלתה נכונותם להתערב. במרחב המקוון לעומת זאת מתקיימת התפתחות טכנולוגית מהירה. הדגש החברתי, נפח העיסוק והנגישות של הילדים עוברים למרחב המקוון, אשר מהווה מרחב ללא אמצעים לפיקוח ולהתמודדות יעילים עם התופעה.³⁸

במיוחד בגיל צעיר, ילדים יושארו ללא פיקוח לעתים רחוקות בלבד. בחצר בית הספר, במגרש המשחקים ובתנועת הנוער – הילדים לרוב יהיו בפיקוחו של "מבוגר אחראי". בפועל הבריונות המוכרת מתקיימת ברובה המוחלט במסגרת בית הספר, שם על התוקף להתחמק מסגל בית הספר המודע לסכנות הטמונות בהתנהגות זו ומפקח על הנעשה. במסגרת השימוש ברשת האינטרנט בכלל, וברשתות חברתיות ואתרי תכנים בפרט, הפיקוח הוא כמעט אפסי בפורומים הכלליים, ואינו קיים כלל במסגרת הודעות והתקשוריות פרטיות. כך, התקשורת של הילד אל מול חבריו לרוב אינה חשופה לביקורת ופיקוח, זאת למרות השעות הרבות שהילד מבלה ב"מרחב" הזה, בחברתם של מאות ואלפים אחרים. הבריונות המקוונת מתבצעת בעיקר במסגרת זו, מחוץ לכותלי בית הספר (ולרוב מהבית).³⁹ עובדה זו מושפעת בין השאר מהידע הנרחב של הדור הצעיר בטכנולוגיות הללו. במרבית המקרים הידע שלהם בטכנולוגיות נרחב בהרבה מזה של הוריו, ולכן להורים אין שליטה יעילה במרחב הרלוונטי. ניתן לטעון שזהו מצב זמני, ושעם הזמן יתפתח דור של הורים אשר יהיה בקיא בשימוש בטכנולוגיות הללו, אולם נראה שסביר יותר להעריך שבמקביל יתפתחו גם פלטפורמות טכנולוגיות-חברתיות חדשות שאליהן יהיה חשוף רק הדור הצעיר, עולם כמנהגו נוהג. גם כאשר יש מודעות לאופן השימוש בפלטפורמות השונות, מדובר לעתים קרובות במשתמשים חסויים, אשר פרטיהם והתקשוריותיהם אינם נגישים להורים ללא הסכמת הילדים. גם כאשר הילד מדווח מרצונו להוריו או למוריו, לרוב אין בידם כלים מספקים להתמודדות עם הבעיה. במרבית המקרים הילדים כלל אינם מדווחים על התקריות, מתוך חשש שימנעו מהם להשתמש באינטרנט או בטלפון, ומתוך תחושה כללית שאין דרך למנוע את התופעה ולשלוט בה.

מחד גיסא, נדמה כי זהו "מרחב" שממנו קל יותר לילד לסגת – לסגור את המחשב, להחליף משתמש, כתובת דוא"ל או מספר טלפון, ואף לסנן הודעות מגורמים מסוימים. ואכן, במרבית המקרים ילדים מדווחים כי אלו הן התגובות הנפוצות ביותר בקרב קרבתות לבריונות מקוונת. מאידך גיסא, אלו הן מדיות אשר "צמודות" אלינו ומשמשות אותנו באופן נרחב ויומיומי. הטלפון, ועמו גם האינטרנט מלווים את הילד לכל מקום ומהווים חלק בלתי-נפרד משגרת יומו, שבה הוא נחשף מאוד בפני עשרות ומאות בני נוער אחרים. עובדה זו מתעצמת נוכח העובדה שהדמויות הווירטואליות השונות – במשחקי המחשב

38 Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell & Tippett, לעיל ה"ש 25, בעמ' 377.

39 Williams & Guerra, לעיל ה"ש 30, בעמ' S15.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

וברשתות החברתיות הופכות למעשה עבור רובנו חלק מהזהות ומההגדרה העצמית.⁴⁰ חלק ניכר מהתקשורת עם הסביבה, העיצוב החיצוני וההתנהגות מבוצעת היום דרך האמצעים הטכנולוגיים הללו, והימנעות מהם והרחקתם לעתים קרובות אינה מהווה אפשרות עדיפה או רצויה עבור הילד מבחינה חברתית. במרבית המקרים הילדים מעדיפים שלא לדווח להוריהם, מתוך חשש שתילקח מהם הגישה לאינטרנט ולאחרים הרלוונטיים, ואם אינם מדווחים ודאי שאינם נסוגים ומפסיקים את השימוש בעצמם. לבסוף, גם הימנעות מן המרחב המאיים, איננה מונעת תמיד פרסום של מידע פוגעני על הילד או בשמו – כגון פרסום סרטים, השמצות כנגדו או זיוף משתמש בדמותו.

לכך מתווספת העובדה שבבריונות רגילה, הבית מהווה מקלט שהילד חש שהוא יכול לסגת אליו ומהווה עבורו מקום מוגן. לעומת זאת, בעולם המקוון האלימות חודרת למרחב האינטימי הפרטי ביותר, הילד יכול להיות בביתו, בחדרו, כביכול תחת פיקוח של הוריו, ועם זאת להיות במצב של מצוקה ולחוש בדידות, וזאת בכל יום ובכל שעה. כאשר מדובר בתקיפה באמצעות מכשירים סלולריים, הילד יכול לחוש שהוא יכול להיות מותקף בכל מקום ובכל רגע.⁴¹ עובדה זו גם מאפשרת לתוקפים גמישות ואמצעים נרחבים שבהם הם יכולים לפעול; הם אינם מוגבלים להתעמרות בשעות הלימודים או במתחם גאוגרפי שבו הם נמצאים מחוץ לפיקוח. בנוסף, לעתים קרובות התוקף הוא אנונימי,⁴² כך שנוסף אצל הקרבן ממד של חוסר ודאות, ועל כן חוסר יכולת להימנע מהסיטואציה הבלתי-רצויה. שילוב זה מעצים לעתים קרובות את תחושת המצוקה של הקרבן, אשר מרגיש כי אינו מוגן באף מקום ומפני אף אחד. למרות זאת, במרבית המקרים התוקפים הם מבית הספר של הקרבן ובקבוצת הגיל שלו, וההשפלה החברתית היא בפני קבוצת הגיל. על כן ההתעמרות היא בעלת השפעה גם, ואף בעיקר במסגרת החברתית של בית הספר, ונראה כי אחת ההשפעות של ההתעמרות היא רצון של הקרבן להימנע מללכת למסגרות חברתיות כגון בית הספר ותנועת הנוער. במקרים אלו נוצר מצב שבו הקרבן אינו מרגיש מוגן בביתו או במסגרות החברתיות השונות, והוא מרגיש שהתקיפות רלוונטיות לכל מרחב שבו הוא נמצא, ללא יכולת להתחמק מהתוקף אשר ייתכן שכלל אינו ידוע לו.

גורם ייחודי נוסף הוא שהיקף החשיפה של גילויי האלימות והתוקפנות הם רחבים ומהירים הרבה יותר מבמקרים אחרים. רשת האינטרנט מאפשרת הפצה של המידע הפוגעני אל מאות (ואף אלפי) אנשים בקלות רבה ובמהירות מידית, ואף לעורר תגובות, אשר לעתים גם ללא כוונה מעצימות ומחריפות את אופי התקיפה. בכך ההשפלה היא בעלת תפוצה רחבה הרבה יותר וקשה יותר להסתירה ולתחום אותה. בנוסף, התבטאויות אלו לעתים קרובות יהיו קבועות וקשות יותר להסרה, זאת בניגוד להתבטאויות מילוליות או אפילו

40 Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell & Tippett לעיל ה"ש 25.

41 Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 95

Hinduja & Patchin, *An Exploratory Analysis*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 138; Slonje &

Smith, לעיל ה"ש 21, בעמ' 148.

42 Hinduja & Patchin, *An Exploratory Analysis*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 135.

תקיפות פיזית חולפות.⁴³ בשל האופי הרגשי-חברתי של תקיפות מסוג זה, לחשיפה ולתגובות השלכה רחבה על התוצאות האפשריות של הפגיעה, ונראה כי קשה יותר, גם לתוקף, ובוודאי לקרבן, לשלוט בפגיעה ולתחום אותה.

במקרים רבים, הבריונות המקוונת נתפסת על ידי הקרבנות כבלתי-ניתנת למניעה. ההנחה היא שלא ניתן, ולא רצוי למנוע את השימוש במדיות השונות, ושעל-כן לא ניתן למנוע את ההתעמרות, אשר מתבצעת ללא פיקוח וללא שליטה, ולעתים קרובות באופן אנונימי. המסגרות הקונבנציונליות של בית הספר וההורים נתפסות כחסרות יכולת השפעה, שכן לא תמיד יש ביכולתן לאתר את התוקף, או לחייבו להסיר את המידע הפוגעני, במיוחד כאשר התקיפה אינה מבוצעת בשטח בית הספר ונעשית באמצעות מדיה אשר אינה מצויה בשליטת הגורמים המפקחים. ייתכן שעובדה זו משפיעה על כך שמרבית הילדים אינם מדווחים על ההתעמרות, וגם כאשר הם בוחרים לדווח על הפגיעה, לרוב יספרו על כך לחבר, ולעתים רחוקות בלבד יספרו להורים או למורים.⁴⁴

ילדים אשר התבקשו לדרג את עצמת ההשפעה של בריונות מקוונת לבריונות רגילה התייחסו אליה כבעלת עצמה משתנה, בהתאם למדיה. אולם באופן כללי ניתן היה לראות כי הבריונות המקוונת נתפסת כבעלת השפעה דומה לבריונות הרגילה, והמרחק הפיזי לא נתפס כמצמצם את עצמת הפגיעה של הקרבן. אנונימיות התוקף הגבירה את חוסר הוודאות של הקרבן, ובכך איזנה את המרחק הפיזי.⁴⁵ תחושתו של הקרבן כי אין בידו כלים להתחמק מההתעמרות, מעצימה את השפעת של התקיפה למרות המרחק בין התוקף לקרבן. רצוי להבהיר כי בשל ריבוי תקריות הבריונות המקוונת במסגרת בתי הספר, לא ניתן ליצור הפרדה אמיתית ומלאה בין בריונות רגילה, ובריונות חברתית בפרט, לבריונות מקוונת. זאת, מאחר ששתיהן משפיעות על אותן מערכות יחסים ומעצבות את אותן מסגרות חברתיות שבהן הקרבן והתוקף נוטלים חלק.

2. ייחודיות התופעה – מבחינת התוקף

פגיעה מקוונת מאפשרת לתוקף להישאר אנונימי לעתים קרובות, ובכל מקרה אינה כוללת מפגש פנים מול פנים אל מול הנפגע. עובדה זו משחררת ממגבלות חברתיות ונורמטיביות, ובעצם מסירה עכבות רבות אשר מאפיינות סיטואציות אחרות של אלימות, שכן לתוקף קשה יותר לפתח אמפתיה כלפי הקרבן שלו, המרוחק ממנו ומהווה דמות וירטואלית.⁴⁶ בפועל, קל הרבה יותר לתקוף דמות וירטואלית מרוחקת מאשר לפגוע באדם בפניו, על אחת

43 Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 95; Slonje & Smith, לעיל ה"ש 21, בעמ' 148.

44 Hinduja; 382; Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell & Tippett, לעיל ה"ש 25, בעמ' 92. Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 2.

45 Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell & Tippett, לעיל ה"ש 25, בעמ' 381.

46 Hinduja & Patchin, *An Exploratory Analysis*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 135; Dehue, Bolman & Vollink, לעיל ה"ש 22, בעמ' 218–223; Whitaker & Bushman, לעיל ה"ש 7, בעמ' 1061.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

כמה וכמה כשניתן גם להישאר אנונימי ובכך לא להסתכן בסנקציות המשמעתיות הנלוות לפעילות. בכך מוסרות הרבה מהעכבות המונעות ממרבית הילדים לעסוק בפעילות פוגענית. ילדים אשר תיארו את ההתנהגות המתעמרת טענו שבניגוד לבריונות פנים מול פנים, בריונות מקוונת יכולה במקרים מסוימים לשמש פתרון לשעמום ולרצון להשתעשע, עובדה המעידה על הקלות שבה ההתנהגות הזו נתפסת מצד התוקפים, אשר יכולים להתעלם מההשפעות על קרבן התקיפה.⁴⁷ לכך נוספת גם עמימות נורמטיבית לגבי בריונות מקוונת. בניגוד לחינוך להימנעות מבריונות פיזית ומאלימות, גבולות המותר והאסור בנוגע לבריונות חברתית בכלל ומקוונת בפרט, והנורמות בנוגע להתנהגות לגיטימית ומקובלת בחברה, הם עמומים – עובדה אשר מקשה על התוקף לקבל תחושה שמעשיו פסולים מבחינה מוסרית.

משום כך, רבים אשר לא היו "תוקפים" במסגרת חברתית רגילה, מרגישים חופשיות יתרה להתבטא ולהשתתף בפגיעה. נראה שבמקרים מסוימים גורמים שבמסגרת אחרת היו חלשים או נפגעים בעצמם הופכים במסגרת המקוונת להיות התוקפים.⁴⁸ נוסף על הקלות היחסית שבה הילד יכול להפוך לתוקף, יש לשים לב שיש קשר בין ילדים שהותקפו לבין התוקפים. כשמדובר בבריונות רגילה, הסיכוי של ילד ליטול חלק בפעילות בריונית גדל פי 2.5, אם הותקף בעבר, ועל אחת כמה וכמה כשמדובר בבריונות המקוונת.⁴⁹

החשיפה הנרחבת בפני הסביבה והיעדר הפיקוח, מעצימים במקרים רבים את הלחץ לקחת חלק בהתנכלות, גם אם זו באה לידי ביטוי בתמיכה "קלה" בהתבטאויות, לעתים אפילו ללא מודעות והיכרות עם הקרבן וללא כוונה לפגוע בו, אלא רק מתוך השתתפות במסגרת החברתית. תמיכה זו מעצימה את הפגיעה בקרבן מחד גיסא, למרות היעדר כוונה לפגוע מצד התוקף מאידך גיסא.⁵⁰

היעדר העכבות והחשיפה הנרחבת מובילים לעתים קרובות להסלמה ולהעצמה של הפעילות המקוונת בקצב מהיר מאוד, וזאת ללא חשש מפיקוח או מסנקציה של הסביבה. למרות זאת, ניתן למצוא הלימה מסוימת בין ילדים המזוהים כבריונים במציאות לבין ילדים המזוהים כקרבנות במציאות, לבין המקבילות המקוונות של התנהגות זו.⁵¹ ניתן לייחס זאת לתכונות המאפיינות אוכלוסיות אלו, כגון התנהגות מוחצנת של תוקפים לעומת התנהגות

47 Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell & Tippett, לעיל ה"ש 25, בעמ' 380.

48 מאמרים שונים נחלקים ביחס לאפשרות זו. Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell & Tippett, שם, בעמ' 380, טוענים כי ממחקרים עולה כי אין התאמה בין קרבנות לתוקפים. לעומת זאת ראו Hinduja & Patchin, *An Exploratory Analysis*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 140, מעיד כי ישנם מקרים שבהם קרבנות של בריונות רגילה הופכים להיות תוקפים במסגרת המקוונת, וכך גם www.dailymail.co.uk/news/article-1346690/Cyber-bullying-victims-likely-pick-people-using-technology--particularly-girls.html#ixzz1B1txbhwx (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

49 Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 94.

50 Slonje & Smith, לעיל ה"ש 21, בעמ' 148.

51 Hinduja & Patchin, *An Exploratory Analysis*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 143–144.

מופנמת של הקרבות ומאפיינים סוציו-אקונומיים וחברתיים המאפיינים אוכלוסיות אלו. בבסיס הגדרת הבריונות המקוונת עומדת ההנחה שמדובר בהפקת הנאה או רווח מהפגיעה באחר ומהתעמרות בו. ניתן לצפות כי התנהגות זו תאפיין פסיכולוגית פרטים מסוימים ולא אחרים, בין שמדובר במרחב המקוון ובין שלא. עם זאת, מעניין יהיה לבחון לאורך השנים אם המרחב החדש מאפשר מתן ביטוי לתכונות שהן ייחודיות למרחב המקוון, או אם המאפיינים המבחינים בין האוכלוסיות זהים גם במציאות החדשה שנוצרה.

טענה אחרת היא שהמרחב המקוון מאפשר למאפיינים אלו לבוא לידי ביטוי ביתר קלות, כך שתוקפים פוטנציאליים שהיו מרוסנים בשל מגבלות האנונימיות, הנורמות החברתיות והאמפתיה אשר קיימות בתקיפת פרט פנים מול פנים לא ירוסנו במרחב המקוון. לפי טענה זו, האינטרנט מאפשר לתת ביטוי, בין השאר, גם לתכונות אלו. תופעות אלו מועצמות עוד יותר כשבוחנים אותן מנקודת המבט של תאוריית "הפסיכולוגיה של ההמון", שלפיה הפרט מאבד מאישיותו ומשיקול דעתו כאשר הוא פועל במסגרת ההמון. הרעיונות והרצונות שלו הופכים להיות אלו של הקבוצה, "הוא מכונה ללא רצון. על ידי השתייכותו להמון, האדם יורד מדרגות מספר בסולם הסיביליזציה"⁵². השפעת האנונימיות, נוסף על ההסברים הפסיכולוגיים של הפעילות כחלק מהמון, מהווה כר פורה לבריונות קבוצתית מקוונת נגד הקרבן.

3. השלכות הבריונות המקוונת והיקף התופעה

השלכות הפגיעה המקוונת דומות מאוד להשלכותיה של בריונות רגילה. הן כוללות פגיעה בביטחון העצמי, עלייה בסיכויים לצריכת סמים ואלכוהול, בעיות בלימודים ובמסגרות חברתיות, ונדליזם וגנבה, תקריות אלימות, הפרעות אכילה, מתח ולחץ.⁵³ בנוסף, מרבית הקרבות ישדלו להימנע מהשימוש באינטרנט, ולעתים קרובות ירצו להימנע מלהגיע לבית הספר ולמסגרות חברתיות שונות, שכן מרבית התוקפים לרוב מגיעים ממסגרת חברתית משותפת של התוקף והקרבן, שבהן גם יתעוררו מרבית התגובות וההשפעות השליליות.⁵⁴ בארצות-הברית נמצא שהמבצעים של תקריות הירי בבתי הספר ובאוניברסיטאות במרבית המקרים היו קרבות של בריונות ("רגילה") לפני התקרית, וחשו נרדפים או מושפלים על ידי אחרים.⁵⁵ וככלל, מרבית הקרבות של שני סוגי הבריונות מדווחים על תגובות של עצב, כעס, פחד ותסכול. ההנחה שיש דמיון בין השפעות הבריונות הרגילה להשפעות הבריונות המקוונת תואמת את תפיסת המתח הכללי, שלפיה למתח

52 ע"פ 807/99 מדינת ישראל נ' עזיזאן, פ"ד נג(5) 747, 763-764 (1999), שם השופטת דורנר מתייחסת לכתביו של הסוציולוג גוסטב לה-בון על הפסיכולוגיה של ההמון.

53 Hinduja & Patchin, *An Exploratory Analysis*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 136-137; Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 94, 105.

54 Whitaker & Bushman, לעיל ה"ש 7, בעמ' 1061.

55 Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 95-96.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

ולעומס נפשי יש השפעה שלילית על הפרט, ודרך ההתמודדות הנפוצה עם השפעה זו היא התנהגות הסוטה מההתנהגות הנורמטיבית המקובלת, כגון צריכת סמים או התנהגות אלימה. לפי תפיסה זו, לא נדרש קיומו של מקור אחד של מתח, אלא יכולים להיות כמה מקורות מצטברים אשר יוצרים תחושת מתח כללית אצל הקרבן, שהיא זו היוצרת את התגובה השלילית ההתנהגותית שלו.⁵⁶ התפיסה המקורית הצביעה על גורמים שונים שיכולים לגרום למתח, ובעיקר אינטראקציה בעלת אופי שלילי עם הסביבה. זאת, בפרט כאשר מדובר במתבגרים, אשר מייחסים לאינטראקציה זו חשיבות רבה, שכן הם נעדרים ביטחון עצמי והשלמה עם תכונותיהם. חיזוקים חברתיים שליליים, תחושת ביקורת והיעדר שייכות יוצרים את תחושת המתח. מחקרים עדכניים הראו כי גם לתקריות של בריונות מקוונת השפעות דומות על מידת המתח של הפרט, גם במהות התגובה הרגשית של הקרבנות וגם בעצמת התגובה והמתח שהפרטים חשים.⁵⁷ פרטים אשר העידו על עצמם שהם קרבנות של תקיפה, הצביעו על כך שהפגיעה עוררה בהם תחושות של תסכול, כעס ועצב, שהשפיעו עליהם במסגרת בית הספר ובבית כאחד. במקרים רבים, כאשר הדבר היה אפשרי, בחרו הנפגעים להתרחק מן המדיה הפוגענית.⁵⁸ עובדה זו מעידה שכלל שקשה יותר לנפגע להתרחק מהפוגע – לדוגמה כאשר המדיה אינה בשליטתו (כאשר מעלים סרטים שבהם הוא מופיע) או כאשר המדיה מרכזית עבורו (כאשר מדובר בדף הפייסבוק אשר מהווה חלק מזהותו של הפרט) – הפגיעה תהיה חמורה הרבה יותר. בנוסף, הניסיון המתמיד להימנע ולהתחמק מן הגורם הפוגע ומהסיטואציות הפוגעניות במרחב המקוון, כמו גם ניסיון ההתחמקות במרחב הפיזי אשר לעתים קרובות יהיה משותף לפוגע ולנפגע, פוגעים ביכולת הריכוז והמיקוד של קרבנות גם בפעילויות יומיומיות אחרות. שכן הם מפנים את הקשב שלהם להתמודדות עם הבריונות ולהימנעות ממנה, ובכך נפגעת יכולת התפקוד הכללית שלהם – בלימודים, במסגרות חברתיות שונות, במסגרת המשפחתית ועוד. למרות הדמיון הבסיסי בין התופעות, המאפיינים הייחודיים של תוקפים, כפי שפורטו לעיל, והזמיונות הרבה של האמצעים הטכנולוגיים השונים, גורמים לכך שבניגוד לבריונות רגילה, התופעה נרחבת בכמות התוקפים והנפגעים. ייתכן שנפגעי התקיפה יהפכו לתוקפים בעצמם.⁵⁹ קיימות כיום תכניות חינוכיות שונות אשר מביאות לידי צמצום הדרגתי של תופעת הבריונות ועיצוב התנהגות נורמטיבית ברורה המגדירה עבור ילדים ומתבגרים גבולות של טוב ורע. עם זאת, נראה כי יש מגמה משמעותית של גידול בתופעת הבריונות המקוונת לאורך השנים, אשר מחד גיסא מהווה מרחב חברתי חלופי למרבית העיסוקים,

Robert Agnew, *Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency*, 38 JOURNAL OF RESEARCH IN CRIME AND DELINQUENCY 319, 323 (2010).
56
Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, 27 בעמ' 57
Williams & Guerra; 91, לעיל ה"ש 30, בעמ' S20.
58
Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, 27 בעמ' 94.
59
ראו לעיל ה"ש 48.

ומאידך גיסא מהווה מרחב שבו הסנקציות והגבולות הנורמטיביים עמומים ומרוחקים. וכך, גם אם הבריונות המקוונת היא ביטוי חדש לתופעה ישנה, נראה כי יכולת ההתמודדות עם ביטוי זה לוקה בחסר. ניתן לטעון כי ישנם ביטויים שונים לבריונות חברתית (כגון קללות, כינויים משפילים ונידוי), אשר אין להם מענה הולם כיום, גם ללא קשר למרחב המקוון, וכי הבריונות המקוונת גם היא מהווה סוג כזה של בריונות חברתית. כאשר עסקינן במקרים ה"פשוטים" של בריונות מקוונת, כגון שימוש בכינויי גנאי או נידוי, ייתכן שאמרה זו נכונה, אולם כאשר עוסקים בביטויים החריפים יותר של הבריונות המקוונת, בהם איומים ואלימות ברורה יותר, נראה כי ראוי למצוא להם מענה הולם. בנוסף, כיום ישנן סנקציות בבית הספר ובמסגרות חינוכיות שונות אשר יוצרות מסגרת נורמטיבית שבה בריונות חברתית גם היא אינה מקובלת. ספק עד כמה מועבר במסגרות החינוכיות השונות מסר נורמטיבי ברור בנוגע למרחב המקוון. עם זאת, בהדרגה מתגברת ההכרה בצורך בגיבושם של תכנים אלו. ברור שבשל ההשפעות השליליות של הבריונות – החברתית, הפיזית והמקוונת כאחד – רצוי היה למנוע את כולן במידת האפשר.

בשל המאפיינים הייחודיים של הנפגעים, התוצאות לפעמים מרחיקות לכת. כשלושים אחוזים מהילדים בארצות-הברית מציינים כי נטלו חלק בביצוע התעמרות שכזו, כך שנדמה ששיעור המקרים המסתיימים בתוצאות הרות גורל (התאבדות או תקרית אלימה אחרת) נמוך. בפועל, התאבדות היא הגורם השלישי הכי נפוץ למוות בגילים 10–24 בארצות-הברית, זאת מבלי להכליל את המקרים הרבים שניסיון ההתאבדות כשל.⁶⁰ 16 אחוזים מהילדים בגילים 9–12 דיווחו ששקלו ברצינות להתאבד, 13 אחוזים מהם אף חשבו על תכנית, ו-8 אחוזים מהם ניסו לבצע זאת בשנה החולפת. בגילים בוגרים יותר ניתן לזהות עלייה באחוזים. אין הכוונה לטעון שבריונות מקוונת היא הגורם הישיר לתקריות אלו במרבית המקרים, אולם ברור שהתעמרות במסגרת העולם המקוון, המהווה נתח כה משמעותי מעיסוקו ומעולמו החברתי של הילד, היא גורם בעל משמעות רבה.⁶¹ מחקרים שונים הצביעו על קשר ישיר בין השתתפות – אם כקרבן ואם כתוקף – בתקריות של בריונות, מקוונת ורגילה, לבין מחשבות וניסיונות התאבדות בקרב מתבגרים.⁶² ככלל, תקריות התעמרות חברתית תורמות לדיכאון, להערכה עצמית נמוכה ולבידודות של כל הצדדים המעורבים.⁶³

60 ראו נתונים מה-Centers for Disease Control and Prevention, www.cdc.gov/violence-prevention/pub/youth_suicide.html (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

61 ראו לדוגמה דיווח על אודות צמד נערות שתיאמו את התאבדותן דרך הפייסבוק, ועל מרכזיות האתר בחייהן: newsfeed.time.com/2011/04/22/teen-girls-carry-out-apparent-suicide-pact/ (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

62 ראוי לציין כי מכמה מחקרים עולה שהקשר בין התאבדות לתקריות בריונות מקוונת חזקה יותר דווקא עבור התוקפים. מכאן שגם התנהגות בריונית תוקפנית ראויה לתשומת לב וטיפול ייחודיים ויכולה להעיד על מצוקה.

63 Justin W. Patchin & Sammer Hinduja, *Bullying, Cyberbullying, and Suicide*, 14 ARCHIVES OF SUICIDE RESEARCH 206 (2010).

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

(א) תגובות אבדניות לתקריות בריונות מקוונת

בשנת 2006, התחזתה לורי דרו, בת 47, לנער בן 16 באתר החברתי my-space. הנער התחבר עם מייגן מאייר בת ה-14, אשר הייתה בשלב זה בטיפול פסיכולוגי נגד דיכאון. לורי בחרה להתחבר עם מייגן לאחר שזו כביכול הציקה לבתה. הדמות הפיקטיבית ומייגן פלרטטו באינטרנט, עד שבשלב מסוים "הנער" החליט לנתק את הקשר ואמר למייגן שהעולם יהיה טוב יותר בלעדיה. במקביל, דמויות פיקטיביות נוספות שהוקמו ניתקו את הקשר עם מייגן. מעט לאחר מכן מייגן נטלה את חייה. מכיוון שלא ניתן היה להוכיח קשר ישיר בין מעשיה של לורי דרך הרשת החברתית לבין התאבדותה של מייגן, כתב האישום הוגש בגין עברה של מרמה וזיוף באמצעות מחשב,⁶⁴ בכך שהפרה את תנאי השימוש של האתר ומסרה פרטים שגויים ובכך הצליחה לחדור למחשב של מייגן. בית המשפט המחוזי בקליפורניה זיכה את מייגן בנימוק שהרכיב הראשון בעברה של "שימוש בלתי-מורשה" אינו מתקיים בשל הפרת תנאי השימוש של האתר. עוד הוסיף בית המשפט כי לו יוכרע כי מעשיה מקיימים את העברה, כל משתמש שמפר את תנאי השימוש יוכל לעמוד בפני הרשעה בעברה פדרלית.⁶⁵

בשנת 2003 נטל ריאן פטריק הליגן בן ה-13 את חייו, לאחר תקופה ממושכת שבה חבריו לכיתה התעמרו בו בבית הספר ובאופן מקוון. הוא היה מקבל הודעות מרובות בצ'ט שבו כינו אותו הומוסקסואל, איימו עליו וכינו אותו בשמות גנאי. פרטים שהוא סיפר לנערה שבה התעניין הופצו ברשת האינטרנט כדי להשפילו. כאשר חיפש פרטים באינטרנט על דרכים להתאבד, נאמר לו בתגובה שהגיע הזמן. במקרה זה ההתעמרות המקוונת הייתה משותפת להתעמרות רגילה במסגרת בית הספר שבו ריאן למד. גם כאן לא עמדה לרשות המשטרה חקיקה פלילית אשר אפשרה להטיל אחריות על הנער אשר עמד בראש הקבוצה המתעמרת, וזאת בשל הקושי להוכיח את הקשר בין התנהגות לביצוע ההתאבדות בסופו של דבר, שכן מדובר בצירוף גורמים רבים שגרמו לכך. בעקבות ההתאבדות, פעל אביו של הנער לקידום חקיקה אשר עוסקת בעיקר בפיתוח כלים חינוכיים ואמצעים לסייע להורים ולמורים להתמודד עם בריונות מקוונת.⁶⁶

בשנת 2010, התאבד טיילר קלמנטי בן ה-18 לאחר ששותפו לחדר פרסם באינטרנט כמה סרטים של טיילר מקיים מפגשים מיניים עם גבר אחר, שאותם תיעד ללא ידיעתו. לאחר פרסומו של הסרט הראשון פנה טיילר לרשויות האוניברסיטה וביקש להגיש תלונה רשמית ואף לעבור חדר. לאחר שגילה על פרסומו של המפגש השני הוא נטל את חייו. במקרה זה שותפו לחדר וחבר נוסף אשר סייע לו בצילום והפצת הסרטים הואשמו והורשעו

64 .Computer Fraud and Abuse Act of 1984, 18 U.S.C § 1030 (2006)

65 .S. v. Drew, 259 F.R.D. 449 (C.D. Cal. 2009)

66 Gregory A. Insley, *The New Gender Harassment and how Legislatures can Protect Free Speech while Ensuring That Laws Keep Pace with Technological Advances*, 26 Wis. J.

L. GENDER & SOC'Y 313, 323 (2011)

בעברה של חדירה לפרטיות.⁶⁷ בכמה מקרים נוספים, סת' וולש, ריימונד צ'ייס, בילי לוקאס ואשר בראון גם הם נטלו את חייהם בעקבות פרסום פרטים חסויים על נטיותיהם המיניות.⁶⁸ לאחר ההתאבדות של טיילר נחקק בניו ג'רזי חוק המסדיר את עברת הבריונות, הכוללת את הבריונות המקוונת.⁶⁹

בשנת 2002 נטל את חייו ג'פרי ג'ונסטון בן ה-15 לאחר תקופה ממושכת של התעמרות מקוונת והתעמרות רגילה במסגרת בית הספר. אמו של ג'פרי, אשר הייתה מורה בבית הספר שבו למד, לא הצליחה למנוע את התקיפות נגדו, אשר כללו העברת פתקים, שליחת הודעות אנונימיות בצ'ט ופרסום שמועות באתרי אינטרנט, אף שזהותו של התוקף הייתה ידועה. גם כאשר איימו להרחיקו מבית הספר, הדבר לא הרתיע את המשך התוקפנות של הנער התוקף וקבוצת חבריו. נראה היה שבית הספר היה מוגבל בצעדים שיכול היה לנקוט על התנהגות מחוץ לכותלי בית הספר, אשר הייתה מחוץ לתחום השיפוט שלו.⁷⁰

בינואר 2011 נטל את חייו דודאל מזרחי בן ה-15 ממעלה אדומים. הנער סבל מבעיות גדילה, והיה קרבן לבריונות ולהקנטות ממושכות בפייסבוק ובבית הספר. טרם התאבדותו, הנער פרסם את מילותיו האחרונות של זהר ארגוב בעמוד הפייסבוק שלו.⁷¹

מקרים אלו מדגימים את הפוטנציאל ההרסני הקיים בתופעת הבריונות המקוונת. אף שמדובר במקרים אחרים, ניתן לראות עלייה הדרגתית בהיקף תופעת הבריונות המקוונת, בטווח הגילים הנוטלים בה חלק, כמו גם בתוכן התקיפות ובמקרי ההתאבדות המתקשרים אליה. בכמה מקרים ניתן גם לראות את מרכזיות אתרי הרשתות החברתיות בזהות ובחיייהם של המתאבדים עצמם, אשר בוחרים לחלוק את מילותיהם האחרונות או מסרים אחרים על גבי הרשת. כך לדוגמה שתי נערות אשר סיכמו להתאבד תיאמו פרטים והעבירו ביניהן דיווחים מקוונים ומסרים תומכים טרם ההתאבדות המשותפת.⁷² לפני כמה חודשים נער בחר ליטול את חייו ושידר את המעשה במשך שעות רבות לאלפי צופים באמצעות מצלמת רשת בזמן אמת. נראה שבמקרים מסוימים גם החוויה האישית והמשמעותית של מעשה ההתאבדות מתגבשת ונחלקת עם העולם על גבי רשת האינטרנט, עובדה אשר מעידה על מרכזיות המדיית השוונת בחייהם של הקרבנות.

אין ספק שישנה חשיבות רבה בהגנה על הילד מפני פגיעה (וגם מפני תקיפה) של אחרים, בייחוד לאור התרחבות השימוש של המתבגרים באינטרנט וחשיפתם לטכנולוגיות החדשות, ולאור המקום המרכזי שהעולם המקוון תופס במסגרת זהותם האישית – יש צורך

67 .State of New Jersey v. Dharun Ravi, 2012 N.J. Super. Unpub. LEXIS 1757 (2012)

68 abcnews.go.com/US/gay-teen-suicide-sparks-debate/story?id=11788128#.UN1RZC1 wrkU (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

69 .Anti Bullying Bill of Rights Act, P.L. 2010, c.122

70 www.polk-fl.net/parents/generalinformation/documents/bullying_jeffreyjohnstonstory.pdf (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

71 www.nrg.co.il/online/1/ART2/197/198.html (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

72 newsfeed.time.com/2011/04/22/teen-girls-carry-out-apparent-suicide-pact/ (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

לדאוג להגן עליהם במציאות המקוונת, בדיוק כשם שיש להגן עליהם במציאות ה"רגילה". גם מקרים שאינם מסתיימים באופן טרגי עלולים לגרום נזק נפשי משמעותי לילדים ולפגוע בתפקוד היומיומי שלהם ובביטחון העצמי שלהם ולהוביל לתופעות שליליות ולהתנהגות שאינה רצויה.

במבט ראשון נראה כי ראוי היה פשוט להגביל את אופן השימוש בטכנולוגיות אלו, ואכן, הורים רבים בוחרים להגביל את שעות הגלישה של ילדיהם ואת שעות הגלישה. ישנן גם כמה הצעות חוק השואפות להגביל את השימוש של בני נוער ברשתות החברתיות השונות. כך לדוגמה, באופן רשמי, השימוש בפייסבוק וביו-טיוב מוגבל לילדים מעל גיל 13 (אף שבפועל ילדים פשוט מזינים גילים שקריים).⁷³ אולם אל מול הפתרון הזה עומדת התועלת הרבה של השימוש במדיות הללו – חשיבות השימוש בכלים אלו במסגרת הלימודים ובמסגרת החיים החברתיים של הילדים. כשם שהפתרון להצקות בבית הספר או בתנועת הנוער אינו הדרת רגלי הילדים ממסגרות אלו, כך נראה שגם לא ראוי למנוע את השימוש בטכנולוגיה, אשר מהווה חלק מרכזי מחייו ומחופש הביטוי של כל אדם במדינה מערבית – וצפויה להיות הכרחית בעתידם. האיזון הראוי בין הסכנה הטמונה בשימוש באינטרנט, כמו גם האיזון אל מול עקרון חופש הביטוי ועקרון החוקיות במשפט הפלילי הם שיעמדו במוקד הדיון בהמשך.

ד. אפיון הגורמים המעורבים

ראוי לבחון באופן סדור את כל הגורמים שיכולים להשפיע על הבריונות המקוונת ואת מידת יכולתם למנעה או להגבילה. רק לאחר מכן נבחן את השיקולים השונים בעד הטלת אחריות על אותם גורמים ונגדה, ונסה לשלב ביניהם כדי ליצור פתרון שלם לתופעה. ראשית, ישנם הילדים עצמם – הפוגעים והנפגעים. שנית, ישנם הורי הילדים ומוריהם, שלהם שליטה מסוימת על חינוך הילד ועל חלק מהתנהגותו כמו גם בעלי שליטה מסוימת על המדיות השונות שבהן הוא משתמש ואליהן הוא נחשף, ועל הטלת סנקציות פורמליות ובלתי-פורמליות על הילד. בנוסף, בנוגע לפעילות מקוונת, קיימים גם מפעילי האתרים והשירותים השונים, ספקיות האינטרנט ומפעילים של תכנות ויזמות אזרחיות. לכל אלו יכולת מסוימת להשפיע על התכנים שאליהם נחשף הילד, לשלוט בהם ולנטרם.

אל מאפייניהם של הילדים התוקפים והנפגעים התייחסנו באופן נרחב יחסית לעיל. באופן טבעי שליטתם והשפעתם של קרבנות התקיפה היא מוגבלת, אם כי נראה שלתגובה של הקרבנות לתקיפה קיימת השפעה על תקיפות עתידיות, ועל היכולת להפעיל סנקציות על התוקף. כך לדוגמה אין ספק שההחלטה של הקרבן שלא לדווח לאיש על התקיפה משפיעה על הסבירות של קיום תקיפות נוספות ויכולת המניעה שלהן. לכאורה, נראה כי לתוקף יש

73 ראו לדוגמה news.cnet.com/8301-19518_3-20061298-238.html (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

שליטה והשפעה כמעט מלאות בתקיפה. ראוי לסייג אמרה זו בכך שלעתים קרובות מידע שהועלה לאינטרנט עשוי לצאת מידי של המעלה הראשון, וכי היקף החשיפה של הפרטים שהועלו אינם תמיד בשליטתו. בנוסף, לעתים ייתכן שפרט ייטול חלק בפעילות של בריונות כחלק מקבוצה, ובתגובה למידע שהועלה, גם ללא כוונה מפורשת לפגוע. למרות זאת, סביר שהתנהגות הנכללת בגדרי בריונות מקוונת מפורשת היא בבסיסה בשליטת התוקף ובכוונתו, גם אם התגובה או היקף הפגיעה לא היו בשליטתו.

1. ההורה והמורה

ככלל, נראה כי בהדרגה גוברת המודעות של הורים ומורים למשקל הרב שיש לייחס למרחב המקוון שבו משתמשים הילדים. בציבור מתחילה לחלחל ההבנה לגבי היקף השימוש והחשיפה שקיימת לילדים באינטרנט, ואופי השימוש שלהם ברשתות החברתיות.⁷⁴ לכך נוספת חשיפה ציבורית ותקשורתית נרחבת לתקריות שונות ולסכנות השונות שאליהן הילדים חשופים.⁷⁵ אף שבפועל מרבית ההורים מגדירים כללים לשימוש באינטרנט – בעיקר כמה זמן מותר לגלוש ובאיזה סוג של אתרים – מרביתם אינם מודעים להתנהגות האפשרית של ילדם כתוקף, ואינם מודעים באופן מספק לחשיפה של ילדם כקרבן. מרבית תשומת הלב מופנית לתופעות כגון פורנוגרפיה ופדופיליה.⁷⁶

למרות ההבנה הגוברת באשר למשמעות של האינטרנט באופן כללי, נראה כי הורים ומורים נמצאים בפער תמידי מבחינת ההבנה המעשית והטכנולוגית של המדיות השונות שבהן ילדיהם משתמשים, היקף תופעת הבריונות המקוונת ומגוון האפשרויות והאמצעים לתקשורת הקיימים בפניהם. לכך נוסף פער בהבנת תפקידן וחשיבותן של המדיות השונות לעניין הסטטוס החברתי, היחסים החברתיים והזהות העצמית של הילדים במסגרות השונות שאליהן הם משתייכים.

זוהי תופעה טבעית הנובעת מפער הדורות. עם זאת, לעתים קרובות גם אם הייתה להורים הבנה לגבי הנעשה, מדובר במידע שאינו חשוף ונגיש בפניהם, ונראה שהם אינם יכולים לעקוב אחר הפעילות וההתקשרויות של ילדיהם באופן ישיר. עקב כך נוצרים פערי מידע משמעותיים וללא עדכון ודיווח רצוני של הילדים על תחושותיהם ועל מצבם, קשה מאוד להורים ולמורים לדעת מה חשים הילדים. בנוסף, בשל פערים אלו, מרבית ההכוונה של ההורים, אם זו כלל קיימת, נוגעת לקשר של הילדים עם זרים, ולמתן פרטי מידע מזהים לגורמים שעמם הילדים מתקשרים. ההתייחסות אל האינטרנט כאל מרחב שבו הילד יכול להתנהג באלימות, ולהיפגע מאלימות מצד חבריו לכיתה מצומצמת, אם קיימת כלל. ייתכן

74 חשיפה זו עודנה מצומצמת יחסית בארץ. מנתוני משרד החינוך נכון לשנת 2009 עולה כי 53% מקרב ההורים אינם מגלים עניין בגלישת ילדיהם, 67% מאפשרים לילדיהם לגלוש ללא הגבלה, ו-62% אינם משוחחים עם ילדיהם בנוגע למעשיהם ברשת. ראו לעיל ה"ש 5.

75 במהלך שנת 2011 הוצג באקרנים סרט בשם Trust, אשר מבוסס על ידי דיוויד שווימר ועוסק בתקיפה מינית של נערה בעקבות התקשרות באינטרנט.

76 Dehue, Bolman & Vollink, לעיל ה"ש 22, בעמ' 217, 221–222.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

כי היא נובעת מחוסר ההיכרות שלהם עם הרשתות וכתוצאה של כך חוסר ההבנה לגבי עולמם של הילדים והחלק של הרשתות בעולמם.

בשל פערים אלו, החלו להתפתח כלים טכנולוגיים וחינוכיים שונים המסייעים להורים להבין את המצבים שבפניהם עומדים ילדיהם ואת חשיבותם ומשמעותם. ניתנים להורים גם כלים לנטר אחר ההתקשרויות השונות של ילדיהם. במקור, מרבית הכלים הללו התמקדו באיתור של תכנים מיניים ואלימים, אולם כפי שנדגים להלן, כיום מתפתחת ההבנה שיש להשתמש בכלים אלו גם על מנת לאפיין את קשריו החברתיים של הילד ולאחר סיטואציות מסוכנות מסוגים נוספים, ולהצביע על מצוקה שהילד נמצא בה.

גם כאשר הורים או מורים מבינים את התופעה ואת המתרחש, הם מוגבלים ביכולתם לפעול. בתי ספר רבים מוגבלים ביכולתם להעניש תלמידים על מה שנעשה מחוץ לכותלי בית הספר ומחוץ לשעות הפעילות, בייחוד כאשר הפעילות מוגדרת כפעילות שהיא דיבור ולא אלימות פיזית, וכך מרבית הפעילות המקוונת נותרת מחוץ לתחומי השיפוט ויכולת ההענשה שלהם. הורים אשר מודעים לחשיפה פונים במרבית המקרים לבתי הספר, ושם הם אינם מקבלים מענה.⁷⁷ פנייה למשטרה היא לרוב אמצעי אפשרי רק במקרים קיצוניים ביותר, וגם אז נראה שהטיפול אורך זמן רב. גם פנייה לספקיות התוכן קשה ומסורבלת, ולא תמיד מניבה את התגובה הרצויה. לכל היותר היא תוביל, לאחר זמן מה, להסרת התכנים הפוגעניים, ורק במקרים מיוחדים להפעלת סנקציות או לחסימת משתמשים. כך בעצם ההורים אינם יכולים להגן על ילדיהם, ועובדה זו תורמת אף היא לחוסר הנכונות של הילדים לדווח להוריהם על הנעשה, מתוך תפיסה שהם חסרי אונים.⁷⁸

אמצעי מניעה המופנים בבתי הספר כלפי בריונות "רגילה" יכולים להיות יעילים באופן חלקי גם כלפי בריונות מקוונת, ועל כן הנהגת מדיניות המעודדת כבוד הדדי ומציבה כללים וגבולות התנהגותיים נאותים, יכולה להשפיע אם היא תתייחס גם לתחום המקוון. לעובדה זו משנה חשיבות הואיל ומסגרת חברתית ולחץ חברתי הם גורמים היכולים להמריץ את ההתנהגות הפוגענית, אך גם לדכא את הלגיטימיות שלה. בכך נודעת חשיבותה של יצירת מסגרת חברתית התומכת בחלשים ומתערבת במקרים של אלימות ופוגענות. יצירתן של נורמות התנהגות מקובלות והטמעתן חינוכית במסגרת בית הספר והחינוך הביתי יכולות אפוא להשפיע על היקף התופעה,⁷⁹ וכך גם הקניית סמכות לבתי הספר להגיב לתקריות של בריונות מקוונת בין תלמידים, גם כאשר התקריות התקיימו מחוץ לגבולות בית הספר. הכלים יכולים להקנות אמצעי נוסף על מיגור התופעה, זאת במיוחד הואיל ומרבית

77 לדוגמה במקרה של ריאן הליגן הוריו ידעו על המתרחש, וכאשר הציעו לפנות לבית הספר ריאן התחנן בפני אביו שלא יעשו זאת לאור חששו שלא רק שהפנייה לא תועיל, אלא רק תחמיר את ההתעללויות.

78 ראו לדוגמה www.nytimes.com/2010/06/28/style/28bully.html?_i=1 (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013); www.nytimes.com/2010/12/05/us/05bully.html (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

79 Cook, Williams, Guerra & Tuthill, לעיל ה"ש 15, בעמ' 3; ראו עוד את Olweus Bullying Prevention Program, <http://www.clemson.edu/olweus> (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

התקריות של בריונות מקוונת מתרחשות בקרב בני אותה קבוצת גיל בבית הספר שבו לומדים הן הקרבן והן התוקף.

2. האתר וספקית השירות

אתרים ונותני שירותי התוכן יכולים לשלוט ולפקח באופן נרחב על התכנים וההתקשוריות של המשתמשים השונים במסגרת השימוש בהם. ביכולתם לנטר את אמינות פרטי הזיהוי של המשתמשים, לגיטימיות התכנים המועלים, תוכן ההתכתבויות ואף מאפייניהן החברתיים. וזאת, במידות שונות של קפדנות, על פי מטרותם ובאמצעות עיצוב הכלים השונים שהם מציעים למשתמש.

כלל המידע זמין בפני מפעילי האתרים, ואף מנוטר לעתים קרובות לצורכיהם הפרטיים. במקרים מסוימים החוק מחייב אותם להגביל את גילו של המשתמש,⁸⁰ או מגביל את יכולתם שלהם לאסוף מידע לגבי פרטיו של משתמש קטין כזה או אחר.⁸¹ למרות זאת, נראה שדווקא האנונימיות ברשת, וזכות הבחירה של המשתמש איזה מידע לפרסם על עצמו, הן שמייחדות את המרחב המקוון והופכות אותו לכלי כל כך אטרקטיבי ושימושי. היכולת ליצור דמות וירטואלית, המנותקת במידה מסוימת מהדמות המציאותית, היא שמושכת משתמשים רבים למשחקי המחשב, לחדרי הצ'ט ולרשתות החברתיות. בנוסף, יכולת הניטור ושליטתן של החברות על התכנים המפורסמים במסגרתן מוגבלת בעקרונות של חופש הביטוי, ומתוך הגנה על הפרטיות של המשתמשים – יש גבול באיזו מידה אנחנו מוכנים לאפשר לכל ספק שירות לעקוב אחר ההתכתבויות והפרסומים של משתמשיו ולהגבילן על פי שיקול דעתו, בייחוד כשמדובר בהתכתבות ובשליחת הודעות פרטית בין שני משתמשים.

3. ספקית האינטרנט

לספקיות האינטרנט יש אפשרות להגביל את הכניסה לשירותים מסוימים, לנטר את פעילות המשתמש באופן רחב היקף על פני מגוון מדיות ולהציע למשתמש כלים טכנולוגיים שונים ומגוונים שמתאימים לצרכיו. כיום החקיקה מחייבת את הספקיות להציע כלים מסוימים למשתמשים ולעדכן אותם בדבר הסכנות הקיימות ברשת. עם זאת, השימוש בכלים אלו כרוך לרוב בתשלום וברצונו של המשתמש להגביל את הפעילות. כך לדוגמה בארצות-הברית נוצר דומיין המוגדר כדומיין בטוח לילדים, ואתרים נדרשו להתחייב לגבי אופי התכנים שיפורסמו בהם. הורים שבחרו בכך יכלו להגביל את גלישת הילדים לדומיין

80 על אודות אי-העמידה בפועל בדרישות הגיל בפייסבוק, ראו לעיל ה"ש 73.

81 Children's Online Privacy Protection Act (COPPA, 1998).

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

המוגבל והבטוח.⁸² גם הספקיות יכולות להגביל את הגישה הכללית לאתרים מסוימים, וקיימות מדינות כגון סין וסוריה אשר מגבילות באופן מוחלט את הגישה לאתרים מסוימים. נראה כי מרבית הפתרונות הללו אינם מידתיים, שכן מלבד החשש לחדירה לפרטיות וניטור של הספקיות את כלל ההתקשרויות של המשתמשים, עולה חשש לחסימה ולהגבלה של תכנים רחבים מדי. מלבד חסימה של תכנים מיניים, מרבית המשתמשים אינם מעוניינים בהגבלה גורפת של כניסה לאתרים ושירותים – ודאי שלא בפני כלל המשתמשים, ואף לא בפני הילדים. קיימת הבחנה בין הגבלת יכולתם של הילדים לפנות לאתרים בעלי תוכן מיני ולתקשר עם זרים לבין הגבלת השימוש שלהם באתרים חברתיים באופן כללי והגבלת התקשורת שלהם עם בני קבוצת הגיל שלהם באופן גורף. כאשר התבצע ניסיון להגדיר דומיין מוגבל, בפועל אתרים מעטים עמדו בקריטריונים הדרושים, וכך הדומיין משמש בעיקר אתרים ממשלתיים, ומעטים המשתמשים אשר בחרו להחיל הגבלה כה גורפת.

4. כלים פרטיים-מסחריים

בתחום האזרחי מפותחים תכנות וכלים רבים לניטור ומעקב אחר התקשרויות המתבצעות על המחשב, וניתן לרכשם ולהתקינם על המחשבים. כלים אלו מבצעים מעקב נרחב אחר הפעילות המקוונת של המשתמשים במחשב, החל בכלים שנועדו לסנן ולמנוע כניסה של וירוסים ופרסומות שהן בעלות אופי פוגעני, חסימה של תכנים מיניים ופרובוקטיביים והתכתבויות בעלות אופי מיני, וכלה בכלים מודרניים יותר שנועדו לביצוע ניתור של תמונת מצבו החברתית של המשתמש ודיווח על סיטואציות מסוכנות – כגון פעילות תוקפנית של הילד או פעילות המכוונת נגדו, ואפשרות להצביע על האפשרות שהילד נמצא במצוקה נפשית כלשהי. בניגוד לניטור נרחב של ספקיות השירות או ספקיות האינטרנט, נראה כי כאן הפגיעה בפרטיות נתפסת כפחותה, שכן המידע אינו נאגר אצל הספקית, אלא משמש את המשתמש בעצמו – כהורה או מורה – למעקב אחר השימוש המתבצע במחשב הפרטי שלו. לכלים אלו כמה מגבלות: עלותם הכלכלית; מודעות ההורים לקיומם ונכונותם להתקינם; יכולתם של הילדים לעקפם; ויכולת סינון וזיהוי מוגבלת.

ה. דרכי התמודדות משפטיות ופתרונות אפשריים

ישנם כלים שונים היכולים להשפיע על ההתנהגות הרצויה בחברה ולעצבה. אחת ההבחנות הנעשית היא בין חקיקה, נורמות חברתיות, שווקים וארכיטקטורה של הרשת. נורמות חברתיות מוגדרות על ידי החברה עצמה, ומה שמקובל ומוקצה בה. נורמות אלו מושפעות בין השאר גם מהחקיקה ומהפסיקה, המעבירות מסרים בנושא המותר והמוקצה, אך גם באמצעות מערכת החינוך, התקשורת וזרמים חברתיים שונים. השווקים השונים גם הם

Dot Kids Implementation and Efficiency Act of 2002 Pub. L. No.107-317, 47 U.S.C § 82
§941.

מגדירים התנהגות. העלאת מחירו של מוצר מסוים, או העלאת המס עליו, הופכת אותו ליקר יותר ופחות נגיש לציבור. חלוקתו בחינם הופכת אותו לנחלת הכלל. מובן שגם גורמים אלו ניתנים לוויסות, להשפעה ולתמרוץ על ידי החקיקה, שיכולה לסבסד ולעודד את השימוש במוצרים או למסות אותם ולהקשות על ייבואם או על ייצורם. הארכיטקטורה של מוצרים, מערכות או סביבות, גם היא משפיעה על אופן השימוש שלנו בהם. מבנה רשת האינטרנט, האנונימיות שבה וקלות הקישוריות מאפיינות ומגדירות מחדש את אופי היחסים השוררים בה. אתר שבו נדרשת הזדהות באמצעות מספר תעודת זהות, או ססמה, מעורר התנהגות אחרת מאתר שבו הכניסה חופשית לגמרי. כך המציאות הפיזית משפיעה על הצורך ברגולציה מסוג אחר של התנהגות – באתר המחייב הכנסת כרטיס אשראי לרוב אין מגבלת גיל. כיום השליטה על הארכיטקטורה של הרשת נמצאת ברובה המוחלט בידי מעצבי הקוד של האתרים השונים. אולם גם במקרים שבהם תידרש ההזדהות באינטרנט, המשפט יכול לבחור אם להתערב או לא – אם בחקיקה ואם באמצעות פסיקת בתי המשפט – בדרישות האבטחה העומדות בפני גורמי תשלום באינטרנט למשל, או בעניין מגבלות הגיל של אתרים שונים. דוגמה נוספת לכך היא הטלת אחריות על אתרים בעניין הפרת זכויות יוצרים של פעילות של גורמים פרטיים במסגרתן היא, שכן היא מדרבנת ספקיות שירותים שונים לעצב את האתר באופן המאפשר להם לפקח ולהקל על אופן קבלת דיווחים על הנעשה במסגרתו. לבסוף, המשפט יכול להסדיר גם סנקציות נזיקיות או פליליות על התנהגות, המגדיר אותה כרצויה או לא, ובכך מהווה רגולציה על ההתנהגות באופן ישיר.

הבחנה אפשרית אחרת, מעט גסה יותר, היא בין כלים מניעתיים-מקדימים, לבין כלים עונשיים באופיים, המאחרים לפעילות הפוגעת. נראה כי הבחנה זו היא מעט גסה מדי, שכן ברור כי ענישה אוחרת משפיעה על הרתעה ועל העברת מסרים לגבי הנורמות החברתיות הרצויות. באותו האופן, גם החברה והתקשורת יכולות להפעיל סנקציות מאוחרות על התנהגות ובכך גם לכוון התנהגות עתידית.

למרות גסות ההבחנה הדיכוטומית בין כלים מקדימים למאוחרים, נראה כי בנוגע לבריונות מקוונת, כלים אשר ניתן להגדירם אינטואיטיבית כמקדימים, החלו להתפתח באופן עצמאי, כשבאופן טבעי התחום המסחרי-הפרטי הקדים והוביל את התחום המשפטי. ניתן לזהות כיום התפתחות של כלים וטכנולוגיות אשר נועדו לסייע לפתור את הקשיים הקיימים ולהגן על הילדים מפני הסכנות השונות האורבות לפתחם כאשר המשפט והאכיפה אינם יכולים להגן. למרות זאת, עולם המשפט יכול לעודד, לתמרץ ולסבסד שימוש בכלים השונים, כמו גם לחייב את השימוש בהם או את החלתם במקרים מסוימים ולעודד את המודעות לקיומם. נסקור אמצעים אלו, משום שבייחוד בארץ המודעות לסכנות השונות שהמרחב המקוון טומן בחובו עודנה בחיתוליה. לחקיקה בתחום יש יכולת להשפיע על מגמות אלו ולהכווין, ובנוסף, מרבית העיסוק המשפטי והתקשורתי מתמקד כיום בפתרונות אלו. כמו כן, סביר להניח כי הפתרונות המקדימים והמאוחרים צריכים להתקיים זה לצד זה על מנת להביא לפתרון מלא ככל הניתן לעיצוב ההתנהגות הרצויה.

עם זאת, עיקר המשקל יינתן לעיצוב ולבחינה של פתרונות אחרים. במקרה זה, עולם המשפט הוא הכלי המשמעותי הרלוונטי. כאשר מפעילים כלים אחרים בעלי אופי עונשי או

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

נזיקי, חשוב מאוד לבחון את מידתיות הכלים השונים והתאמה לנסיבות הייחודיות – זאת כדי ליצור ודאות ולהימנע מהרתעת יתר ומהטלת אחריות במקרים שבהם הן אינן מוצדקות מוסרית. בנוסף, בשל הפגיעה הפוטנציאלית בזכויות כגון חופש הביטוי או הפרטיות של חלק מהמשתמשים, יש חשיבות רבה לגיבושם של פתרונות כאלו דווקא במסגרת המשפטית, ולא ניתן לעצבן במסגרות פרטיות עצמאיות. דווקא בשל קשיים אלו, נדמה כי העולם המשפטי מדיר את רגליו מתחום זה, וכיום פתרונות אלו מעטים ולוקים בחסר, אם יש התייחסות אליהם כלל. מרבית תשומת הלב ניתנת לפתרונות חינוכיים מקדימים. בהמשך ננסה להתמודד עם עקרונות אלו ועם הקשיים הנוצרים בשל הנסיבות הייחודיות אשר מאפיינות את המרחב המקוון. ננסה להציע פתרון אשר מאפשר התמודדות רחבה יותר עם תופעת הבריונות המקוונת.

1. כלים מניעתיים

(א) מניעת השימוש והגבלתו

אפשר למנוע, או למצער להגביל את השימוש של ילדים באינטרנט. הגבלה זו אפשרית כמותית – הגבלת השעות והאמצעים שבהם מאפשרים לילד להשתמש במדידת השונות. יש הבוחרים להגביל את השימוש של ילדיהם באופן מוחלט, ויש הבוחרים להגביל את שעות השימוש, בדומה להגבלת שעות הצפייה המותרות בטלוויזיה. זוהי תגובה הנובעת בין השאר גם מהבנת ההשפעות הייחודיות שקיימות להתקשרויות חברתיות דרך האינטרנט על יכולת הלמידה והריכוז, על התפתחות הכישורים החברתיים, על דרכי החשיבה וכדומה. זאת, אף שהבנת ההשפעה של השימוש בטכנולוגיות השונות על הכישורים הקוגניטיביים של המשתמש עודנה דלה ורב הנסתר על הגלוי. עם זאת, גישה המגבילה את השימוש באופן משמעותי היא מצומצמת בהיקפה. בנוסף, למרות הסכנות הטמונות בשימוש באינטרנט, נראה כי השימוש גם טומן בחובו פוטנציאל רב, ושהוא בעל חשיבות רבה ליכולתו של הילד להשתלב חברתית וללמוד לשלוט בכלים אשר יהיו חיוניים להמשך תפקודו בעולם המודרני. ישנה חשיבות רבה למידתיות השימוש באינטרנט, הגבלת שעות העבודה במחשב למניעת התמכרות וכדומה, אולם נראה כי מדובר במרחב חברתי הרלוונטי לחייו של הילד, ועל כן מניעה מוחלטת היא פתרון קיצוני, פחות מעשי ורצוי, ומרבית ההורים נמנעים ממנו.⁸³

נוסף על ההגבלה הכמותית, קיימת בפני הורים ובתי ספר אפשרות להגבלה איכותית – סינון של האתרים והדומינים שאליהם ניתן לגשת, או הגבלה של התכנים שניתן להציג. כיום מקובל לחייב בתי ספר ומוסדות חינוכיים אחרים להתקין מנועי חיפוש ומנגנונים אשר מונעים גישה לאתרים מסוימים.⁸⁴ החל משנת 2004 משרד החינוך מחייב בתי ספר להפעיל

83 מנתוני משרד החינוך עולה כי 67% מההורים מאפשרים לילדיהם לגלוש ללא הגבלה כלל. ראו הודעת משרד החינוך לתקשורת, לעיל ה"ש 5.

84 Children's Internet Protection Act (CIPA).

תכנות סינון באמצעות ספקיות האינטרנט, אך מדובר בסינון פרטני של אתרי פורנוגרפיה, אלימות וסמים ובשטחי בית הספר בלבד.⁸⁵ חוקים מעט רחבים יותר, אשר מגבילים את הגישה של ילדים לאתרים מסחריים גם מבתיהם נפסלו בשל היותם בלתי-מידתיים מבחינת הפגיעה בחופש של ההורים והילדים.⁸⁶ לכאורה נראה כי הגבלה כזו יכולה לסייע במניעה של חשיפת הילד לתכנים אלימים או מיניים, אולם היא מוגבלת ביכולתה להגן עליו מפני בריונות מקוונת, שכן היא תבוא לעתים קרובות במסגרת הממשקים הרגילים שבהם משתמש הילד, ומתוך קבוצות מוכרות של משתמשים. בנוסף, קיימות מגבלות מסוימות על אתרים, אשר מחייבים שלא לפתוח שערם בפני משתמשים צעירים. אולם נראה כי בפועל הגבלות אלו נעקפות בקלות על ידי ציון גיל פיקטיבי, שכן במרבית המקרים לא נדרשים פרטים מזהים מחייבים, ובמרבית המקומות אף ניתן להכנס באמצעות זהות בדויה ושם משתמש פיקטיבי.⁸⁷ נראה כי מגבלות הקיימות במדינות אחרות, כגון הגבלת הפרסום של תכנים פוגעניים – כדוגמת עישון ותכנים מיניים – לשעות מסוימות בטלוויזיה וברדיו, אינם מוחלים כיום על פרסום באינטרנט. אולם בלאו הכי נראה כי פתרונות אלו אינם רלוונטיים לאלומות המתקיימת בין בני הנוער והילדים עצמם.

(ב) חינוך מונע

קיימת קורלציה חזקה למדי בין אופן השימוש של הילדים באינטרנט וברשתות החברתיות לבין מידת החשיפה שלהם לבריונות מקוונת ולתופעות אלימות אחרות. משתמשים המעלים תמונות ללא הגבלת הנגישות אליהן בפני הציבור הרחב, מפרסמים מידע אישי ופרטים מזהים כגון כתובת ומספר טלפון, מפלרטטים עם גורמים זרים, מסירת ססמאות ופרטי חשבון ומגלים התנהגויות דומות אשר נחשבות כפחות בטוחות, כולן משפיעות על מידת הסבירות להיחשף לבריונות מקוונת.⁸⁸ כיום ניתן לזהות במדינות שונות ברחבי העולם השקעת מאמצים כלכליים וחברתיים רבים במתן חינוך להורים, למורים ולילדים עצמם בנוגע לכלים השונים והסכנות הטמונות בעולם המקוון שעמו הם מתמודדים וכיצד ראוי להתנהג במסגרת זו. נראה כי רוב החקיקה והעיסוק הממשלתי-ציבורי בעולם מתמקדים בהשכלה וחינוך לגבי טווח התנהגויות אלו, מתוך נסיון לצמצם תופעות כגון פדופיליה ושידול לאקטים מיניים על גבי האינטרנט, אך גם מגבירים את הסכנה להיחשפות

85 חוזר מנכ"ל משרד החינוך התשס"ד/97(א) "חסימת אתרי מידע בלתי-רצויים באינטרנט במערכת החינוך" (2.5.2004).

86 בשנת 1998 נחקק חוק ההגנה על ילדים באינטרנט: Child Online Protection Act, 47 U.S.C. § 231. החוק בוטל בהחלטה שיפוטית, ראו לעיל ה"ש 12.

87 פייסבוק מגדיר בתנאי השימוש שלו חובה לזהות בין שם המשתמש לבין הזהות האמיתית. אף שאין אכיפה של תנאים אלו, מרבית המשתמשים אכן מזדהים בשמם האמיתי. מייספייס ופורומים שונים משמשים לעתים קרובות לגלישה והתקשרות בשמות משתמש פיקטיביים שאינם תואמים את שמו האמיתי של הגולש.

88 Sengupta & Chaudhuri, לעיל ה"ש 16, בעמ' 289.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

לתופעות כגון בריונות מקוונת, יצירת משתמשים פיקטיביים על שם המשתמש ופרסום מידע בשמו.

בישראל, המודעות לקיומה של תופעת הבריונות המקוונת והצורך בחינוך מונע הולכת וגוברת, השירות הפסיכולוגי ייעוצי של משרד החינוך (שפ"י) פועל להטמעת כלים להתמודדות עם תופעה זו באמצעות פיתוח תכניות חינוכיות וסדנאות המיועדות לתלמידי בית הספר, להוריהם ולמורים.⁸⁹

בארצות הברית מושקעים תקציבים רבים בהסברה ציבורית, סדנאות לימודיות, העברת מערכי שיעור בבתי הספר וכדומה. ההנחה היא שיש לפתח בקרב הילדים ובני הנוער נורמות חברתיות בריאות בנוגע לשימוש באמצעים הטכנולוגיים השונים, כמו גם מודעות לסיכונים הגלומים בהם. נראה כי בדומה לבריונות רגילה, קיימת חשיבות רבה להעלאת מודעות לתופעה ולמשמעות הנורמטיביות שלה, כמו גם חינוך להתמודדות עם מתחים, כלים להימנעות ממצבי מצוקה, כלים לתמיכה הדדית והצגת אפשרויות לפניה לרשויות וגורמים מקצועיים נוספים לקבלת עזרה.⁹⁰ עם זאת, ראוי לציין שמהמחקרים השונים עולה פער מסוים בין הקניית ידע על בטיחות בשימוש באינטרנט, לבין הטמעת הגישות ואופן היישום של הידע הזה, והימנעות בפועל של הילדים מהתנהגות מסוכנת. נראה שהידע לא תמיד מוביל לשינוי בהתנהגות ובתפיסה הנורמטיבית, כך שיש לבחון את יעילותם של כלים שונים לא רק על פי רמת הידע שהם מקנים למשתמשים, אלא על פי מידת ההצלחה שלהם בהטמעת נורמות התנהגות שונות.⁹¹ באופן טבעי, מדידתן וכימותן של נורמות חברתיות ומידת ההשפעה של תוכן כזה או אחר על נורמות ההתנהגות בפועל היא בעייתית, אולם ניתן לזהות מגמות אפשריות להצלחות או כשלונות לאורך זמן. ברי כי חלק מתהליכים אלו דורשים זמן על מנת שהם יחלחלו לתרבות השימוש והצריכה של משתמשים צעירים את השירותים השונים. כך ניתן לזהות שלאורך השנים האחרונות החלה להיטמע בקרב בני נוער ההבנה שפרסום של תמונות החושפות התנהגות פרובוקטיבית או פלילית באינטרנט עשויה לפגוע בהמשך דרכם באפשרות שלהם להתקבל למשרות שונות או מוסדות שונים, ובכך צומצמו המקרים שבהם נחשפו פרטים כאלו.⁹²

בנוסף, יש לפתח את ההבנה של ההורים והמורים את עולם התוכן, שאליו נחשפים הילדים, על מנת שיוכלו לפעול גם הם על מנת לחנך את הילדים, כמו גם לפתח בקרב גורמים אלו רגישות למצבם של הילדים ולמצוקה שייתכן שהם נמצאים בה ולהוות גורם

89 חוזר מנכ"ל משרד החינוך התשע"ב/4(א) "אתיקה ומוגנות ברשת האינטרנט" (1.11.2011), מעוגנת ההנחיה להקים בכל בית ספר צוות "חיים ברשת" שמטרתו לייצר פעילות חינוכית המקנה ערכים לשימוש בטוח ואתי ברשת האינטרנט.

90 Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, לעיל ה"ש 27, בעמ' Williams & Guerra; לעיל ה"ש 30, בעמ' S15, S18-S21.

91 Mishna, Cook, Saini, Wu & MacFadden, לעיל ה"ש 2, בעמ' 11-14.

92 ראו לעיל ה"ש 9.

תומך.⁹³ במקרים רבים הורים כלל אינם מודעים למגוון התקריות האפשריות, ולעצמת השפעתן הרגשית האפשרית על ילדם. נוסף על כך, מחקרים שונים הדגימו כי קיים קשר חזק בין הקשר של הורים עם ילדיהם ומידת המעורבות שלהם בחייהם לבין הסכנה שבהיחשפות הילדים לתופעות האלימות השונות, כך שלדוגמה משפחות חד-הוריות, בהן הילדים נותרים לבדם זמן רב יותר, עולה הסכנה להחשפות לבריונות מקוונת.⁹⁴ בנוסף, כפי שנפרט להלן, מקובל לבחון הרחבה של סמכויות הענישה של בתי ספר כך שיוכלו להתייחס לתקריות בין תלמידים גם כשאלו מתרחשות מחוץ לכותלי בית הספר, אולם גם ללא סמכות ענישה מתן תשומת לב והתייחסות שלילית לתקריות של בריונות מקוונת גם במסגרת הבית ספרית יתרום להרתעה ולהמנעות מהתנהגויות אלו.⁹⁵ נראה כי בארץ טרם אומצו פתרונות כאלו באופן נרחב, וייתכן כי ראוי להשקיע מאמצים חינוכיים גם באפיקים אלו. בפועל נושאים אלו רק מתחילים לעלות על סדר יומם של מקבלי ההחלטות, כאשר הדגש המושם כיום הוא בעיקרו על חינוך המשתמשים וההורים להכיר את הסכנות השונות הטמונות. אולם אלו טרם הוטמעו באופן נרחב בקרב גורמי חינוך שונים, ודאי שלא בקרב ההורים.⁹⁶

(ג) כלים מסייעים ומנטרים

בתחום ההיי-טק מפותחים כיום אמצעים טכנולוגיים רבים ונרחבים, המאפשרים להורים ומורים לקבל תמונת מצב מדויקת יותר על מצבו של הילד, גם ללא דיווח שלו על פעילותו וללא מודעות שלו. בנוסף קיימים כלים המאפשרים סינון יותר עדין וייחודי להתקשרויות פוגעניות באופיין, או הצבעה על קיום מצב של מצוקה אצל הילד.⁹⁷ כלים אלו מתפתחים מתוך הבנה של הקהילה הטכנולוגית והחינוכית בדבר הצורך במעקב הדוק יותר, ויכולת סינון עדינה יותר לגבי ההתקשרויות של הילדים, כמו גם דלות המענה החקיקתי לסוגיות

93 ראו לעיל ה"ש 74; עוד על חוסר המודעות והרגישות של הורים למצוקת ילדם בהקשר של בריונות מקוונת ראו <http://internet-safety.yoursphere.com/2011/05/cyberbullying-number-one-concern-for-kids-not-so-much-for-the-average-parent/> (נבדק לאחרונה ב-8.12.2013).

94 Sengupta & Chaudhuri, לעיל ה"ש 16, בעמ' 288.

95 Hinduja & Patchin, *Offline Consequences of Online Victimization*, לעיל ה"ש 27, בעמ' 108.

96 עיסוק בתופעת הבריונות המקוונת התקיים באופן מצומצם במסגרת מערכת החינוך, אולם בהדרגה, ולאחר התאבדותו של דודאל מזרחי במהלך שנת 2011, הוקמה ביוני 2011 שדולה בכנסת אשר מטרתה לבחון את מסגרות החינוך להורים מורים וילדים לגבי שימוש בטוח באינטרנט. ראו לדוגמה www.pc.co.il/?p=62076 (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

97 חברות פרטיות מציעות מגוון רחב של תכנות מעקב וניטור למחשבים ולטלפונים הניידים www.pcmag.com/category2/0,2806,1639158,00.asp (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

אלו.⁹⁸ כלים אלו ניתן לכוון בשם 'טכנולוגיה של אכיפה' שכן היא מתגברת על החופש הנוצר בשל קיומה של טכנולוגיה המאפשרת את הביטוי באופן חופשי יותר.⁹⁹ כלים אלו מאפשרים, מעבר לסינון והגבלה מראש של תכנים מיניים או תכנים אלימים ובלתי-חוקיים, גם לאתר התקשרויות עם גורמים זרים אשר עלולים לסכן את הילד, אך גם לזהות מצב של מצוקה העולה מאופן ההתקשרות של הילד עצמו, ולנסות לזהות תקריות של אלימות גם בין הילד לבין קבוצת הגיל שלו. כלים מתקדמים אלו מתבססים על הבנה של מאפיינים לשוניים ופסיכולוגיים של אופי ההתקשרות של הילד עם סביבתו, וכיצד יראו התקשרויות "שגרתיות" לעומת התקשרויות המעידות על חוסר הכרות עם הגורמים איתם הילד מתקשר, או התקשרויות המעידות על מצוקה שבה הילד נמצא, או של סוגים שונים של אלימות המופנית כלפיו.

מגבלתם של כלים אלו היא בהתפתחות הטכנולוגית של כלי המעקב, אשר נוטה לפגור אחרי הכלים הטכנולוגיים המשמשים את הילדים, אך בעיקר בעלות הכלכלית הגבוהה של הפיתוח של הכלים מצד החברות, והעלות של התקנתם מצד ההורים. בנוסף, נראה כי בקרב הורים יש חוסר מודעות לקיומם של כלים אלו, וחוסר מודעות לצורך בהתקנתם. החקיקה יכולה לעודד את השימוש בכלים אלו על ידי מחויבות להתקנתם ולהפעילם במוסדות חינוכיים שבהם הילדים משתמשים באינטרנט, ועל ידי חיוב ספקיות השירותים להציע כלים אלו בפני הלקוחות ולהצביע על הסכנות האפשריות הקיימות בשימוש באינטרנט. בנוסף, נראה כי בעולם קיימים גם כלים אחרים כגון תמריצים כלכליים לחברות העוסקות בפיתוח מוצרים כאלו וסבסוד שלהם עבור הלקוחות. מעורבות ממשלתית בעידוד פיתוחם והפצתם של כלים אלו יכולה להוות תמריץ משמעותי להשפעתם ולהרחבת היקף השימוש בהם.

מתוך הגברת המודעות לקיומם של כלים אלו ובתוך כך בהיקף השימוש בהם, עולה היכולת של ההורים והמורים לזהות את מצוקת הילד – על בסיס דיווחים ותגובות שלו, על בסיס דיווח אוטומטי של התכנות והכלים השונים, או מתוך מעקב ישיר של ההורים אחרי תכני הגלישה. עם זאת, כלים אלו מעלים תהיות וספקות של גורמים רבים לגבי החדירה הקיימת לפרטיות של הילד והמתבגר – אשר חלק ניכר מקשריו החברתיים נמצאים במעקב. לא פלא שבני נוער רבים מנסים לאתר דרכים לעקוף ולהתחמק מן הניטור הנ"ל, תוך סגירת התכנות או חסימתם. בעוד שהכלים הטכנולוגיים המודרניים מוצאים דרכים למנוע מהילד להיות מודע למעקב או לחסום אותו, ולעתים אף מגבילים את היכולת של ההורה להיות חשוף לתכני הפעילות של הילד, מלבד במקרים שבהם ייתכן והילד נמצא בסכנה, אך עדיין אצל הורים רבים מתעוררת אי נוחות וחששות מעצם המחשבה על החדירה לפרטיות

98 מנתוני משרד החינוך, נכון לשנת 2009, בכ-78% מהבתים לא מופעלת חסימה של אתרים, ומכאן שבוודאי לא מותקנים אמצעים מתקדמים יותר המאפשרים סינון והגנה על הילדים. ראו לעיל ה"ש 5.

99 מיכאל בירנהק "חורים ברשת: פורנוגרפיה, מידע ועיצוב מדיניות בסביבה דיגיטלית" פוליטיקה: כתב עת למדע המדינה וליחסים בינלאומיים 13, 101, 104 (2005).

והניטור אחר ילדם, ומתוך מחשבה מסוימת שהילד חכם מספיק להמנע מסיטואציות כאלו, או לפחות ידווח להם על תקריות כאלו.

כיום, נראה שמרבית הפעילות הממשלתית והציבורית בישראל בפרט ובעולם בכלל, עוסקת בחינוך ובעידוד השימוש בכלים טכנולוגיים פרטיים. בארץ בפרט, החקיקה דלה מאוד, ולכל היותר מחייבת מוסדות חינוכיים להתקין מנועי סינון,¹⁰⁰ ומחייבת ספקיות שירות להציע ללקוחות שלהם את הכלים השונים האפשריים.¹⁰¹ חוזר מנכ"ל של משרד החינוך, שדן באקלים בטוח בלימודים ובהתמודדות עם אירועי אלימות, אוסר להשתמש בטלפונים סלולריים בין כותלי בית הספר, ומחייב להשעות תלמיד המפיץ תצלומים פוגעניים של תלמיד אחר, ואף לדווח על כך למשטרה. במקביל ישנה התייחסות לשיעורי העשרה אופציונלים למורים בנושא, ולחינוך ילדים לגלישה בטוחה באינטרנט.¹⁰² למרות זאת, טרם הוסדר בארץ פתרון מלא וקבוע, המעוגן בחקיקה ומבסס את היקף הפעילות בתחומים אלו לאורך זמן. במסגרת היום הבין לאומי לגלישה בטוחה ושימוש נכון באינטרנט בשנת 2010, ניתן דגש בעיקר על פעילות הסברתית לתלמידים ולהקמת פורומים להסבר להורים, ופירוט על שימוש באמצעים טכנולוגיים שונים לאבטחה והגנה על המשתמשים.¹⁰³

הפעילות המקבילה בעולם ובארצות-הברית בפרט, מגדירה באופן ברור בחקיקה עידוד של פיתוח תכניות חינוכיות להורים, מורים וילדים, ודיווח מסודר על היקף הפעילות המתבצעת והתקציבים המושקעים בה.¹⁰⁴ במדינות אלו, בריונות מקוונת מוגדרת בחוק באופן מפורש במסגרת ההתנהגויות אותן יש למגר ואליהן יש להתייחס במסגרת ההתמודדות של בתי הספר עם תופעת הבריונות והאלימות באופן כללי. החוק שנחשב המחמיר ביותר בארצות-הברית הוא של מדינת ניו ג'רזי,¹⁰⁵ החוק אימץ הגדרה רחבה

100 על פי חוזר מנכ"ל משרד החינוך, לעיל ה"ש 85.

101 הצעת חוק התקשורת (בזק ושידורים) (תיקון מס' 47) (אתרים ותכנים פוגעניים באינטרנט), התשע"א-2011, שהוגשה על ידי ח"כ אלכס מילר; הצעת חוק התקשורת (בזק ושידורים) (תיקון מס' 47) (תיקון – חובת סינון אתרים פוגעניים), התשע"ב-2012, שהוגשה על ידי ח"כ ליה שמטוב.

102 אתי וייסבלאי "הפצת צילומים פוגעניים ברשת האינטרנט על ידי ילדים ובני נוער" 1 (הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 2010). להתייחסות חוזר מנכ"ל משרד החינוך בנושא קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך, במסגרתו קיימת גם התייחסות לגלישה בטוחה, ראו cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/Ets או www.medorim.gov.il/2-1/HoraotKeva/K-2010-1a-2-1-12.htm (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

103 רועי גולדשמידט "אוגדן מסמכים לציון היום הבינלאומי לגלישה בטוחה ושימוש נכון באינטרנט לשנת 2010 – מוגש לקראת דיון בוועדת המדע והטכנולוגיה של הכנסת" (הכנסת, מרכז המחקר והמידע) www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02430.pdf (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

104 ראו לדוגמה Cal. Educ. Code §32261.

105 החוק זכה לדירוג ++A של הארגון "משמר הבריונות": www.bullypolice.org (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

יחסית לבריונות הכוללת גם התנהגויות מחוץ למסגרת בית הספר ואף באמצעים טכנולוגיים, ומחייב את בתי הספר לקבוע מדיניות ברורה למניעה ודיווח.¹⁰⁶ ניתן לטעון כי יש חשיבות לעצם הגדרת המונח בחקיקה המצהירה על חומרת התופעה ועל הצורך להתמודד איתה, וזאת גם אם אין סנקציה פלילית חריפה בצידה. עיגון ההגדרה לבריונות מקוונת בחקיקה מעביר מסר חברתי לגבי מה היא התנהגות שאינה לגיטימית כשמדובר באמצעים דיגיטליים, וכן מבהיר כי התנהגות שכזו אינה לגיטימית. הגדרת דרכי טיפול בהתנהגויות אלו והצבת בית הספר כאמון על כך מעמידה את הגורמים החינוכיים כאחראיים הישירים על הטיפול בתופעה.

פעילות חינוכית מקדימה היא חלק בלתי-נפרד מהמלחמה בתופעת האלימות המקוונת, אולם נראה כי היא יכולה לתת מענה חלקי בלבד לתופעה בכללותה. דווקא בשל מאפייניה של התופעה, אשר מתקיימת בתוך המדיות הרגילות המשמשות את הילד באופן יומיומי, ומתוך השתלבות השימוש בכלים המקוונים במסגרת ההתקשרויות של הילד עם קבוצת הגיל שלו נראה כי קשה יותר לבודד ולזהות התקשרויות כאלו, ועל כן גם הקושי בהגבלתן מראש, כמו גם בפיתוח מודעות מספקת וכלים מספקים אצל בני-נוער וילדים, אשר פועלים לעתים מתוך גחמות ולחצים חברתיים, וללא מודעות מספקת להשפעות של מעשיהם. נראה אפוא כי על מנת ליצור פתרון שלם וכולל יותר, יש לתת התייחסות אחרת לתופעות בריונות מקוונת. אולם התייחסות אחרת צריכה להיות כזו אשר תהיה מידתית ותשפיע על קיומן של תקריות נוספות בעתיד.

2. תגובה אחרת

נראה כי בישראל בפרט, ובעולם בכלל, קיימת מעט מאוד חקיקה הנוגעת לענישה אחרת – המתבטאת באחריות פלילית או נזיקית. קיימת בארצות-הברית חקיקה המחייבת את בתי הספר לגבש מדיניות מסודרת של ענישה וטיפול במקרים של אלימות, הגבלת השימוש במצלמות וטלפונים סלולריים בשטחה וכדומה. עם זאת, בסופו של דבר פעילות זו מוגבלת ליכולת האכיפה של בתי הספר, ולפעילות המתקיימת בשטחה. במקרים אחדים בלבד, נמצאו הסדרים בארצות-הברית אשר מאפשרים לבתי ספר להשעות או להרחיק תלמידים אשר נטלו חלק בפעילות של בריונות מקוונת גם מחוץ לכתלי בית הספר,¹⁰⁷ וזו מוגבלת לעתים קרובות בפסיקה במגבלות חוקתיות על מנת לצמצם את הפגיעה בחופש הביטוי של התלמידים.¹⁰⁸

בישראל משרד החינוך מפרסם הנחיות בנוגע להתנהלות המורים והתלמידים ברשתות החברתיות, גם מחוץ לתחומי בית הספר. ההגדרה לאירועים שעליהם חלה חובת דיווח לרשויות היא כשמדובר בפגיעה חמורה באמצעות האינטרנט הכוללת התחזות, הפצת

106 ראו לעיל ה"ש 69.

107 כדוגמת החקיקה בנוי ג'רזי, לעיל ה"ש 69.

108 Sengupta & Chaudhuri, לעיל ה"ש 16, בעמ' 284.

פרטים אישיים או מביכים, איומים ושימוש לרעה בתצלומים של תלמידים. הבעיה היא שקיימת הבחנה בין פגיעה חמורה באמצעות רשת האינטרנט המקימה חובת דיווח, לבין חרם והפצת שמועות ברשת האינטרנט, שלגביהם נדרשת התערבות בית הספר בלבד ואף אין חובה לידע את ההורים. בשל מאפייניה הייחודיים של תופעת הבריונות המקוונת קשה לקבוע מתי נדרש לדווח כי חומרת האירוע אינה בהכרח מדידה. יתרה מכך, המורים מוגבלים ביכולת השליטה שלהם במתרחש ברשתות החברתיות, ועל כן הנחיות משרד החינוך על דרכי הפעולה הנדרשות במקרה של פגיעה מקוונת מאבדות מעוקצן כאשר המורה אינו יודע על התרחשותה.¹⁰⁹ ראייה לכך היא העובדה שבפועל לא מגיעים דיווחים על פגיעה באינטרנט למשרד החינוך.¹¹⁰

במדינות ארצות-הברית מתחילה להתפתח חקיקה בנושא הבריונות המקוונת. ל-49 מתוך 50 המדינות ישנה חקיקה נגד בריונות, וב-16 מדינות מתוכן נכללת הגדרה בנוגע לבריונות מקוונת.¹¹¹ יש מדינות שבהן נקבע בחוק כי בית הספר יכול להפעיל סנקציות נגד התלמיד גם על פעילות שנעשתה מחוץ לשעות הלימודים דרך רשת האינטרנט.¹¹²

בשל מאפייניה הייחודיים של בריונות מקוונת ומאחר שהיא קיימת אך זמן קצר יחסית, עד כה לא נמצאו בארץ הסדרים פליליים או נזיקיים ייחודיים לתחום זה. תחולתם של הסדרים אלו מוגבלת בשל היסודות המאפיינים אותם, כגון הדרישה לוודאות, מודעות או אשמה. עובדה זו מתחדדת נוכח הרצון להחיל הסדרים אלו על פעילות שבה מעורבים קטינים, לנוכח קשיים באכיפה, ומגבלות הנובעות מתחולת המשפט המקומי על עולם האינטרנט. בפרק הבא אתמקד בהסדרים אלו, ואבחן אם ניתן לעצב הסדר אשר מחד גיסא ייתן מענה לתופעת הבריונות, ומאידך גיסא יהיה מידתי ויעמוד בסטנדרטים הדרושים לסנקציות מסוג זה. אצביע על האפשרות להטיל אחריות על ספקיות השירותים לפקח על הפעילות המתבצעת במסגרתם, כאחריות המשלימה את האחריות הפלילית המוטלת במקרים מוגבלים בלבד על התוקפים עצמם.

(א) ענישה פלילית והטלת אחריות נזיקית

ממחקר שנערך בקיץ 2010 על מצב החקיקה במדינות ארצות-הברית, נראה כי לרוב המוחלט של המדינות יש חקיקה הנוגעת לבריונות, ודורשת מבתי הספר לפתח מדיניות

109 ראו חוזר מנכ"ל משרד החינוך בנושא "אתיקה ומוגנות ברשת האינטרנט", לעיל ה"ש 89. כאשר נודע למורה על פגיעה מקוונת הוא נדרש לתעד אותה ולטפל בה כמקרה פגיעה רגיל בשטחי בית הספר.

110 אתי וייסבלאי "ילדים ברשתות חברתיות באינטרנט" 15-16 (הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 2011) www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02856.pdf (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

111 סיכום החקיקה הקיימת נכון לשנת 2011 על ידי ארגון שנקרא Cyberbullying Research Center www.cyberbullying.us/Bullying_and_Cyberbullying_Laws.pdf (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

112 בקליפורניה הדבר נקבע בחוק בשנת 2011 לאחר התאבדותו של סת' וולש, § Cal Ed Code (2013) 32282.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

ברורה להתמודדות עם התופעה, ובמרבית המקרים גם להחיל סנקציות משמעותיות. מדינות אחדות בלבד כוללות חקיקה המתייחסת באופן נפרד לבריונות מקוונת, ומספר מועט בלבד של מדינות מתייחס להטלת אחריות פלילית על התוקפים. באף מדינה אין כיום התייחסות מפורשת להטלת אחריות על גורמים אחרים, כגון האתרים המפעילים. נראה כי מאחר שמרבית התקריות מתקיימות במסגרת בני קבוצת הגיל המשותפת לתוקף ולקרבת בבתי הספר, וכי תוצאות הבריונות הבאות לידי ביטוי בהתנהגות הקרבן מורגשות ומופיעות בעיקרן במסגרת בית הספר, מרבית תשומת הלב מופנית אוטומטית למסגרת זו. ממחקר אחר אשר התקיים בינואר 2011, ניתן לראות כי חלה עלייה ברורה במספר המדינות אשר בחרו להתייחס מפורשות לבריונות מקוונת.¹¹³ ניתן לייחס עלייה זו להתגברות המודעות לסכנות הטמונות בבריונות מקוונת, בין השאר בעקבות פרסומם של מקרי התאבדות או תקריות אלימות אחרות בעקבות אירועים של בריונות מקוונת, אשר העלו את הנושא לסדר יומו של המחוקק במדינות השונות.

על מי מן הגורמים המצוינים לעיל, שלהם יש יכולת להשפיע באמצעים שונים על קיומה של בריונות מקוונת, מוצדק להטיל אחריות פלילית או נזיקית על תקריות אלימות? עולה השאלה מי הם הגורמים היעילים ביותר למניעת הנזק, זאת במקביל לבחינת שיקולים כגון אשמה, וסכנה להתרעת יתר, או לפגיעה שאינה מידתית בזכויות החוקתיות של התוקפים והקרבנות לפרטיות ולחופש ביטוי.

כאשר מדובר על הוריו של הילד הנפגע, לא ברור אם ניתן להטיל עליהם אחריות מבלי שדווח להם על הפגיעה. ניתן לטעון כי יכלו להתקין תכנות סינון וניטור ובכך לזהות את מצוקת ילדם גם מבלי שיספר להם. הבעיה עם הטלת אחריות היא שמדובר בדרישה לביצוע מעשה אקטיבי תוך פגיעה בפרטיות ילדם, שאף יש לו השלכות כלכליות לעתים. יתרה מכך, גם אם ההורים יודעים על הפגיעה ומצוקת הילד, לא ברור מה הצעדים שהם יכולים לעשות על מנת לטפל בכך. במקרה של ריאן הליגן הוריו ידעו ואף עשו ניסיונות לעזור לו, הוא התחיל טיפול רפואי והגישה שלו לאינטרנט הופחתה, אך בשלב כלשהו הוא הפסיק את הטיפול והמשיך לסבול במקביל מבריונות בבית הספר. לכן נתקשה להגיד שמדובר ברשלנות כלשהי של ההורים על כך שלא פיקחו על שלומו של ילדם.

113 לטבלה המסכמת את סטטוס החקיקה במדינות השונות בארצות-הברית מבחינת ההתייחסות לבריונות מקוונת, דרישת מדיניות מטעם בתי הספר, קיומה של סנקציה פלילית או בית ספרית, ראו מחקרם של – Sameer Hinduja & Justin W. Patchin, *State Cyberbullying Laws – A Brief Review of State Cyberbullying Laws and Policies* (2013), www.cyberbullying.us/Bullying_and_Cyberbullying_Laws.pdf (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013). לפירוט סעיפי החוק הרלוונטיים במדינות השונות נכון לינואר 2011, ראו www.ncsl.org/IssuesResearch/TelecommunicationsInformationTechnology/CyberstalkingLaws/tabid/13495/Default.aspx (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013). התייחסות מפורשת לבריונות מקוונת ולסנקציות המופעלות נגדה מעודדת את הפעלתה ואת המודעות של הורים ומורים לחשיבות שבהתייחסות לתקריות בריונות מקוונת. אולם במרבית המקרים התייחסות כזו אינה הכרחית להטלת אחריות, שכן בריונות מקוונת עונה ברוב המוחלט של המקרים על ההגדרה הרחבה יותר של בריונות רגילה.

עולה השאלה מה האחריות של הורים למעשי ילדיהם הפוגעים, גם במישור הנזיקי וגם במישור הפלילי. במישור הפלילי, לא ניתן כיום להטיל על הורים אחריות על מעשי ילדיהם מלבד במקרים שבהם ההורים מקיימים בעצמם את יסודות העברות, או במקרים שבהם ניתן להגדירם כמבצעים באמצעות אחר. במישור הנזיקי, האחריות המוטלת על ההורים היא אחריות אישית, ואינה שילוחית. מכאן נובע שההורים יהיו אחראים בניזקין רק במקרים שבהם הם ביצעו בעצמם את היסודות של העוולה. וזאת, רק כשניתן להצביע על כך שמדובר ברשלנות של ההורים בפיקוח על מעשי ילדיהם, וגם כי מעשי ילדיהם הם אלו שהובילו בהכרח לנזק שנגרם. מעבר לתפקידם החינוכי של ההורים כלפי ילדיהם, ספק אם יש להם יכולת לשלוט אפקטיבית בהתנהלות ילדם באינטרנט, כשם שיכולתם למנוע התנהגות בריונית של ילדם בחצר בית הספר מוגבלת. עולה השאלה אם מצופה מהורה סביר לעקוב אחר הפעילות המקוונת של ילדו, ולצפות את הנזק שהוא יכול לגרום לילדים אחרים. נראה כי מלבד מקרים מיוחדים, שבהם ניתן להצביע על מודעות והתעלמות מיוחדת של ההורה, כיום לא עומדים לרשות ההורים הכלים המתאימים על מנת לפקח על ילדיהם באופן מספק למניעת הנזק, וספק אם ניתן להטיל עליהם אחריות בהיעדר כלים אלו. גם אם היו האמצעים לבצע מעקב אחר הילד, לא ברור שנרצה לחייב הורים לבצע אותו בשל הפגיעה בפרטיות ובחופש הביטוי. כפי שתואר בהרחבה, אחת הסיבות לקיומה של הבריונות המקוונת היא שהאנונימיות של הפוגע נותנת לו דרוור להתנהגויות שלא היה מבצע פנים-מול-פנים, ולכן הסרת המסך יכולה לעזור במניעת הפגיעה. על מנת שהורה יעשה מעקב שיניב תוצאות, עליו לדעת לא רק באילו אתרים ילדו גולש, אלא גם מהו תוכן השיחות שהוא מנהל ברשתות החברתיות. פגיעה זו חריפה יותר מאשר לדוגמה מעקב אחר היסטוריית הגלישה ברשת או חסימת אתרים מסוימים. הזכות לפרטיות היא זכות יסוד המעוגנת בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. הפגיעה בפרטיות הילד יכולה להיות לגיטימית אם היא מצדיקה ומגשימה את המטרה. מנגד, חשוב לומר כי תיתכן הגבלה מסוימת של זכויות הילד תוך הותרת שיקול דעת להוריו, בתור האחראים הטבעיים עליו וכך פרטיות הילד היא עניין של גישה חינוכית ומהווה חלק מטובתו.¹¹⁴ נימוק נוסף העומד כנגד הטלת חובה שכזו הוא החשש לפגיעה בחופש הביטוי. הרשת החברתית היא חלק מרכזי מחייהם של הילדים, וישנו חשש שמעקב ההורים אחרי "עולם הילדים" הווירטואלי יפגע ביכולתם להתבטא.

באשר לבתי הספר, נראה כי גוברת המגמה להטיל על רשויות בתי הספר חובה לפקח על הנעשה בשטחם. בתי הספר נדרשים להתייחסות מפורשת לתקריות של בריונות מקוונת באמצעות מצלמות, טלפונים ומחשבים ניידים. במקרים אחדים נדרשים בתי הספר להפעיל סנקציות על תלמידים אשר מתעמרים באחרים גם מחוץ לכותלי בית הספר, שכן התנהגות זו פוגעת במרקם הלימודים בתוך בית הספר. בפסק דין *Tinker*,¹¹⁵ קבע בית המשפט קריטריון

114 ע"א 2266/93 פלוני נ' פלוני (פורסם בנבו, 22.2.1995).

115 *Tinker v. Des Moines Independent Community School District*, 393 U.S. 503 (1969).

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

לאיזון בין חופש הביטוי של התלמידים לבין יכולת בית הספר להטיל סנקציות משמעתיות רשמיות עליהם במקרה שבו יש הפרעה להתנהלות בבית הספר או פגיעה בזכות התלמיד הנפגע לביטחון. לכאורה מדובר בהגדרה נרחבת מאוד, שכן התנהגות בריונית לעתים קרובות פוגעת במרקם החברתי של התלמיד בבית הספר. בכך היא פוגמת בלימודיו ולעתים אף בנכונותו להגיע לבית הספר. אולם בפועל בתי המשפט בארצות הברית מפעילים הגדרה זו במשורה, כך שבמקרים ספורים בלבד הורשו בתי הספר להטיל סנקציות רשמיות על תלמידים על פעילות שלא בוצעה בשטח בית הספר.¹¹⁶ בפועל, אף שחקיקה הנוגעת לבריונות או להטרדה באופן כללי מספקת להטלת סנקציות משמעתיות במסגרת בית הספר, בעקבות התגברות המודעות לתקריות בריונות מקוונת, בחרו מדינות רבות בארצות הברית לאמץ ניסוחי חקיקה אשר מתייחסים מפורשות לבריונות מקוונת. אולם על מנת לעמוד בקנה המידה החוקתי שנקבע בפסק דין *Tinker*, במרבית המקרים החקיקה מוגבלת במידה כזו או אחרת לשטח בית הספר או סביבתו המידית.¹¹⁷ היתרון של חקיקה כזו הוא שהיא מעלה את מודעות בית הספר לחובתו לפעול בעת תקריות של בריונות מקוונת בפרט, ואף משתמעת ממנה נכונות להפעיל סנקציות שאינן רשמיות, כגון פנייה להורי התוקף, במקרים הנפוצים יותר, שבהם הבריונות מתרחשת מחוץ לכותלי מוסד הלימודים.

עם זאת, האחריות המוטלת היא על הגדרת סנקציות ישירות כלפי תלמידים תוקפים, ומתן כלים לדיווח לרשויות ולטיפול בתלונות של תלמידים כדי לתמרץ אותם להגיש תלונות אלו, ולוודא כי הן מקבלות מענה.¹¹⁸ בפועל האחריות אינה על המעשים עצמם, מתוך הבנה שבפועל אין לבתי הספר יכולת אפקטיבית לשלוט ולפקח על הנעשה במרחב המקוון, אפילו אם הפעילות מבוצעת משטחי בית הספר, ובוודאי כשהיא מבוצעת מחוץ לה. כן ניתן לזהות מגמה אשר מוכנה להטיל אחריות על בתי הספר על היעדר טיפול מספק והולם בתקריות אשר מובאות לידי ידיעת הסגל, כולל הפעלת סנקציות על סגל אשר היה מודע לתקרית בריונית ולא טיפל בה. התייחסות כזו מפעילה חובה מוגברת על בתי הספר להפעיל מנגנוני דיווח סדורים, ובכך בשאיפה לצמצם מקרים שבהם תקריות המגיעות למודעות הצוות אינן מטופלות.¹¹⁹ הואיל ואחד הגורמים להיעדר הדיווח הוא התחושה כי אין ברשות הורים ומורים כלים לטיפול ולצמצום את התופעה, ייתכן שהסדרה ברורה יותר של צירי דיווח בתוך בתי הספר, ומבתי הספר אל הרשויות, תוכל להוביל למתן תמיכה מקצועית לקרבנות, כמו גם הפעלת סנקציות ברורות כנגד התוקפים. עם זאת, סנקציות אלו עודן מוגבלות בדיווח על התקרית מצד הקרבן מחד גיסא, ובעמידה בתנאים אשר נקבעו

Nancy Williard, *Cyberbullying Legislation and School Policies – Where Are the Boundaries of the “Schoolhouse Gate” in the New Virtual World?* Center for Safe and Responsible Use of the Internet 116

Wash. Rev. Code § 28A.300.285 ; שם 117

Mass. Gen. Laws. ch. 71 §370 & ch. 92 118

על אודות הצעת חקיקה באורגון המגבירה את אחריות סגל בית הספר ראו www.kgw.com/news/OR-lawmakers-study-bullying-cyberbullying-120210369.html (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013) 119

בפס"ד tinker מאידך גיסא, כך שלא ברור האם מקרה כגון התאבדותו של ג'פרי ג'ונסטון היה עונה על ההגדרות אשר נקבעו בפס"ד והיה מקבל מענה הולם, שכן ההתעמרות בוצעה מחוץ לשטח בית הספר.

כאשר בוחנים את האפשרות להטלת אחריות על בתי הספר על אי-טיפול בתקריות של בריונות מקוונת, כמו גם כאשר בוחנים את אפשרות הטלת האחריות על התוקף אשר מבצע את ההתעמרות או על ספקיות השירותים – מפעילות האתרים, ראוי להתעכב מעט על הקשיים העולים בהגדרתה ותחמתה של תקרית בריונות מקוונת. נראה כי גם מדינות שאימצו חקיקה אשר נוגעת לבריונות מקוונת התעלמו מקושי זה, תוך מתן הגדרות כלליות יחסית הדנות בהתנהגות בריונית, תוך הרחבת תחולתה גם לאמצעים אלקטרוניים. ככל שירצו ליישם בפועל חקיקה שנוגעת לבריונות מקוונת, וליצור ודאות בקרב הגורמים השונים למהן ההתנהגויות אשר ראוי שיגררו התייחסות, יש לנסות להבין באופן מעמיק יותר כיצד ניתן, מבחינה משפטית, להגדיר התנהגות העולה כדי בריונות מקוונת.

(ב) הגדרתן של תקריות בריונות

כאשר בוחנים קיומה של עברה פלילית או נזיקית, עולה השאלה כיצד ניתן להגדיר את קיומה של תקרית של בריונות מקוונת. אמנם ניתן להגדיר זאת על פי מבחן התוצאה, שהוא הנזק הנגרם לילד הנפגע, או על פי ההתנהגות הפוגענית עצמה ללא דרישת תוצאה ייחודית. גם במקרים שבהם יש נזק ברור, כגון התאבדות הנער, תקריות אלימות פיזית אחרות או נזק נפשי עצמתי ומובהק, דווקא תפיסת המתח הכללית היא שמסבירה מדוע לרוב קשה יהיה לאפיין את הקשר הסיבתי ולבודד את מעשיו של פרט כזה או אחר כגורם לנזק – שכן יכולים להיות גורמים רבים אשר הובילו להצטברות המתח ולתגובה שהוא עורר אצל הקרבן. עובדה זו תופסת משנה חשיבות כאשר מניחים שלקרבנות התקיפה היו מאפיינים נוספים כגון קשיים חברתיים או פיזיים אשר הפכו אותם ליעד קל להתעמרות.

בתקרית ההתאבדות של מייגן מאייר, אף שלורי דרו הייתה מבוגרת ומודעת למעשה, ואף שהיא התחברה למייגן במטרה לפגוע בה, ועודדה אותה ליטול את חיה, בסופו של דבר לורי הואשמה בעברות בתחום המחשבים כגון מרמה או זיוף, והפרה של תנאי האתר "מייספייס", שבמסגרתו פעלה. על אף הרשעתה בבית המשפט המחוזי, לורי זוכתה מאשמה בבית המשפט העליון בעברות אלו, מתוך הנחה שיצירת משתמש פיקטיבי, או הפרה של תנאי השימוש של האתר על ידי הקמת דמות פיקטיבית אינם מהווים במקרה זה עברה שיש להרשיעה בגינה, שכן היא תפגע ותאפשר הרשעה של מיליוני משתמשים. גם אילו הייתה מורשעת, נראה כי מטרת עברות אלו לא הייתה להתמודד עם תופעת הבריונות המקוונת ותוצאותיה, וכי הן אינן נותנות מענה הולם מבחינת התייחסותן. בעקבות מקרה זה, מדינות רבות תיקנו חקיקה שנוגעת להטרדות כך שתכלול בתוכה גם הטרדה מקוונת, אולם לא ברור האם במקרים פחות מובהקים גם חקיקה כזו נותנת את המענה הרלוונטי העונה על הטרדה.

במצב כזה, ברור כי במקרים שבהם מדובר בפעילות מקוונת אשר אינה כה מוכוונת מטרה, או חד-משמעית בקריאה שלה לנזק, וכאשר מדובר בילדים – יהיה כמעט בלתי-

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

אפשרי להגדיר את הקשר שבין מעשי הילדים לבין הנזק כקשר בלעדי או ישיר. זאת, גם אם ההתנהגות הייתה גורם משמעותי ובעל השפעה רבה על מצבו הנפשי של הקרבן. לכך נוספת העובדה שקרבנות לרוב נמצאים במצוקה חברתית ורגשית כללית, אשר באה לידי ביטוי בתחומי חיים רבים. בנוסף, ייתכן כי מעשיו של ילד אחד, הם לכאורה אינם הגורם שבלעדיו אין, אולם בשל מאפייניה הייחודיים של רשת האינטרנט, נוצרת קבוצה, לעתים עראית, בעלת כוח הרסני רב. אמנם במקרה כזה ניתן להטיל אחריות על הקבוצה כולה, אולם ספק אם הטלת אחריות על גורמים רבים, שלעתים אינם קשורים זה לזה ולא פעלו במטרה משותפת היא מוצדקת, זאת למרות ההשפעה הרגשית הכוללת על הקרבן. גם אם מניחים בצד את הצורך בהגדרה ישירה של הנזק והקשר הסיבתי אליו, או שבוחנים את עצם ההתנהגות הפוגענית ללא דרישה מפורשת לנזק, עולה קושי בקביעת הסף שבו התנהגות מסוימת הופכת לבריונות מקוונת, או ביתר דיוק – מתי ראוי להטיל סנקציות בעקבות התנהגות כזו.

הקנטות והתייחסויות מסוגים שונים יכולות להיתפס כפסולות מוסרית, ועם זאת עדיין לא להיות חמורות מספיק כדי להיות מוגדרות כעברה – לדוגמה כאשר מדובר בחרם או התנהגות מזלזלת ומנדה מסוגים שונים. גם הקנטות בנוגע למראהו או נטייתו המינית של ילד הן פסולות, ובעלות השלכות הרסניות, אולם לא ברור האם מוצדק להטיל בעקבותן אחריות, בפרט כאשר בילדים ובבני נוער עסקינן. נראה שדווקא כאשר מדובר באמצעים אשר מספקים מסגרת חברתית לתקשורת בין בני נוער, ספק אם ניתן להגדיר גבול מדויק שבו ההתנהגות עוברת את הסף שבין הקנטה "נסבלת", אותה מאפשרים כדי לא לפגוע בחופש הביטוי והמסגרת החברתית, אשר באופן טבעי יהיו בה גורמים חזקים וחלשים יותר, לבין בריונות מקוונת. זאת במיוחד הואיל והפרשנות של ההתנהגות היא סובייקטיבית – בעיני הנפגע, אשר יכול להיות רגיש יותר או פחות למעשים, וכתלות בקונטקסט הרלוונטי של ההתנהגות ומאפיינים אחרים בחייו הפרטיים.

על כך נוסף נדבך נוסף, והוא ההעצמה אשר מתקיימת כאשר מדובר בקבוצה של גורמים, אשר דווקא חיבורם יחד הוא שיוצר את העצמה הדרושה על מנת שההתנהגות המקוונת תהיה בעלת עצמה משמעותית עבור הנפגע. לא ברור אם ניתן להגדיר גורמים אקראיים אשר התנהגותם המשותפת היא שיצרה את הפגיעה המשמעותית אצל הקרבן כמבצעים בצוותא, שכן במרבית המקרים אין המדובר בתכנון משותף או בכוונה משותפת, אלא להצטברות אקראית של גורמים אשר יצרו יחד פגיעה אצל הקרבן.

(ג) הטלת אחריות על הפוגע

מבחינה מעשית-טכנולוגית, אין קושי באיתורו של הפוגע לשם הטלת אחריות עליו. האנונימיות המתקיימת ברשת היא במרבית המקרים למראית עין בלבד, כאשר מעטות

ההתקשרויות אשר לא ניתן לנטר את מקורן בהינתן צו מבית משפט.¹²⁰ עובדה זו נכונה במיוחד כאשר עסקינן בילדים או בני נוער אשר אינם מודעים לקלות שבה ניתן לנטר אחר התקשרויותיהם, ולא באנשי מחשבים מיומנים.

בארצות-הברית קיימות כמה מדינות אשר מגדירות בריונות מקוונת כעברה פלילית, בנפרד מהטרדה באופן כללי. עם זאת, גם כאשר התנהגות זו מוגדרת באופן נפרד, ההגדרות הן עמומות ביותר, ואינן מבהירות מהו טווח ההתנהגות אשר בפועל נכלל בתוכן, ואשר יגרור העמדה לדין.¹²¹ ההתנהגות לעתים מוגדרת כאימים קונקרטיים לשלומם ובריאותו של התלמיד, ולעתים כהתנהגות היוצרת אווירת לימודים עוינת. לכן נראה שבפועל, מלבד במקרים מאוד קיצוניים בהם התקיפה היא ממושכת ואינטנסיבית, ומכוונת לפגיעה ברורה – יבחרו שלא להעמיד לדין תלמידים על התנהגות תוקפנית ופוגענית, ואולי להסתפק בהפעלת סנקציות במסגרת בית הספר. עובדה זו מקבלת משנה תוקף כאשר אנו עוסקים במרבית המקרים בהם הנזק אינו ברור ונגלה לעין, אלא מדובר בנזק נפשי שקשה לאמוד אותו.

בארץ כיום האחריות על הפגיעה המקוונת משתלבת בעיקר במסגרת החקיקה הקיימת בתחומים אחרים, כגון עברות הנוגעות ללשון הרע, למניעת הטרדה, למרמה ולהגנה על הפרטיות. כך לדוגמה – חוק איסור לשון הרע דן בפרסום דבר אשר עשוי להשפיל, לעשות אדם מטרה לשנאה, לבוז או ללעג, ולבזות אדם בשל מעשים או תכונות.¹²² כאשר מדובר על פרסום אשר נועד לפגוע, החוק קובע כי מדובר בעברה פלילית,¹²³ בניגוד לעוולה הנזיקית שם הפרסום נעשה בהיעדר כוונה כזו. מלבד במקרים שבהם הפנייה נעשית לעיני הנפגע בלבד (לדוגמה בעת שליחת דוא"ל או הודעה פרטית), נראה כי מרבית התקריות של בריונות מקוונת נופלות בגדר חוק זה ומאפשרות העמדה לדין.

דרך נוספת להטיל אחריות היא במסגרת חוק הגנת הפרטיות, אשר מגדיר גם הוא עוולה נזיקית¹²⁴ ועברה פלילית, אם מדובר בהתנהגות הכוללת יסוד נפשי של כוונה.¹²⁵ במקרים

120 מבחינה טכנולוגית היכולת קיימת כל עוד המשתמש גולש מהמחשב האישי שלו ואינו פועל באמצעים מתוחכמים על מנת להסוות עכבותיו, כאשר לספקית האינטרנט יש הכתובת של המשתמש, האחראי לביצוע פעולה מסוימת ברשת, ראו עניין מור, לעיל ה"ש 3, פס' 10 לפסק דינו של השופט ריבלין.

121 ראו לדוגמה & Mass. Gen. Laws. ch. 71 §370 & ch.92; Or. Rev. Stat. § 339.351 et seq. ch. 647. ברמה הפדרלית, עדיין עומדת ותלויה ה-Megan Meier Cyberbullying Prevention Act. ההצעה מתייחסת לאפשרות להטיל אחריות פלילית ומאסר של עד שנתיים למי שפועל באמצעים אלקטרוניים המפורטים בכוונה לפגוע. דווקא בניגוד לחקיקה כללית יותר, נדמה שהצעת חוק זו מנסה לתת הגדרה ברורה יותר לבריונות מקוונת, אולם בתגובה עלו ביקורות התוהות לגבי חוקתיותו של חוק זה.

122 ס' 1 לחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965.

123 שם, ס' 6.

124 ס' 4 לחוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981.

125 שם, ס' 5.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

שבהם התוקף משתמש בפרטי מידע הידועים לו על הקרבן, או מפרסם תמונה או סרט שלו, ניתן להטיל עליו אחריות דרך חוק זה.¹²⁶

ישנם כמה חוקים נוספים כגון חוק מניעת הטרדה מאיימת, המאפשר לתת צו מניעה במקרים הכוללים גם איום לפגיעה בשלוות החיים ובפרטיות של הקרבן. סעיף 192 לחוק העונשין מגדיר כעברה התנהגות המהווה איום על פגיעה בגופו, חירותו, נכסיו או שמו הטוב של אדם במטרה להקניטו או להפחידו. סעיף 214 מטיל אחריות פלילית על אדם המפרסם או מציג דברי תועבה, בדגש על פרסומם של דברי תועבה הכוללים קטינים או מופנים כלפיהם. סעיף 302 מגדיר מהו שידול להתאבדות. סעיפים 418 ו-441 לחוק דנים באדם המזייף מסמכים או המתייצב ככזב כאדם אחר ככוונה להונות.

לכאורה, נדמה כי הרוב המוחלט של ההתנהגויות הפוגעניות הנכללות בגדר בריונות מקוונת אכן עונות על הגדרתם של חוקים אלו, וייתכן כי לא ראוי ליצור הפרדה בין העולם המקוון לבין פגיעות שאינן מקוונות, שכן הן מובילות לאותן התוצאות ומתבססות על מאפיינים דומים. עם זאת, ניתן להצביע על כמה מאפיינים ייחודיים, אשר בגינם ראוי לבחון את התאמת החקיקה הנוכחית לסביבה המקוונת:

ראשית, בהתייחס להטלת אחריות בגין פגיעה בשמו הטוב של אדם, בניגוד למדיות כגון טלוויזיה או עיתונות, באינטרנט הרבה יותר קל ופשוט לפרסם מידע אשר יגיע לעיניהם של רבים, מה שמשפיע על חומרת הפגיעה הפוטנציאלית. בעבר נדרשו כוונה והשקעת מאמצים מיוחדים כדי לפרסם דברי דיבה. היה על אדם לסנן את כלי התקשורת השונים אשר פיתחו מנגנונים על מנת לוודא את אמינות המידע ולהגן על עצמם מפני תביעות אפשריות. אולם בעידן האינטרנט, בלחיצת כפתור אחת, ניתן להגיע למאות ואף לאלפי אנשים, במיוחד כאשר מדובר במידע פוגעני, המושך תשומת לב ויש סבירות גבוהה שיועבר הלאה ויופץ על ידי קהל הצופים או הקוראים. נראה שבניגוד לקושי ולמאמצים הרבים שנדרשו בעבר על מנת לפרסם דבר מה, ובפרט דבר דיבה, בעידן המודרני ניתן לפרסם מידע בקלות רבה. ייתכן שהיעדר הסינון והקלות שבה ניתן להביא לתפוצה רחבה של הפרסום דורשים הרתעה חמורה יותר של המפרסם. באופן דומה, גם חדירה לפרטיות ואיתור פרטי מידע או פרסום פרטי מידע בנוגע לאורח חייו של אדם מתבצעים באופן הרבה יותר חופשי ומהיר – שהרי מצלמות זמינות כמעט בכל מצב ובכל טלפון סלולרי, ובלחיצת כפתור ניתן לפרסם את התמונה למאות ולאלפי אנשים. ניתן לפרסם עובדה או רכילות בקלות רבה, ללא צורך להשקיע זמן או מאמץ, ולעתים גם תוך אבדן שליטה של המפרסם על היקף התפוצה של הדברים שהוא מעלה. אם בעבר הפצת מידע לא הייתה פתוחה בפני בני נוער כמעט כלל, כיום היא זמינה להם באמצעות הכלים שבהם הם משתמשים באופן יומיומי, ואינה דורשת מעשה, השקעה או מחשבה מיוחדים. כאשר מאפיינים אלו משתלבים עם הפזיזות שבה מתבגרים נוהגים לפעול בסיטואציות חברתיות, עולה הסכנה להיווצרות התנאים להתנהגות פוגענית העונה על הגדרות החוק.

בנוסף, וכאן הקושי האמיתי בהטלת אחריות פלילית בגין עברות אלו, היסוד הנפשי המאפיין בני נוער בפועלם הוא עמום. הגבול שבין לחץ חברתי, שעשוע וגחמות של בני נוער אל מול זדון ורצון לפגוע הוא לעתים קרובות מטושטש. המודעות של ילד המפרסם דבר מה להיקף התפוצה של דבריו וכוחם ההרסני היא לעתים קרובות לוקה בחסר. גם כאן לעובדה זו משנה תוקף כאשר מדובר בקבוצה של ילדים אשר מגיבים האחד לדבריו של רעהו – מתוך רצון להשתייך או תגובה ותמיכה חברית, לעתים אף ללא מודעות וכוונה מיוחדת כלפי הנפגע. הזמינות הרבה הקיימת לאמצעי התקשורת, בשילוב עם המאפיינים של הקשרים החברתיים בין בני נוער מובילים לכך שנדמה שאף שמדובר בהגנה על ערכים מוגנים זהים – שהם שמו הטוב ובריאותו הפיזית והנפשית של הקרבן. הטלת אחריות נראית במקרים מסוימים לא מידתית, שכן ייתכן שהם פעלו מתוך גחמה זמנית וללא מודעות ברורה להשלכות מעשיהם.

גם במקרים שבהם התוצאה והנזק הם הרסניים והרי גורל, בסופו של דבר ייתכן שההתנהגות המקורית של התוקפים הייתה שולית – התייחסות מקניטה לתמונה, הערות לגבי מבנה גופו של הילד ומצבו החברתי וכדומה. דברים אלו יכולים לתפוס תאוצה בשל החשיפה הנרחבת והמהירה הקיימת ברשת האינטרנט, כשייתכן כי התנהגותו של כל פרט בפני עצמו אינה עולה כדי הטרדה, אלא רק כאשר נוגעים לקבוצה בכללותה. במקרים אלו עולה השאלה אם ראוי להטיל אחריות אישית על כל משתתף, אשר כוונתו ומודעותו האישית מוטלת בספק.

ניתן לטעון כי עובדות אלו נכונות בכל מקרה שבו שוקלים להטיל אחריות פלילית על ילדים ובני נוער, אולם הזמינות והקלות שבה בני נוער יכולים לבצע את מרבית העברות הפליליות היא פחותה, והגבולות הנורמטיביים של מותר ואסור, ומהם טוב ורע מוסריים, אותם ניתן לייחס לעברות כגון תקיפה פיזית, או גנבה, אינם ברורים באותה מידה כאשר אנו עוסקים במרחב המקוון, אשר כיום עודנו נעדר נורמות התנהגות ברורות, ושבו ההשלכות והתוצאות הרגשיות כתוצאה ממעשה כזה או אחר פחות ברורות לתוקף. ועל כן במסגרת השיקולים אם יש להטיל אחריות פלילית או אזרחית ראוי לשקול את גילו של הפוגע. נערים מבוגרים יותר, בתיכון, ככל הנראה מבינים את משמעות מעשיהם במידה רבה יותר מאשר תלמידי בית ספר יסודי, ואת חומרת הביטויים במסגרת הפגיעה. דוגמה לכך היא המקרה של טיילר קלמנטי. הפוגע היה נער בוגר בן 18, והמעשה של צילום אקט מיני והפצתו ברבים דרש מחשבה מקדימה ועיסוק רב, וחרג באופן מובהק מגבולות המותר והאסור, לא היה מדובר בלחיצת כפתור ללא מחשבה. רוב המקרים של בריונות מקוונת אינם כה מובהקים, ומקרה מסוג זה הוא נדיר. ברוב המקרים הפוגע אינו מבין את חומרת מעשיו ועצמת הפגיעה.

נראה כי בפועל, במקרים אחדים בלבד אכן נפתחו תיקים בגין התנהגות הנכללת בגרדי בריונות מקוונת.¹²⁷ עובדה זו מושפעת גם מכך שאין יחידה המוכוונת לסוגיות אלו, טיפול

127 וייסבלאי, לעיל ה"ש 102, בעמ' 8.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

משטרתי מתבצע רק במקרים שבהם מוגשת תלונה למשטרה, וזאת כאשר ידוע כי מספר הדיווחים להורים ולמורים, ומכאן שבוודאי גם למשטרה זניח. בנוסף, גם במקרים שבהם אכן מוגשת תלונה, נראה שרק במקרים קיצוניים במיוחד אכן מוגש כתב אישום.¹²⁸ בפועל נראה כי הכלים אשר משמשים את הילדים באופן תדיר ורחב היקף, יכולים בקלות להפוך להתנהגות אשר יכולה לגרום הטלת אחריות פלילית או נזיקית. עובדה זו יוצרת תחושה מסוימת שלא לכך פילל המחוקק כאשר ניסה להגדיר מהי הטרדה, או הונאה, וייתכן שעובדה זו מהווה שיקול עבור היועץ המשפטי בכוחרו האם להגיש כתב אישום. אמנם בפועל נראה כי הערך הנפגע הוא זהה, וראוי להגנה באמצעות החוק, אולם מבחינת האחריות וקלות הדעת שבה התנהגויות אלו מבוצעות, וכל עוד מערכי החינוך וההסברה לא מייצרים מודעות מספקת אצל בני הנוער לסכנות הטמונות בכלים הנגישים כל-כך ובפסילות הנורמטיבית של התנהגויות מסוימות, לא ברור כי קיים עניין ציבורי בהטלת אחריות, וכי זו תהיה מידתית והוגנת כלפי התוקפים. נראה שהמקרים שבהם בחרו להגיש כתבי אישום כללו כוונה ברורה לפגוע, ומעשים אשר דרשו מאמץ ייחודי לביצוע ההתנהגות הפוגענית. בסופו של דבר, נראה כי מבחינת הטלת אחריות על התוקפים, מרבית ההתנהגויות הפוגעניות אשר נכללות בגדרי בריונות מקוונת ניתנות להסדרה באמצעות החקיקה הפלילית והאזרחית הקיימת. עם זאת, במקרים רבים קשה לתחום את הנזק, את קיומה של מודעות להתנהגות וכוונה ברורה לפגוע – על אחת כמה וכמה כשקיימת קבוצה גדולה אשר אינה מתגבשת באופן מכוון. כך נוצר חשש להטלת אחריות באופן שאינו מידתי, כך שמלבד מקרים שבהם היסוד הנפשי מצד המבצעים חזק וברור, לא ברור אם רצוי והוגן להטיל אחריות. במקרים שבהם המעשים נעשים בקלות דעת, ומתוך הקלות והזמינות של הכלים השונים והיעדר המודעות לסכנה הטמונה בשימוש בהם ולפסילות הנורמטיבית של מרבית ההתנהגויות אשר נתפסות כשגרתיות, לא ברור אם ראוי להשתמש בעברות הקיימות על מנת להטיל אחריות על התוקפים. הטלת אחריות יכולה ליצור "אפקט מצנן" שימנע מהילדים להתבטא, כאשר הנורמה לא ברורה וייתכן כי לא ניתנת להגדרה, הטלת אחריות כבדה מדי יכולה לגרום הרתעה מוגזמת ולא רצויה. שאלה כזו עלולה לעלות בנוגע לבדיחה מעשית, האם היא עלולה לפגוע במידה כזו שתגרור הטלת אחריות, והאם אין זה אינטרס חברתי לעודד את הילדים להשתובב במסגרת יצירת החברות. לאור השיקול הזה נראה שלא ראוי להטיל אחריות פלילית ויש לקבוע גבולות ברורים בנוגע לרף הנדרש על מנת לקיים אחריות נזיקית.

128 בארצות-הברית הוגש כתב אישום נגד נער, אשר הפיץ תמונות עירום של נער אחר, ונשפט לארבעים וחמישה ימים. במקרה זה, ההאשמות בוצעו דרך עברות המגנות על קטינים מפני דברי תועבה. www.nj.com/news/index.ssf/2011/01/bergenfield_cyberbully_forward.html (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013). במקרה אחר, שתי מתבגרות הואשמו לאחר שיצרו משתמש פיקטיבי בשם נערה אחרת. הנערות הואשמו בהטרדת קטין. www.nbc-2.com/Global/story.asp?S=13837734 (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).

גם כאשר נגרם נזק ברור כגון התאבדות הקרבן, לעתים רחוקות ניתן לייחס את התוצאה הקשה לגורם בודד ולהתנהגות ספציפית, ובוודאי ליסוד נפשי מתאים, כאשר בוחנים אפשרות הטלת אחריות באמצעות עברה פלילית. אפשרות נוספת שתאפשר למשפט להציב נורמות ברורות באשר להתנהגות הרצויה היא המשך הגברת הסמכות של בתי הספר להטיל סנקציות במסגרתם – שכן בריונות מקוונת לרוב מתבצעת בין ילדים מאותה הכיתה וקבוצת הגיל, ומרבית ההשפעה שלהן היא בתוך מסגרת זו, גם אם ההתנהגות מבוצעת מחוץ לכתלי בית הספר הפיזיים. אפשרות כזו צפויה להוות פתרון יותר מידתי מבחינת חומרת התגובה, ולהתאים יותר מבחינת מטרותיה, וגם מבחינת יצירת קנה מידה נורמטיבי להתנהגות מקובלת במרחב המקוון.

במקביל, ועל מנת לאפשר איתור של תקריות בריונות מקוונת עוד טרם מתרחש נזק בלתי־הפיך לקרבן, נדרש לעודד ולתמוך בדיווח ותלונות של קרבנות הבריונות, אשר כיום נמנעים מלדווח להורים, מורים ורשויות על הנעשה. סוגיות אלו הן אשר מובילות לכך שבפועל למרות ההיקף הנרחב של התופעה, מוגשים כתבי אישום או מופעלות סנקציות במסגרות החינוכיות במקרים ספורדיים בלבד, כך שפתרונות אלו אינם מצליחים להשפיע על היקף התופעה. גם אם יתקיים דיווח תדיר יותר של התנהגויות אלו, אין מדובר באמצעי המאפשר פיקוח רציף, ובמידת מה מונע של תופעת הבריונות המקוונת, כפי שמתבצע פיקוח של מורים בשטח בית הספר לזיהוי ואיתור תופעות של בריונות רגילה. נראה כי סנקציות יוטלו על תלמידים תוקפים רק במקרים שבהם הקרבן יבחר לדווח על כך, שכן כלים אלו אינם מאפשרים להפעיל פיקוח ואיתור עצמאי של התנהגות פוגענית.

(ד) הטלת אחריות על האתרים וספקיות התוכן

באופן הדרגתי ובתחומים מסוימים מתפתחת הבנה שלספקיות התוכן ומנהלות האתרים יש יכולת וחובה לנטר את התכנים המפורסמים אצלן. בחלק מפסקי הדין יוחסה אחריות לאתרים למנוע הוצאת דיבה במסגרת תכנים המפורסמים על ידי גולשים באתרים שבשליטתם.¹²⁹ ראוי לציין כי החלטות מסוג זה עומדות בניגוד להחלטה, אשר קבעה כי

129 קיימות בתחום זה פסיקות המצביעות על מגמות סותרות לעניין רוחב האחריות של מנהלי אתרים לפרסומים של גולשים במסגרתם. בת"א (שלום ת"א) 32986/03 **בושמיץ נ' אהרונוביץ'** (פורסם בנבו, 16.3.2008), הוטלה אחריות נזיקית על מנהלת פורום על דברי נאצה שפורסמו על ידי גולשים, וכנ"ל ברע"א 1700/10 **דוביצקי נ' שפירא** (פורסם בנבו, 20.5.2010). לעומת זאת, בפסקי הדין ת"א (שלום ת"א) 37692/03 **סודרי נ' שטלריד** (פורסם בנבו, 1.8.1995); ת"א (שלום כ"ס) 7830/00 **בורכוב נ' פורן** (פורסם בנבו, 14.7.2002); ת"א (שלום ת"א) 64045/04 **"על השולחן" מרכז גסטרונומי בע"מ נ' אורט ישראל** (פורסם בנבו, 10.05.2007); ת"א (שלום ראשל"צ) 5844/07 **וינטרוב נ' גלובס פבלישר עיתונות (1983) בע"מ** (פורסם בנבו, 3.12.2009), נשללה אחריות אתרים על אי-מחיקה של דברי דיבה אשר פורסמו על ידי גולשים במסגרתם.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

אין לפגוע בזכות של הכותב תגובת (טוקבק) לכתבה לאנונימיות.¹³⁰ לפי פקודת העיתונות, ספקיות שירותים שונות אינן עונות להגדרת חוק לשון הרע כאמצעי תקשורת, ועל כן במרבית הפסקות נקבע כי אין להן אחריות על המפורסם במסגרתן כיום. אולם נראה כי במידת מה יש נכונות להטיל אחריות של בעל אתר על התוכן המפורסם במסגרתו, גם במקרה שבו התוכן הועלה ביזמת אחד המשתתפים, וזאת בהנחה שיש לספקיות יכולת לשלוט על התכנים המפורסמים באתריהן ולנטרם. בארצות הברית, בגדרי פרסום נכללת גם אי-הסרה של תוכן פוגעני אשר נמצא בשליטתך.¹³¹ במסגרת הכנסת ה-17 הועלתה הצעת חוק המסדירה את אחריות הספקים לפתח מנגנון הודעה והסרה לטיפול בתלונות לגבי פרסומים במסגרת האתר, במסגרת תיקון לחוק איסור לשון הרע וחוק הגנת הפרטיות, אשר מגדיר אחריות לאתרים שבהם יש שימוש נרחב של גולשים.¹³² אולם הצעה זו לא הועברה לכנסת ה-18.¹³³ הצעה נוספת, שהוגשה לאחר מכן, הציעה מודל המאגד בחקיקה אחת את כלל ההסדרים הנוגעים למסחר אלקטרוני ועוללות אחריות על ידי משתמשים ברשת האינטרנט, ובכללם גם את אחריות ספקיות הגישה (החברות המספקות שירותי אינטרנט) ושירותי אירוח (אתרי האינטרנט). על פי החוק, בררת המחדל היא הטלת אחריות, אלא אם כן ניתן להוכיח כי הסייגים הקבועים בחוק מתקיימים, כאשר החוק מבחין בין ספקיות הגישה לאתרי האינטרנט.¹³⁴ בשני המקרים הדרישה היא כי נותן השירות לא יזם את העלאת המידע המפר לרשת, אך כשמדובר באחריות אתרי האינטרנט, החוק מחמיר יותר בשל מידת השליטה הגבוהה יותר לעומת ספקיות האינטרנט, וקובע לגביהן מנגנון הודאה והסרה, שלפיו אם נודע לאתר על ההפרה והוא לא פעל להסירו, הוא יחויב באחריות אזרחית.¹³⁵ הסדר זה דומה לזה הקבוע בארצות הברית בנוגע לאחריות ספקי אינטרנט על

130 בש"א (שלום חי) 5478/06 קי.א.ס.פי מחשבים בע"מ נ' ברק אי.טי.סי 1995 החברה לשירותי בוק בינלאומיים בע"מ (פורסם בנבו, 13.8.2006); בר"ע (מחוזי חי) 850/06 מור נ' ידיעות אינטרנט מערכות אתר YNET – מערכת הפורומים (פורסם בנבו, 22.4.2007). אמנם פסקות אלו לא הגנו על אנונימיות הגולשים באופן מוחלט, אולם נראה כי יש מגמה הנכונה לשמר את סודיות זהותם של הכותבים מלבד במקרים קיצוניים. ראו ה"פ (מחוזי ת"א) 541/07 סבו נ' ידיעות אינטרנט (שותפות רשומה) (פורסם בנבו, 11.11.2007). גישה מעט מתונה יותר אומצה באנגליה, ולפיה התגובות מפורסמת בצמוד לכתובת ה-IP של הגולש. מצב כזה אינו פוסל את אנונימיות הגולש בפני ציבור הקוראים, אולם הוא מאפשר לאתר אותו בנקל אם מעוניינים להגיש תביעה פלילית או נזיקת בגין הוצאת דיבה, ללא תלות בהפרת הסודיות שלו אל מול האתר.

131 RESTATEMENT OF TORTS § 578 (1977).

132 הסף הנקבע היה שימוש של מעל 50,000 גולשים בממוצע ביום במהלך החודש.

133 וייסבלאי, לעיל ה"ש 102, בעמ' 7-8; רועי גולדשמידט "תוכן גולשים ואחריות מנהלי אתרי אינטרנט" (הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 2008).

134 ההגדרה לשירות אירוח ושירות גישה מפורטת בס' 7 להצעת חוק מסחר אלקטרוני, התשע"א – 2011.

135 הסייגים להסרת אחריות מספק גישה מפורטים בס' 8 לחוק, הסייגים להסרת אחריות מאתרי האינטרנט מפורטת בס' 10 לחוק.

חומר המפר זכויות יוצרים שהועלה על ידי גורם שלישי,¹³⁶ אך שונה ביותר מזה הקיים בנוגע לאחריות לעוללת לשון הרע שאינו מטיל כמעט אחריות, ובכך אינו מחייב את ספקי האינטרנט לנקוט פעולה בנוגע לחומר מפר המופץ דרכם.¹³⁷ באופן דומה, במקרים מסוימים מוטלת על אתרים החובה להגביל את הגילים של המשתמשים בחלק מהשירותים,¹³⁸ להגביל את הפרסום של תכנים בעלי אופי מיני, ולהתמודד תוך זמן קצר עם תלונות של משתמשים בנוגע למידע אשר מפורסם בנוגע אליהם, באמצעות הסרת התמונות או חסימת משתמשים (באמצעות מנגנון של Notice and takedown), שכן אחרת יעמדו בפני אחריות נזיקית. נראה כי באופן הדרגתי מתגבשת ההבנה שמרבית תחומי העיסוק והדיבור עוברים לעולם המקוון. לכן ישנה חשיבות למציאת כלים להגבלת תופעות כגון אלימות, הונאה, פדופיליה, פרסום דברי תועבה, הפרת זכויות יוצרים ועוד – במסגרת העולם המקוון. כדי להתמודד עם הקלות הרבה שבה גולשים מבצעים עברות אלו באמצעים אנונימיים, ומתוך הקושי לאכוף חוקים אלו על גולשים הפזורים ברחבי העולם, יש מגמה הבוחנת את האפשרות להטיל אחריות על מנהלי האתרים, על התכנים אשר מפורסמים והפעולות המבוצעות במסגרת האתרים שבשליטתם. כאשר בילדים עסקינן, נראה כי לפחות כיום ספקיות התוכן הן "המבוגר האחראי" אשר שולט – טכנולוגית ותכנית – בנעשה בתחומו. כמויות כוח האדם, הידע והכלים הטכנולוגיים העומדות לרשות חברות אלו מאפשרות להן לקבל תמונת מצב טובה של הנעשה במסגרת "מגרש המשחקים" שהן יצרו ושבו הן תומכות. ניתן לזהות לדוגמה חברות המפעילות משחקי מחשב, אשר מונעות מכמה משתתפים להתאגד נגד שחקן אחד מעבר לכללי המשחק ומטרותיו. עובדה זו נובעת בעיקרה ממניעים כלכליים – הרצון למנוע את הפסקת המשחק ואת הימנעותו של המשתתף הפגוע מהשימוש החוזר בו. לצורך כך פיתחו מנהלי האתרים אמצעים לזהות תופעות כאלו, לאתרן ולהגביל את אפשרות קיומן. שימוש זה ביכולת של הספקיות לעצב את הארכיטקטורה של מגרש המשחקים שברשותן, ובכך גם לקבוע את כללי המשחק וגבולותיו, מקל עליהן את היכולת להגביל את מידת הפגיעה האפשרית במסגרת השימוש באתרים אלו. מודל זה עוסק בעצם בהגדרת חובה, פלילית או אזרחית, על האתרים לפקח על הנעשה בשטחם ולהתערב במקרה הצורך. חובה זו כבר קיימת בנוגע להפרת זכויות יוצרים או לפרסום תכנים מיניים או פרובוקטיביים. מדובר על מחדל של האתרים בפיקוח. מקור החובה שלהם לפעול ולפקח נעוץ בעצם הקמתם והפקת הרווח מהפלטפורמה שיוצרת את הפוטנציאל לנזק, ובעצם יכולתם לשלוט בנעשה בקלות יחסית לגורמים אחרים. אחריות זו

136 Digital Millennium Copyright Act, 1998.

137 Communication Decency Act, 1996, החוק קובע כי ספק אינטרנט לא יחשב כמו"ל של המידע, ובפסיקה לאחר מכן צומצמה האחריות כשנקבע כי הוא גם לא יישא באחריות כמפיץ כל עוד הוא אינו מחבר התוכן, גם אם ידע על ההפרה; ראו Ben Ezra, Weinstein And Company, Inc. v. AOI, 206 F.3d 980 (10th Cir., Mar. 14, 2000).

138 ראו לעיל ה"ש 73.

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

איננה באה להחליף את האחריות של התוקף, במקרים שבהם הטלת אחריות כזו היא מוצדקת ומידתית, אלא להשלים אותה. הניסיון הוא לצמצם את תחום ההפקר, הקיים היום, ולפתח מנגנונים שיפקחו על הנעשה בגבולות האתר וינטרו את משתמשי. ההנחה היא, שמנגנונים אלו יהיו בעלי יכולת איתור ומניעה רחבים הרבה יותר, שכן האתרים יכולים לזהות סימנים של מצוקה ושל היווצרות קבוצות ומצבים הכוללים תקיפה של המשתמש. הם יוכלו להגביל ולמנוע תקריות אלו בעודן מתהוות, או בסמוך מאוד להתרחשותן, ובכך לצמצם מראש את הנזק הנגרם. על פי תפיסה זו, מוצדק להטיל על ספקיות השירותים אחריות עצמאית, שאינה נגזרת מהיכולת להטיל אחריות על משתמש כזה או אחר – בין בשל גילו והמודעות שלו ובין משום שמדובר בקבוצה אשר כל פרט בה נטול אחריות – אולם התקרית כולה היא בעלת משקל משמעותי המספיק לגרימת נזק.

אמנם ניתן למתוח ביקורת על הטלת אחריות שכזו על צד שלישי, שכן הוא בוודאות נעדר כוונה לפגוע, ואינו מבצע את ההתנהגות הפסולה בעצמו. עם זאת, נראה כי דווקא בשל השליטה הנרחבת שיש לספקיות השירותים בפיקוח על התכנים המפורסמים, בעיצוב האתרים ובכך בעיצוב אופי הסכנות הגלומות בהם, נראה כי יש ביכולתן, במקרים מסוימים, להגביל את הפגיעה ולצמצם אותה. גם מבחינת העלות הכלכלית של האתרים, לעומת הרווח שהם מפיקים מהשימוש באתרם, נראה כי ראוי להטיל עליהם אחריות מסוימת. הורה המעוניין לפקח על ילדו נאלץ לקנות תכנות מתוחכמות ולהשקיע בכך כסף רב. אם בוחנים את כל הכסף, שמושקע על ידי כל ההורים שרוצים לבצע מעקב, מדובר בסכומים גבוהים במיוחד. אך כשמדובר בעלות הכלכלית של האתרים, כל עוד לא דורשים ביצוע ניטור וסינון אקטיבי, אלא אך להסיר תוכן פוגעני אם הם מקבלים התרעה על אודותיו, העלות שלהם מינימלית ביחס לזו של ההורים. כשבוחנים את העלות הכלכלית הנדרשת מהאתרים לעומת הסיכון הפוטנציאלי, נראה כי מדובר בהסדר מידתי, אלא שלא תארי האינטרנט לא נגרם נזק מלבד אולי אכזבה של כמה גולשים, וניתן למנוע תוצאות קשות. בנוסף, נראה כי דווקא בניגוד לילד או למתבגר שפועלים בקלות דעת, בקרב מפעילי האתרים קיים הידע בנוגע לפוטנציאל הפגיעה, או למצער ניתן להוכיח ביתר קלות את המודעות לסכנות הגלומות ואת החשיבות שבמניעת התנהגות פוגענית. לכאורה, נראה כי על מנת לייחס אחריות למפעילי האתרים, לא ניתן להסתפק במודעות כללית לעצם הפוטנציאל הקיים לפגיעה, אלא נדרשת מודעות לתקרית הספציפית. אולם בדומה להפרת זכויות יוצרים, אם הספקית אינה נוקטת צעדים סבירים כדי לקבל תמונת מצב של הנעשה במסגרתה, היא אינה יכולה להתחמק בכך מאחריות בשל חוסר מודעות.

קושי נוסף המתעורר הוא במסגרת השאלה מהי מידת הניטור שאנחנו רוצים לקיים, ומהו הסף שבו נדרוש ממפעילות האתרים להגביל את ההתקשרות ולהתערב בה. נראה כי טכנולוגית, ניתן ליצור בנקל כלים אשר יסייעו בזיהוי תכנים פוגעניים וסיטואציות תוקפניות. עם זאת, האם נרצה לאפשר למנהלות האתרים לעקוב ואף להתערב בכל התכנים שמעלים משתמשים פרטיים, גם ללא התרעה מצד המשתמש על פגיעה בו? האם נרצה אף לעודדן לעשות זאת? כאשר מדובר בהתקשרויות במסגרת חדרי צ'ט, מוטלת חובה על "מנהלי החדר" להגביל תכנים פוגעניים ולהרחיק גורמים כאלו מן ההתקשרות. אולם כך

היא אף כאשר מדובר בהתקשרות בין שני בני נוער המכירים זה את זה? וכאשר מדובר בהתכתבות פרטית, במסגרת מסרונים או דוא"ל, האם גם אז מוצדק לאפשר לחברות "לסנן" עבורנו את התכנים אשר נוכל לפרסם ולהיחשף אליהם? נראה שבמידה מסוימת מדובר בחדירה לפרטיות שהיא "מוגזמת". כך, לדוגמה, חקיקה שנוגעת להטלת אחריות פלילית על אתר או אדם המפרסם תכנים מיניים באינטרנט מתוך ידיעה שאלו יהיו זמינים לקטין, נפסלה בהיותה בלתי-מידתית ומגבילה את חופש הביטוי של מבוגרים באינטרנט.¹³⁹ קושי נוסף מתעורר בשל הרגישות השונה והייחודית אשר יכולה להיות לקרבן, וניתן לטעון כי לא ניתן יהיה לקבוע סטנדרט אחיד של התנהגות פוגענית במידה מספקת. ייתכן שהתבטאות מסוג מסוים יכולה להיות יותר פוגענית עבור פרט אחד – בייחוד כאשר הוא סובל מלחצים חברתיים במסגרות נוספות – מאשר עבור פרט אחר. עובדה זו מקשה עוד יותר על קביעת סף ראוי להתערבות ופגיעה שתהיה מידתית בחופש הביטוי של התוקף ובפרטיות של התוקף והקרבן.

אולם למרות הקושי שבהגדרת הסף הראוי להתערבות ומידת ההתערבות הרצויה במסגרות "פרטיות", נראה שחלק ניכר מן הפגיעה המתבצעת נובע דווקא מה"ציבוריות" של המעשים וההמוניות שלהם, ובפרט כי הודעות פרטיות ניתנות לסינון ושליטה של הקרבן ביתר קלות. עובדות אלו ומאפיינים פסיכולוגיים נוספים מקלים את איתורם של מקרים ברורים, שבהם מתבצעת התערבות בגורם פרטי. לכאורה, נראה כי מפעילות אתרים אלו הן מונעות הנזק הזולות ביותר, בשל יכולת הניטור המתמיד שיש להן על התכנים העוברים, הידע הטכנולוגי וההיכרות עם התכנים והאמצעים השונים הקיימים ב"מגרש המשחקים" אשר בשליטתן ומתוך יכולתן לעצב את המציאות המתקיימת בו. אין ספק כי תפיסה המטילה אחריות על ספקיות התוכן על התנהגות המבוצעת על ידי המשתמשים היא חדשנית, וצפויה לשנות את אופי השימוש בחלק נכבד מהכלים האינטרנטיים. עם זאת, בהתייחס למסגרות אחרות, שבהן אדם או חברה יוצרים אתר או מוצר אשר משמש ילדים ובני נוער, נראה כי אך טבעי להטיל עליהם אחריות להטיל פיקוח סביר על מנת לוודא כי לא נעשה שימוש בכלים שהם מציעים לשם פגיעה בזולת.

במסגרת מאמר זה לא נתמודד עם הקושי בהגדרת הסף המדויק שבו רצוי להטיל אחריות ולהתערב. רק נטען שבחינתו של סף זה יכולה להיות לפי קריטריונים של סבירות הפיקוח והטיפול. על אתרים מוטלת אחריות בגין הפרת זכויות יוצרים המתבצעת במסגרת השימוש בכלים שהם מספקים. כשם שאחריות זו מוטלת רק במקרים שבהם האתר לא הפעיל אמצעי פיקוח ודיווח הולמים, או שהוא יצר מצב שבו לא יוכל להפעיל אמצעים שכאלה, כך ראוי גם להגדיר סף סבירות לפיקוח ההולם המצופה מאתר כלפי אלימות המופעלת על ידי המשתמשים שלו. סף זה יושפע מאופי האתר והשירותים שהוא מציע,¹⁴⁰

139 Communications Decency Act (1996).

140 כך, לדוגמה, גם דוא"ל הוא כלי שניתן לבצע באמצעותו התערבות, אולם מאחר שאין מדובר בכלי בעל חשיפה רחבה לעיני הקהל, אלא כלי בין-אישי, ומאחר שקיימים בידי המשתמש

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

גילאי המשתמשים, ההתפתחויות הטכנולוגיות הרלוונטיות המשפיעות על היכולת האפקטיבית של האתרים לפקח, התפיסות החברתיות לגבי המקובל והנורמטיבי, ובפרט – מאפיינים פסיכולוגיים אשר ינסו להצביע על האיזון הראוי שבין התקשרות שהיא לגיטימית, טבעית ויש לאפשר אותה מבחינת חופש הביטוי של המשתמשים גם אם היא פוגענית במידת מה, לבין התקשרות שפוגעת בפרט במידה כזו שהיא מסכנת את שלומו הנפשי והפיזי, ועל כן ראוי להגביל אותה גם במסגרת התערבות בחופש הביטוי של הפרט. ניתן להצביע על כלים מגוונים, כגון מתן אפשרות דיווח בקלות רבה יותר ובטווח גדול יותר של מקרים, לדוגמה על זיוף משתמשים או הודעות פוגעניות.¹⁴¹ זיהוי של התקבצויות בעלות אופי פוגעני המכוונות כלפי פרט ספציפי, ואף שימוש בכלים הקיימים כיום בשוק, לאפיון משתמשים צעירים, איתור תקריות של בריונות או ריבים מקוונים, והגבלת השימוש והתפוצה של פרסומים מסוגים אלו. ברור כי ביחס לכל כלי שכזה תדרש להתגבש מדיניות ברורה של יישוב סכסוכים ומתן סמכות לספקיות להגביל את ההתקשרות של הפרט. אולם איזון כזה הוא אפשרי, כשם שהוא נעשה כיום במסגרת הפיקוח על קבוצות פוגעניות, או תכנים בעלי אופי מיני או פרובוקטיבי, וכשם שהוא נעשה באמצעות הכלים הפרטיים המופעלים כיום בשוק האזרחי ומעוצבים באופן המאפשר להם לזהות התקשרויות מסוג זה. מבחינה מעשית, הגדרת אחריות כזו מוגבלת במסגרת תחולתו של החוק המקומי, אשר אינו חל בהכרח על ספקיות של שירותים הממוקמות בחו"ל. ההשתרעות של עברה על פני שטחים גאוגרפיים רבים בשל התרחשותה ברשת האינטרנט יכולה להקשות על הגדרת המעשה כעוולה לפי הדין במדינה בה נמצא השרת ואף יכול להקשות על אכיפה יעילה של ההכרעה השיפוטית.¹⁴² עם זאת, במרבית המקרים וכאשר מדובר בכלים אשר נמצאים בשימוש גורף ונרחב, קיימים גם שרתים הממוקמים בתוך המדינה, כך שבאופן מעשי נראה שבמרבית המקרים חברות אלו מתאימות עצמן לדרישות המקומיות. זאת, על אחת כמה וכמה כאשר המגמה הרווחת היא לנסות לאתר פתרונות הולמים גם בארצות-הברית, שם התופעה רחבת היקף אף יותר, למרות ההבדלים בהגדרת האיוונים החוקתיים אל מול חופש הביטוי ופרטיות בין המדינות. לא ניגע לעומק בסוגיות אלה ובסוגיות נוספות ומורכבות יותר המתעוררות. כך, לא נדון בתחולת החוק על אתרים וכלים אינטרנטיים מורכבים יותר, כגון תכנות המסופקות בחינם למשתמשים ואינן בשליטת היצרן. זאת, הואיל וזוהי בעיה משותפת העולה בתחולת החוק המקומי על האינטרנט ועל השירותים הקיימים במסגרתו

אפשרויות זמינות בקלות יחסית להחלפת כתובת או לחסימת התכתבויות שאינן רצויות, ייתכן כי הסף הראוי להתערבות יהיה שונה מאשר באתרי הרשתות החברתיות.
141 דוגמה להסדרה ברורה של מנגנון דיווח ניתן לראות במנוע החיפוש של Google בנוגע להפרה של סימני מסחר בשירות הקישורים הממומנים, מנגנון הדיווח והטיפול בפנייה קבוע וברור: support.google.com/adwordspolicy/bin/answer.py?hl=en&answer=2562124 (נבדק לאחרונה ב-10.12.2013).
142 מיכל אגמון-גונן "האינטרנט כעיר מקלט?! הסדרה משפטית לאור אפשרויות העקיפה הטכנולוגיות וגלובליות הרשת" **רשת משפטית: משפט וטכנולוגיית מידע** 207, 214 (סדרת משפט חברה ותרבות, ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011).

ובכלל תחומי המשפט. ביחס להתנהגות מרבית הילדים ובני הנוער באינטרנט, זוהי בעיה זניחה ושולית.

נראה בסיכומי של דבר כי יצירתו של דבר חקיקה אשר יגדיר הטלת אחריות על ספקיות שירותי תוכן ומפעילות אתרים על פעילות פוגענית המבוצעת במסגרתן, יכול להוביל לשינוי מאזן האחריות. זאת, אלא אם אתרים אלו נקטו אמצעים סבירים לפיקוח ומניעה של פעילות זו, ושילבו גורם נוסף, אשר ביכולתו להוות את "המבוגר האחראי" המסוגל לפקח על הנעשה בתחום שליטתו. האמצעים הסבירים לפיקוח יוגדרו בהתאם למאפיינים השונים של כלים שונים ואתרים שונים. על המחוקק יהיה להגדיר קווים מנחים ברורים לשם כך. ליצירת קווי איזון אלו ואיתורם, ראוי יהיה להתייעץ עם פסיכולוגים ואנשי חינוך הבקיאים באופי הפגיעות השונות הנעשות במסגרת המרחב המקוון ובעצמתן, כמו גם עם אנשי טכנולוגיה המודעים לכלים הפרטיים הקיימים במסגרת השוק כיום, ויכולים להצביע על אמצעים מידתיים וסבירים לפיקוח.

ו. סיכום

רשת האינטרנט וההתפתחויות הטכנולוגיות השונות הביאו עמן שינויים במערכות היחסים וההסדרים האנושיים. אף שבבסיסן ההתנהגויות ומערכות היחסים שיש להסדיר דומות, בפועל נראה כי מאפייניו הייחודיים של העולם המקוון גוררים עמם צורך בהתאמה של עולם המשפט והפתרונות שהוא נותן כדי להסדיר את מערכות היחסים הללו. התעלמות משינויים אלו תגרום לכך שחלק ניכר מהאופן שבו אנחנו מנהלים את חיינו – המסחריים והחברתיים כאחד – ייוותר ללא פיקוח והסדרה הולמים.

הקדמה הטכנולוגית, יחד עם פער הדורות הטבעי שהיא יוצרת, יצרו שטח הפקר ו"מגרש משחקים" חדש שבו טרם הוגדרו כללי המשחק וההתנהגות הנורמטיבית באופן ברור. למרות זאת, ילדינו מבליים במרחב זה שעות רבות ללא השגחה, ומעצבים בו את זהותם החברתית ואת קשריהם עם הסביבה. אל לנו להתייחס אל העולם המקוון כמנותק וחסר השפעה. נראה שאיננו מבינים את ההשפעות החברתיות והפסיכולוגיות של עולם זה על חינוך ילדינו, אולם בכל מקרה ברור כי מדובר בעולם ומלואו – שבו יוצרים קשרי חברות, צוברים ידע וחוויות ומתפתחים רגשית וחברתית.

למרות חשיבותו, טרם נמצאו פתרונות הולמים אשר מצליחים להגן ולהכווין את ההתנהגות הרצויה בעולם זה. בסופו של דבר ניתן לזהות מגמת עלייה משמעותית בביטויי האלימות של ילדים באינטרנט, כאשר המותקף הופך להיות תוקף, ובסופו של דבר, אף שאנו בטוחים שילדינו נמצאים בטוחים בחדרם, הם חשופים לאלימות מסוג חדש, שטרם השכלנו להתמודד אתה, למנוע אותה ולחנך נגדה. אלימות זו, במקרים נפוצים מכפי שנרצה להודות, יכולה להיות בעלת השלכות קיצוניות.

ולמרות זאת, ודווקא בגלל הקלות שבה אלימות זו מתפתחת, לעתים התוקפים, אשר גם הם יכולים להיות ילדינו, נכנסים לתפקידם זה מבלי משים, כחלק מקבוצה נטולת מודעות אישית וכוונת זדון, או מתוך חוסר הבנה של העצמה של מעשיהם ושל ההתנהגות

בריונות במגרש המשחקים המקוון – אחריות ספקיות התוכן ומפעילות האתרים על הנעשה בשטחן

הנורמטיבית המקובלת במרחב המקוון. ככאלו, קיים קושי בהטלת אחריות אישית על תוקפים אלו. זאת, על אחת כמה וכמה כשקשה לתחום את סף ההתנהגות המהווה התנהגות פסולה מוסרית, ובוודאי את הסף המהווה התנהגות פסולה מבחינה חוקית. כאשר עסקינן בילדים, אשר פועלים בקלות דעת ומתוך גחמות ולחצים חברתיים, קשה בחלק נכבד מהמקרים להצדיק הטלת אחריות פלילית או נזיקית על מעשיהם. קשיים אלו באים לידי ביטוי בקושי להגדיר במדויק מהי ההתנהגות הפסולה. התנהגות פסולה מוגדרת מפורשות בחקיקה בארצות הברית, ואף יותר במיעוט המובהק של התיקים אשר נפתחים וכתבי האישום אשר מוגשים בארץ ובחו"ל בגין התנהגות העונה על הגדרה זו, או ניתנת להכללה במסגרת עברות שונות הקיימות כיום במשפט הישראלי, כגון עברות לשון הרע ופגיעה בפרטיות.

מתוך קשיים אלו, נראה כי עד כה עולם המשפט בוחר להדיר את רגליו מתחום זה, ולהותיר את הפתרון לכלים חינוכיים וטכנולוגיים בשוק הפרטי, ותוך הכוונת האחריות על הטיפול במסגרת הטיפול הבית ספרי בבריונות הרגילה. אין ספק כי לכלים אלו מקום משמעותי במיגור התופעה, ולא ניתן להמעיט בערכם. נהפוך הוא, נראה כי ראוי היה לאמץ בארץ מודלים של חקיקה הדומים לאלו הקיימים במדינות שונות בארצות הברית, אשר מעודדים ומחייבים את קידומם של כלים אלו באופן ברור וקבוע – לדוגמה על ידי חיוב בתי ספר להעביר תכנים חינוכיים להתנהגות בטוחה והתייחסות להתנהגות פסולה, כדי ליצור אווירה נורמטיבית ברורה בנוגע לסוגי ההתנהגויות המקובלים במרחב המקוון והכוונה לעניין הסכנות ומנגוני התמיכה העומדים לרשות הילדים. בנוסף, יש ליצור מנגנונים לעידוד דיווחים ומתן מענה עליהם במקרה של תקריות בריונות מקוונת; להשקיע תקציבים במסעי פרסום לפיתוח מודעות ולמתן כלים להורים ולמורים להתמודד עם התופעה ולהבין את מאפייניה והשלכותיה. נוסף על כך יש לעודד את השימוש בכלים אזרחיים בשוק הפרטי שנועדו לאפשר ניטור והגנה על הילדים באמצעות דיווח להורים וזיהוי פעילויות פוגעניות – בין שעל ידי עידוד הורים להתקינם ובין שעל ידי תמרוץ כלכלי לעוסקים במלאכה.

עם זאת, כלים אלו מספקים מענה חלקי בלבד, רק ביצירת אווירה הולמת, ולעתים במתן מענה נקודתי לתקריות המתקיימות במסגרת בית הספר. פתרון כולל יותר להסדרה ולהכוונה של מציאות של התנהגות רצויה צריך להתייחס גם לעיצוב של כללי המשחק במרחב המקוון. על הרשויות לנקוט עמדה ברורה – מהי התנהגות מותרת ומהי התנהגות פסולה. אמנם במקרים מסוימים ניתן וראוי להטיל אחריות על התוקפים, אך נראה כי אחריות זו תוטל רק במקרים שבהם ניתן יהיה לזהות נזק ברור, או במקרים שבהם הקרבן יבחר לדווח על כך לבית הספר או לרשויות, והתנהגות התוקף תענה על הקריטריונים המחמירים. גם לצורך הטלת אחריות ישירה על התוקפים, יש להסדיר מנגנונים ברורים לאכיפה וטיפול בתלונות, כמו גם להגדיר קריטריונים ברורים יותר לתקריות בריונות מקוונת המחייבת התייחסות משפטית, ולא רק הטמעה של החלת אחריות על התנהגות בריונית במסגרת חוקים אשר לא לכך נועדו במקור, ואינם מותאמים לנסיבות הייחודיות אשר

העולם המקוון יצר. נראה כי פתרון משלים לאחריות זו הוא פתרון אשר יחייב טיפול ומניעה מהירים של האתרים עצמם.

ספקיות שירותי התוכן ומנהלי האתרים יצרו בפועל "מגרש משחקים" מקוון, הפתוח לקהל הרחב, ובמקרים רבים אף מכוון לאוכלוסייה צעירה באופן מובהק. מגרש משחקים זה מעוצב באופן המאפשר פגיעה רבת-עצמה בפרט, ומנגד, אינו מאפשר להורים ולמורים לפקח על הנעשה במסגרתו. כך שבפועל הן יצרו שטח הפקר, אשר בו אין "מבוגר אחראי" היכול להשגיח על הנעשה בתחומיו ולהבטיח את שלומם של הילדים המשתמשים בו. מתוך יצירתם של המרחב ה"נ"ל, ומתוך יכולתם לפקח בקלות רבה יחסית על הנעשה במסגרת האתרים שבשליטתם, עולה ההצדקה להטיל אחריות על אתרים אלו לפקח על הנעשה במסגרת השירותים שהם מספקים.

אין ספק כי חובה זו אינה מוחלטת. היא מוגבלת ביכולתם הטכנולוגית של אתרים אלו לזהות מתי מדובר בילדים ולפקח על הנעשה בעלות סבירה ובקלות יחסית, ולשמור על איזון עם הזכות לפרטיות ולחופש הביטוי של המשתמשים באתר. אולם בשל הכלים הטכנולוגיים הקיימים כיום, ובשל שליטתם הרחבה של אתרים אלו על הנעשה במסגרתם, נראה כי יש ביכולתם להיות "מבוגר אחראי" היכול לפקח על הנעשה, לזהות תקריות של בריונות מקוונת ולמנען, בהיותן בעלות השלכות הרות גורל על שלום הילדים המבלים את זמנם במרחב המקוון.